

NR 2 2024

34. ÅRGANG

STAVANGEREN

MEDLEMSBLAD FOR BYHISTORISK FORENING STAVANGER

TEMANUMMER:

STAVANGER KATEDRALSKOLE 200 ÅR

UTGITT MED STØTTE FRA

SMEDVIG

**INGE
STEENSLANDS
STIFTELSE**

**Ragnar Meyer-Knutsen
Russekull 1964**

**STAVANGER
KATEDRALSKOLE**
KONGSGÅRD OG BJERGSTED
VI FEIRER 200 ÅR I 2024

HILSEN FRA FYLKESORDFØREREN

Kjære Stavanger katedralskole

Gratulerer så mye med jubileet!

Gjennom 200 år har du vært en av byens og regionens viktigste institusjoner.

Du har vært et sted for utveksling av kunnskap, du har gitt grobunn for nye ideer og du har formet mennesker.

Kielland, Obstfelder, Valen og Renberg, er bare noen av dine berømte elever. Hadde de blitt like store, om det ikke var for din innflytelse?

Det er i hvert fall er sikkert at du, i løpet av din tid som skole, har satt tanker i sving og utfordret tusenvis av mennesker - mennesker som har bidratt til utvikling innen politikk, næring-, kultur- og samfunnsliv.

Du har på den måten ikke bare formet dine elever, men også byen og samfunnet vi lever i.

I år har du vært betydningsfull i 200 år, men din tid er langt fra over.

Både verden og regionen vår står overfor utfordringer som må løses. Behovet for kloke hoder som kan tenkte nytt er stort.

Du er kjent for å skape nysgjerrighet, vilje og sterkt engasjement hos dine elever. Fortsett med det, og du vil bli minst like viktig i fremtiden.

Fylkesordfører Ole Ueland

HILSEN FRA ORDFØREREN

På vegne av Stavanger bystyre er det en stor ære å gratulere Stavanger Katedralskole med 200-årsjubileet.

Med sin sentrale plassering ved Domkirken og Breiavatnets bredd, er Stavanger Katedralskole utvilsomt en av våre mest historiske og tradisjonsrike institusjoner.

Hvis du sammenligner Kitty Kiellands kjente maleri fra 1894 med dagens skolegård og de karakteristiske murene, kan du få inntrykk av at tiden har stått stille i de hvite trebygningene. Men det er bare på utsiden. Alle som har lest Tore Renbergs roman Mannen som elsket Yngve - og ikke minst sett filmen - vet at mye har skjedd på alle disse årene.

Katedralskolen har en viktig plass i Stavangers historie og i manges hjerter. Det kom tydelig fram da Kongsgårds framtidige eksistens ble diskutert høsten 2022. Engasjementet blant tidligere elever var enormt. Skolen ble heldigvis reddet, og det er bra at vi skal ha med oss dette symbolet på kunnskap, idet vi går inn i Stavangers 900-årsjubileum i 2025.

Kongsgårdelevne bidrar til liv i sentrumsgatene, og skaper årlig glede for et stort publikum med Iduns Julekomedie - Norges eldste skoleteater.

Det er også bra at Stavanger Katedralskole gjennom avdelingen for musikk, dans og drama støtter opp om Bjergstedvisjonen, som muliggjør hele studieløpet innen utøvende kunsthøgskole på ett sted.

Jeg ønsker Stavanger Katedralskole alt godt for framtiden.

Sissel Knutsen Hegdal
ordfører

HILSEN FRA REKTOR

*Stavanger katedralskole er en skole i fortiden og framtiden:
en hilsen fra rektor*

Grethe Maria Synnøve Mahan

Det er med stor glede at Stavanger katedralskole feirer 200 år med offentlig skole i år. Kongsgårds plassering ved siden av Domkirken mellom Breiavatnet og torget, bidrar til at skolen er synlig og betyr mye for lokalbefolkningen. De fleste kjenner det ikoniske hvite bygget midt i byen, og har et visst forhold til det – enten ved å gå forbi det i forbifarten, kanskje kjenner de noen som har gått der eller kanskje har de selv vært elev ved skolen. Kongsgård har blitt drevet som skole i ulike former helt siden 1200-tallet.

I dag består skolen av to deler, Kongsgård og Bjergsted. Kongsgård tilbyr programområde for studiespesialisering og Bjergsted har programområde for musikk, dans og drama. Bjergsted ble en del av Stavanger katedralskole i 2011 og det har vært en berikelse for skolen å få utøvende kunsthøgskole. Som elev ved avdelingen i Bjergsted holder man til i Bjergsted kulturpark et helt spesielt område, bestående av katedralskolen, Fakultet for

utøvende kunstfag ved Universitetet i Stavanger, konserthuset, Stavanger symfoniorkester og flere andre aktører innenfor kulturlivet i regionen. Bjergstedvisjonen er et anerkjent samarbeidsprosjekt mellom kulturinstitusjonene som er lokalisert ved Bjergstedparken.

Skolen har i alle år vært kulturbærer og en sentral aktør i bybildet og for regionen. Det drives fortsatt skole midt i sentrum av Stavanger, og lokalitetene har bidratt til at Stavanger katedralskole med både Kongsgård og Bjergsted, har forblitt en levende kulturinstitusjon.

Hva er spesielt ved Stavanger Katedralskole?

For meg, så er kjennetegnet ved Stavanger katedralskole et sted med stor takhøyde. Elevene som kommer til oss, søker ofte et sted hvor de kan være seg selv. Skolen har tradisjon for kvalitet, både når det gjelder undervisning og gode læringsresultater, og en skolekultur preget av trivsel, nærhet og samhold. Engasjerte lærere og motiverte elever bidrar til det gode læringsmiljøet og er noe vi ønsker å ta vare på.

Det er en rekke tidligere elever ved Stavanger katedralskole som har markert seg innenfor kultur, politikk, næringsliv og forskning. Det kan nevnes forfatter Sigbjørn Obstfelder (1866-1900). Han stiftet også gymnassamfunnet «Idun». Lærerne ved skolen samlet inn 46 kroner for at Obstfelder, en fattig baker-sønn, kunne dra til Christiania og ta forberedende prøver ved universitetet. Forfatter Alexander Lange Kielland (1884-1906) som feirer 175-årsjubileum i år, gikk på Stavanger katedralskole og det gjorde også diplomat Christian Lous Lange (1869-1938), som senere ble tildelt Nobels fredspris. Listen med tidligere elever som har markert seg er svært lang, og er noe skolen er stolt av.

Én ting er hvordan det gikk med elever som gikk ut for lenge siden, men hva med elever som gikk ut de siste femti årene? En ufullstendig liste med forfattere som har gått på skolen siden 1970-tallet består av 26 navn. Det er noen som betegner skolen som «forfatterskolen». Når det gjelder samfunnsengasjement er i skrivende stund følgende tidligere elever: to statsråder, ekspedisjonssjef for statsministerens kontor, en statssekretær i Kunnskapsdepartementet og en statssekretær i Finansdepartementet. Det er i tillegg i dag tre tidligere elever på Stortinget.

I forbindelse med jubileet, tok skolen kontakt med en del

tidligere elever for å høre om de kunne tenke seg å bidra med et foredrag eller en Master class. De aller fleste hadde anledning og ville gjerne bidra. De hadde markert seg innenfor en rekke fagområder inkludert juss, medisinsk forskning, musikk, næringslivet, økonomi og diplomati. Jeg tenker at engasjementet og kjærligheten disse tidligere elevene fortsatt har for sin skole, viser at årene på skolen hadde betydning for dem og at de har gode minner derifra.

Og hvordan går det med samfunnsengasjementet for dagens elever? I forbindelse med skolevalget høsten 2023, organiserte skolen debatt. Hele tre av ungdomspolitikkerne som stilte til debatt gikk selv på Stavanger katedralskole. Det lyder bra for at elevene fortsatt er engasjert og ønsker å være aktive deltakere i samfunnsdebatten.

Hva er katedralskolens kjerneverdier?

Kjerneverdier ved skolen er tradisjon, faglig begeistring og mangfold.

Det er naturlig at tradisjon er en kjerneverdi på en skole som feirer 200 år med offentlig skolen. Men tradisjon rommer mye mer enn historien til skolen. Tradisjon er også skolens rolle i lokalsamfunnet og verdien av å ha en levende kulturinstitusjon midt i byen. Det er lang tradisjon på skolen for å ha en skoleavis, landets eldste amatørteater, pubertetskoret og flere andre elevklubber. Tradisjon bidrar til ekstra motivasjon for å holde liv i noe som er større enn seg selv og sitt eget bidrag. Tradisjon bidrar til at man kjenner på at skolen har røtter, er stabil og har en rolle i lokalsamfunnet.

På Kongsgård kjenner man historien i veggene og føler at man går i fotsporene til mange tusen rogalendinger som tidligere har gått der. I Bjergsted kjenner man på at man er med på å bygge opp et stort og viktig kulturelt bidrag til byen samtidig som Bjergsted har blitt en del av identiteten til Stavanger katedralskole.

For elever ved studieforberedende program er det viktig at de får en ballast som gjør at de vil klare seg bra som studenter. Kjerneverdien faglig begeistring har skolefagene i høysete, samtidig som vi ønsker å bidra til lærelyst, være inkluderende og engasjere elever. Opplevelse av faglig begeistring er viktig uansett hvilket nivå eleven er på, både den som kanskje har behov for tilrettelegging for å klare seg i fagene, og den som

har behov for litt mer utfordring enn andre. Faglig begeistring gir lærelyst og bidrar til nysgjerrighet ved å oppleve at faget er interessant og relevant.

Den siste kjerneverdien handler om å ta vare på mangfoldet. Elever sier ofte at de kan være seg selv på skolen. De må ikke prøve å være som alle andre. Har man det «høyt under taket» bidrar det til et inkluderende og trygt skolemiljø. Det er faktisk annerledesheten, det unike, som er spennende når det kommer til utvikling av samfunnet. Mange stemmer må få kunne komme fram i viktige diskusjoner. Skolemiljøet må ta vare på den enkelte og oppfordre til engasjement.

Så hva er en skole for framtiden?

Skolen går en spennende framtid i møte. De siste årene har vist at det plutselig kan dukke opp uforutsette ting som en pandemi eller kunstig intelligens, som skolen raskt må lære å håndtere og samtidig bevege seg framover. En skole for framtiden er en skole som oppleves som relevant for både elever og ansatte, og et sted der man føler seg trygg og sett, der man føler at man kan være seg selv. Det er en skole der man tør å bidra, samtidig som man tåler å høre at andre tenker annerledes. Det føles trygt både å endre meninger og ikke gjøre det. Det er en lærende institusjon der vi har ulike roller, men hvor vi alle lærer sammen.

Vi har i flere år gledet oss til å feire 200 år med offentlig skole og mange har engasjert seg i forarbeidet. Prosjektet har hatt egen koordinator, Trond Petter Harstad, og en referansegruppe bestående lokale samfunnsledere som er tidligere elever ved skolen. Også flere pensjonerte lærere har bidratt til flere programposter under jubileumsuken. Både lærere og elever har engasjert seg i planlegging og gjennomføring av festforestillingen, skolens bidrag i barnetoget 17.mai, og mange andre aktiviteter som til sammen gjør at denne feiringen blir stor og flott.

Jeg avslutter med skolens motto: Per ardua ad astra!
(Gjennom motgang mot stjernene!)

Til alle som har hatt sitt virke på Stavanger katedralskole, alle som har vært elever ved skolen og alle som har vist støtte til skolen gjennom årene, tusen takk for deres engasjement og innsats!

HILSEN FRA BYHISTORISK FORENING

Kjære Stavanger Katedralskole: Gratulerer hjerteligst med 200 år!
Vi i Byhistorisk forening er veldig stolte over å bli invitert til samarbeid om å feire skolens historie med et eget nummer av Stavangeren – og det føles også helt naturlig.

Kongsgård har bokstavelig talt en helt spesiell plass i Stavangers historie. Som en hvit og vennlig kompis til Domkirken, Bispekapellet, Breiavatnet, Byparken, Kiellandsparken og Torget, ligger den akkurat der den burde, hvilende på de eneste restene etter profan middelalderbebyggelse i sentrum. På sokkel utenfor porten står skolens mest berømte elev, Alexander L. Kielland, med ryggen til og skuer ut over byen som han elsket å refse, men alltid lengtet tilbake til.

Det er vanskelig å tenke seg at skolen *ikke* skulle ha vært der. Betegnelse «Kongsgård» og «katedralskole» har historisk sus og viser at vi i Stavanger tilhører et norsk og europeisk kulturfellesskap.

Med utsyn til Byfjorden, og som nabo til Stavanger konsert- hus og særpreget fabrikkarkitektur fra hermetikkindustriens glansdager, er den «nye» avdelingen Bjergsted også prominent plassert. Elever ved begge avdelinger - meg selv inkludert - har fått utdanning i omgivelser som knytter dem til byen, historien og til hverandre, på måter som bare kan oppleves akkurat her. Artiklene i denne utgaven av Stavangeren speiler den mangslungne historien, posisjonen og virksomheten til Stavanger katedralskole. Vi har prøvd å få med både de lange linjene og viktige trekk i de siste tiårenes utvikling, og har fått god hjelp av solide bidragsytere. Den yngste, Ella Fremo Minge, gikk ut som russ i 2024-kullet. Hun vant en elevkonkurranse om beste skildring av skolehverdagen akkurat nå. Det finnes også godt med tidligere utgivelser om Kongsgårds historie for alle som vil fordype seg mer.

Vi håper denne utgaven av Stavangeren vil glede alle som setter pris på at skolen, ansatte og elever fortsetter å sette sitt preg på byen vår – og på framtiden.

Takk til Trond Petter Harstad for godt samarbeid.

God lesing!

På vegne av styret i Byhistorisk forening Stavanger,
Anne Tove Austbø, styreleder

Anne Tove Austbø.
Fotograf: Elisabeth Tønnessen/
Museum Stavanger

BIDRAGSYTERE I STAVANGEREN NR 2–2024

PETTER RINGEN JOHANNESSEN er statsstipendiat i historie, redaktør, forfatter og foredragsholder. Står bak museumstilbudet «Østfold i krig 1939-1945 - Operasjon Polar Bear» i Fredrikstad.

MÍMIR KRISTJÁNSSON er politiker i partiet Rødt, journalist og sakprosaforfatter. Har blant annet vært leder for Stavanger AUF og Rød ungdom Stavanger. Stortingsrepresentant for Rogaland i Arbeids- og sosialkomiteen for perioden 2021-2025.

ELLA FREMO MINGE var elev ved Stavanger katedralskole - avdeling Kongsgård 2021-2024, russekull 2024. Hun viderefører nå utdanningen sin.

PER-HARALD NILSSON, administrerende direktør i Stavanger konserthus og styreleder for Fakultet for utøvende kunsthøgskole, UiS. Er utdannet ved Statens høyskole for kunsthåndverk og design i Bergen. Har omfattende erfaring som norsk kulturleder.

SVEN EGIL OMDAL, journalist, forfatter, samfunnsdebattant og tidligere redaktør i Stavanger Aftenblad. Han har vært leder av Norsk Journalistlag og Pressens faglige utvalg, og har skrevet en rekke bøker.

IDUNN VICTORIA ROSTØL, doktorgradsstipendiat i idéhistorie ved Universitetet i Oslo. Avhandling om barnebladet Maaltrosten (1903-42), gitt ut av Norsk misjon blant hjemløse. Ho er spesielt interessert i barndomshistorie, antisiganisme og misjonshistorie.

IVAR WALDE, cand.philol. fra Universitetet i Bergen, med engelsk hovedfag, historie mellomfag og litteraturvitenskap grunnfag. Har vært lektor og leder av pedagogisk avdeling i Rogaland fylkeskommune, rektor ved Stavanger katedralskole 1997-2012. Lærebok: *It's Our Business*.

HANNE WINDSHOLT, kunsthistoriker fra Universitetet i Bergen. Hun har arbeidet ved fylkeskonservatoren i Hordaland fylkeskommune og ved byantikvaren i Stavanger, hvor hun ble byantikvar i 2013.

INNHOLD

<i>Sven Egil Omdal</i> Kongsgård – en evig kamp	10
<i>Ivar Walde</i> Kongsgårds møte med Reform 94	46
<i>Mimir Kristjánsson</i> Aksel Sømme og den røde tråden i Kongsgårds historie	60
<i>Ella Fremo Minge – russ 2024</i> «Per ardua ad astra»	72
<i>Hanne Windsholt</i> Kongsgård skole og bygningene	78
<i>Idunn Victoria Rostøl</i> Prosjekt Internasjonal Solidaritet	106
<i>Per-Harald Nilsson</i> Bjergsted – et nasjonalt kraftsenter for musikk og kunst ...	130
<i>Petter Ringen Johannessen</i> Kongsgårds-eleven Inge Steensland	142

SVEN EGIL OMDAL

KONGSGÅRD – EN EVIG KAMP

Stavanger katedralskole, i det daglige kjent som Kongsgård, feirer sitt 200-årsjubileum i 2024. Det gjør den mot alle odds. Forsøkene på å legge ned skolen har vært mange, det første da skolen var ny, det siste så sent som i 2022.

«Det kan se ut til at det blir utfordrende å bruke Kongsgård til ordinære skoleformål i framtida. Vi undersøker derfor om det er andre aktuelle brukere.»¹

Forslaget som fylkesopplæringsjefen i Rogaland sendte til politikerne i mai 2022, var en ren repetisjonsøvelse. Trusselen om å legge ned skolen er det mest bestandige i Kongsgårds to hundre år lange historie. Det samme er den kontante avvisningen. Denne gang var det Tore Renberg som formulerte reaksjonen på fyndigste vis: «Da kan man like godt rive hele Gamle Stavanger og tømme betong i Breiavatnet.»² Siden han kjenner byens historie, visste nok Renberg at begge disse tiltakene har vært foreslått fra ansvarlig hold. Husene på Straen ville vært historie om kommunen hadde hatt penger til å sanere strøket etter andre verdenskrig, og da byen på 1870-tallet lette etter høvelig tomt til endestasjonen for den nye Jærbanen, ble det seriøst diskutert å fylle ut Breiavatnet og rasere Kongsgård, «da den var utenkelig til skole».³

Nøkternt betraktet hadde jo både jernbaneplanleggerne på 1870-tallet og fylkesopplæringsjefen på 2020-tallet rett. Den gamle hovedbygningen med murer fra middelalderen egner seg ikke for pedagogisk virksomhet etter dagens krav, og gjorde det heller ikke etter kravene for hundre eller to hundre år siden. Like fullt har Kongsgård gjennom hele sin eksistens forsynt byen og landet med kunnskapsrike maktpersoner, som jevnlig har rykket ut til skolens forsvar når den har vært truet. Da ordfører, nå kunnskapsminister, Kari

Kongsgård skole har flere ganger vært truet av flytting. Her protesterer elever utenfor den gamle hovedinngangen. Foto: Rogalands Avis / Stavanger byarkiv

Nessa Nordtun sluttet seg til protesten mot det siste nedleggingsforslaget, var også det helt i pakt med tradisjonen.

Men hvor lang er denne tradisjonen? I 2024 feirer skolen sitt 200-årsjubileum, men i 1953 feiret den da vitterlig at den hadde rundet hele 800 år. Da det i 1974 ble gitt ut en bok med gamle bilder fra skolens liv, ble det innledningsvis presisert at de 150 årene som var gått siden 1824, «bare er en avgrenset periode i skolens historie».⁴ Redaksjonskomiteen for boken, med de tidligere rektorene Kjølsv Egeland og Ole-K. Ihle blant medlemmene, ville gjerne holde fast ved den lange linjen tilbake til byens første katedralskole, som kan ha blitt etablert så tidlig som i 1153, selv om den ikke er nevnt i skriftlige kilder før nesten hundre år senere. Oppgaven var å utdanne prester, selv om skolen også hadde plass til andre elever. Fra 1320 foregikk undervisningen i et hus som lå i skråningen ned fra katedralens østvegg. Dette huset, som bare besto av ett enkelt rom, var i bruk i et halvt årtusen og ble ikke revet før i 1839.

Fra slutten av 1500-tallet holdt Stavanger biskop til i en bygning som var reist på murer fra Domkirkens første tid. Om eiendommen hadde fungert som kongsgård før den tid, er usikkert. I så fall var det nok Magnus Lagabøte som holdt til der når han ikke var i Bergen.⁵

Den langt senere kong Christian IV valgte Stavanger Domkirke som arena da han i 1607 forkynte den nye kirkeordinansen, som opphevet St. Olavs lov, den gamle kristenretten i landet. Mens han likevel var i byen, fornyet kongen Stavangers handelsprivilegier, ga krongodset Egenesløkkene til byen og befalte at den forfalne gamle bispegården mellom kirken og Breiavatnet skulle restaureres og gjøres til bolig for lensherren. En enetasjes trebygning ble reist ovenpå de gamle murene. Skolen holdt fortsatt til i det lille huset på den andre siden av katedralen.

Da en ny konge, og nå er vi kommet til den femte Christian, i 1682 flyttet det gamle Stavanger bispesete til Christianssand, mistet Domkirken sin status som katedral, eller bispekirke. Med det mistet også skolen sin rolle som katedralskole. Stavanger satt igjen med en liten latinskole som krevde høyere skolepenger enn noen utenfor byens beskjedne elite ville ofre på sine sønner. Det gikk ikke så lenge. Etter et par generasjoner var det slutt på all skolegang i byen, utover en enkel fattigskole. Først på begynnelsen av

Alexander Lange.
Foto: Askerbibliotekene

1800-tallet kom det på plass en realskole for barn fra kondisjonerte hjem, i tillegg til en liten privatskole.

Disse sørgelige tilstandene opprørte Alexander Lange da han i 1818 kom til Stavanger som nyutnevnt residerende kapellan. Det store sildefisket hadde vart i 10 år, napoleonskrigene var over og det var mulig å eksportere de enorme fiskefangstene uten frykt for å bli tatt til fange av britene. Byen var inne i en voldsom ekspansjon, men hadde ingen skikkelig skole. Av de litt større byene var Stavanger den eneste som ikke hadde latinskole, og det ville Lange bøte på. Han gikk i gang med en større innsamling og sjenerte seg ikke for å gå fra hus til hus for å samle inn penger til en kombinert lærd- og borgerskole. Lange forteller selv at han

formante, ba og truet folk som hadde midler, til å bidra. Den eneste som nektet, var hattemaker Vagle, som sa at det eneste han ville være med på å finansiere, var et nytt tukthus.

Utenom den påholdne hattemakeren var det tilstrekkelig givervilje i byen til at pastor Lange til slutt satt med en startkapital tilsvarende 20 000 kroner, en betydelig sum. Sammen med soknepresten i Domkirken søkte han derfor om å få opprette en høyere skole. I oktober 1824 kom den kongelige resolusjon som slo fast at «Stavanger by skal erholde en fullstendig lærd skole så snart byen har anskaffet til lokale enten Kongsgården eller en annen bekvem gård.»⁶

Bygningen som Christian IV hadde fått reist, var forfalt så ettertrykkelig at den var blitt revet i 1757. Bare to år senere sto en ny bygning ferdig, også den hvilende på de nå 600 år gamle murene. Som den gamle bygningen, var også den nye preget av barokkens arkitektur, og ettersom det hadde vært såpass mye gjenbruk av materialer og golv, var det kanskje en tilsnikelse i det hele tatt å snakke om et nybygg. Kongsgård skiftet eier flere ganger fram til 1801, da byens rikeste og mektigste mann, agent Gabriel Schanche Kielland, kjøpte den. Året etter kunne han også ta i bruk lystgården Ledaal oppe på Egenesmarkene.

Kielland døde i 1821, og svigersønnen Eiler Hagerup Schiøtz arvet Kongsgård sammen med et ønske fra Kielland om at eiendommen måtte komme byen til gode. Schiøtz tok kontakt med Alexander Lange og byfogd Oluf Andreas Løwold. De tre ble snart enige om at kommunen skulle overta Kongsgård til sterkt rabattert pris. Samtidig slo Kirkedepartementet fast at det var Stavangers innbyggere som hadde det økonomiske ansvaret for skolen, og at driften måtte sikres gjennom skolepenger. Et legat fra kong Oscar I sørget for at det ble plass til noen fattige elever, men helt fra starten var Kongsgård lærde- og borgerskole først og fremst forbeholdt byens velstående, enten de skulle forberedes for universitetet gjennom den lærde skolen eller utdannes for handel og annen næringsvirksomhet gjennom borgerskolen. De årlige skolepengene på borgerskolen tilsvarte en månedslønn for en kaptein på en av byens mange seilskuter, en halv årslønn for en matros. Selv om hver femte av byens yrkesaktive var sjøfolk, var det ikke mange matrosbarn blant elevene.⁷

Lærerne skydde Stavanger

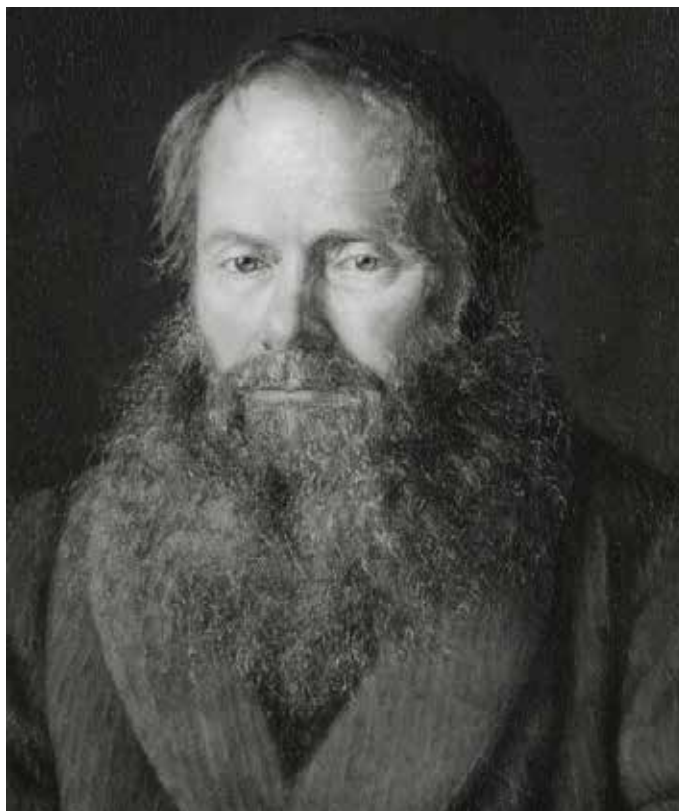
Selv om Kongsgård alltid har markert 1824 som året da den moderne skolen ble grunnlagt, kom de første elevene ikke før i november 1826, og da var det så vidt det var lærere til å ta imot dem. Pastor Lange hadde lovet å undervise uten betaling, det sto uansett i stillingsbeskrivelsen hans at han skulle være førstelærer ved en borgerskole i byen, men prestegjeringen krevde mesteparten av tiden hans. Rektorposten ble overlatt til den danske løytnant og filolog Jens Gjøde Terchelsen, som i sju år hadde drevet en privat liten latinskole i Kirkegaten 2. Det ble sagt om Terchelsen at han så utslitt ut allerede som ung, og han ble ikke mindre sliten av strevet med å få tak i flere lærere. I brev til departementet klaget han over hvor krøkkete Stavanger lå til, langt fra de store byene og med svært plundrete kommunikasjon, enten det var til Bergen, Christianssand eller Christiania. Norske pedagoger var ikke lystne på å flytte til byen.

Løsningen fant Terchelsen blant sine landsmenn, selv om departementet var engstelig for kostnadene med å hente lærere fra Danmark. Terchelsen rekrutterte en ung student, Henrik Krøyer, som var villig til å forsøke seg. Krøyer slet med helsen allerede da han kom, men mente likevel at han hadde funnet sitt hvilested, sitt Kanaan i denne byen som var omgitt av nakne lyngheier. Krøyer var ivrig ornitolog og biolog og oppdaget raskt at distriktet bød på et rikt utvalg av både fugler og dyr. I rektorhagen holdt han en rev i lenker, en gås og en geitebukk. Innendørs hadde han både utstoppete ugle, en svane og noen fiskeørner. En dag kom noen bønder med en ulv de hadde drept, og som han dissekerte. Stavanger bød på fauna nok til at Krøyer kunne ta opp igjen de naturhistoriske studiene fra tiden i Heidelberg.⁸

Krøyer kom ikke fram før våren 1827, om vinteren var det for farlig å seile fra København. De 34 første elevene, eller disiplene som de ble kalt, møtte derfor et svært spinkelt, men arbeidsvillig lærerkollegium. Tre lærere underviste fra åtte om morgenen til tolv og deretter fra tre til seks. «De studerende», som elevene ved den lærde skolen ble kalt, brukte mesteparten av tiden på latin og gresk, men hadde geografi, dansk (noe upresist kalt «modersmålet»), tysk, matematikk og kalligrafi felles med borgerskolen.

Interessen var mager for et slikt pensum. Etter noen måneder var det bare åtte borgerskoleelever igjen. De andre

Henrik Nikolai Krøyer var ansatt som lektor på Kongsgård. Maleri av Peder Severin Krøyer. Foto: Statens Museum for Kunst, København

hadde lagt skolebøkene fra seg og funnet på noe annet å gjøre. Med elevene forsvant også skolepengene, og skolen ble kastet ut i dype økonomiske problemer. Noen dager måtte undervisningen avlyses fordi det ikke var penger til stearinlys i de to klasseværelsene.

I Christiania oppfattet departementet at den nye skolen i Stavanger ikke så ut til å ha livets rett, og foreslo å omgjøre den til en middelskole, det laveste nivået over allmueskolen. Dette var nok til å vekke den dype følelsen av å være utsatt for overgrep fra sentralmakten som hadde ligget og ulmet siden byen 150 år tidligere mistet både bispesetet og hele sin status. De få embetsmennene og handelsborgerne slo seg sammen i protest mot dette første av mange forsøk på å legge ned Kongsgård som høyere skole.

Midt i kampen for skolens overlevelse trakk Terchelsen seg. Han orket ikke lenger alt slitet med å drive en skole uten penger og nesten uten elever. Han var heller ikke særlig imponert over byens formuende borgere. I et brev til biskopen hadde han karakterisert dem som «parvenyer av bønder,

som selv er ukjent med en god oppdragelses velgjørende frukter, ikke vet å skatte disse med hensyn til deres egne barn, og tilskriver egen kløkt det som kun er en følge av sildens overflod.»⁹

En nødløsning ble funnet, men det tok fem år før den første krisen var over. Da klarte en allianse av borgere og bykasse å garantere for videre drift. De få lærerne som var igjen, ble oppsagt, og nye ble ansatt. Henrik Krøyer dro tilbake til København, der han med tiden ble professor ved Det Kongelige Naturhistoriske Museum. Han tok med seg hushjelpen Bertha Cecilie Gjesdal og giftet seg med henne. I det krøyerske hjem vokste Berta Cecilies nevø, Peder Severin opp, tok navnet Søren Krøyer og ble en av Danmarks best kjente malere.

I løpet av disse fem tidlige kriseårene ble bare to kandidater dimittert til universitetet, mot 25 i en sammenliknbar by som Drammen.¹⁰ De høyere skolene hadde ennå ikke eksamensrett. Elevene som gikk ut fra latinskolen, måtte inn til universitetet i Christiania for å ta eksamen artium. Først i 1883 kunne eksamen avlegges ved den enkelte skole.

De neste lederne av skolen varte heller ikke så lenge, men håndverker- og handelsfamiliene forsto etter hvert at skulle sønnene klare seg i et samfunn som ble stadig sterkere preget av kapitalisme og internasjonal handel, måtte de tilegne seg både sitt eget og fremmede språk, matematikk og andre ferdigheter. Antallet elever ved borgerskolen vokste og utgjorde snart to tredjedeler av hele elevmassen. «De studerende» kom i mindretall.

Nye tider krever mer kunnskap

Helt fra starten var rommene i den lange bygningen fordelt slik at skolens leder bodde i fire rom og kjøkken til høyre, en av skolens adjunkter holdt til i to andre værelser, mens det i resten av hovedetasjen ble innredet fem små klasserom, hvert av dem med kakkelovn.¹¹

I de små klasserommene lot det seg merke at utenom Christiania var det ingen byer som vokste raskere enn Stavanger. Allerede i 1833 var det bare de høyere skolene i stiftsstedene som hadde flere elever enn Kongsgård. Det var ikke kirkens behov for prester eller statens behov for embetsmenn som lå bak den kraftige veksten, men først og fremst borgerskapets økende behov for kommersiell kom-

Hans Julius Hammer (1810-1872).
Foto: Stavanger formannskap /
Stavanger byarkiv

petanse. Det første formannskapet i byen etter innføringen av formannskapslovene i 1837, besto av fire kjøpmenn, en håndverksmester og en skipskaptein. Noe av det første de tok fatt på, var en ny trussel om å legge ned Kongsgård. Enda en gang hadde departementet krevd kommunale garantier for videre drift. Formannskapet minnet igjen om den grove uretten fra 1682. Å ta fra byen skolen ville være å forsterke dette overgrepet. Etter mye fram og tilbake endte det med et kompromiss: Byen måtte fortsatt sikre mesteparten av driften, men fra Molde kom Hans Julius Hammer som skolens første rektor, en statlig embetsmann med god gasje og rett til fri bolig.¹²

Noen få år etter at Hammer flyttet inn i de rommene som utgjorde rektorboligen, ble det gjennomført både en kommunal og en nasjonal skolereform som endret Kongsgårds karakter. En kommunal komité slo fast at det var en økende interesse i byen for å sende ungene på skole, og

rektor Hammer meldte til departementet at siden Stavanger først og fremst var en handelsby, var det viktig å ha en borgerskole som kunne undervise i de fagene som den omfattende sjøfarten og sildehandelen krevde. Komiteen mente at Kongsgård i framtiden måtte spille en sentral rolle i byens skoletilbud og måtte derfor være tilgjengelig for alle byens barn. Den private undervisningen som det hadde vært en del av, var helt utilstrekkelig for den nye tids behov.

Denne erkjennelsen av Kongsgårds posisjon ble styrket av den nasjonale skolereformen som kom i 1848. Begrepet borgerskole ble erstattet med realskole, og latinskolenes enerett til å kalle seg høyere skole ble fjernet. Heretter skulle alle elevene få undervisning i de samme fagene til de ble 12 år gamle. Fortsatt var det bare latinerne som kunne gå videre til universitetet, men også de måtte gjennom noen år med realfag. Som en følge av reformen overtok staten ansvaret for Kongsgård. Men politikerne i Stavanger stolte ikke mer på statsmakten enn at de fikk skrevet inn en klausul i avtalen som sikret at eiendomsretten til Kongsgård for all framtid skulle tilhøre Stavanger kommune.

De to reformene ble et veiskille. Kongsgård var ikke lenger en skole forbeholdt byens borgerskap, nå dukket det opp elever også fra mindre bemidlete hjem, som etter få år utgjorde en stor del av elevflokket. Byen grenser var utvi-

Stavanger katedralskole på midten av 1800-tallet. Foto: Maximilian Alexander Behrends/Universitetsbiblioteket i Bergen

det, og i tillegg kom nesten daglige flyttelass fra bygdene på Jæren og i Ryfylke. Noen av barna deres søkte mot Kongsgård. Elevtallet økte fra 50 da rektor Hammer kom i 1840, til 300 i 1860. I samme periode ble innbyggertallet i byen nesten tredoblet. Etter en stund var det ikke mulig å stue flere elever inn i de få klasserommene. Skolen måtte utvides. I 1852 sto en ny sidebygning ferdig vest for hovedbygningen.

En skulle tro at en slik ekspansjon ville bli møtt med tilfredshet også hos skolens ledelse. Men Samuel Stub Knutzen, som ble ansatt som rektor samtidig med at sidebygningen sto ferdig, forlangte at all undervisning fortsatt skulle foregå i hovedbygningen. Han ville ha kontroll med undervisningen, og de klimatiske forholdene i byen innbød ikke til at han skulle måtte bevege seg i friluft mellom de to bygningene.

Samtidig med utvidelsen hadde skolen fått kommunale midler til å sette i stand det største klasserommet, den såkalte Riddersalen, mot at kommunestyret og formannskapet fikk holde sine møter der. I 1862 kom det også på plass en hardt tiltrengt gymnastikksal i en egen liten bygning. Kongsgård var i ferd med å bre seg ned mot vannet, som også har vært en kime til historiske konflikter.

Skolen hadde bare eksistert i noen måneder da den anla sak. Anklaget var kjøpmann Boye Petersen, som hadde dristet seg til å sette ut båt. Skolen mente at den hadde eiendomsrett til hele Breiavannet og ville ikke finne seg i slik selvtækt. Denne saken løste seg i minnelighet, og de neste ti-årene ga skolen både tillatelse til at Byselskapet fikk anlegge et lite fortau med trebeplantning «til forskjønnelse og nytte» og til at farger Svendsen fikk anlegge en liten brygge foran sitt hus ved vannet. Men da fogd Schiøtz kjøpte eiendommen Steglebakken (navnet kom fra det gamle retterstedet som lå der) og anla egen brygge, reagerte skolens forstanderskap. En langvarig rettsvist endte med seier til fogden og en avslutning på skolens oppfatning om at den eide og kontrollerte hele vannet.¹³ Rektors fiskerett ble derimot bevart og har vært håndhevet fram til vår tid.

Fra midten av 1800-tallet kan vi tydeligere se Kongsgårds rolle som utklekkingsanstalt for menn - kvinner hadde ennå ikke adgang – som skulle sette merke på landet så vel som på byen. Eilert Sundt fra Farsund, Norges første sam-

funnsforsker, ble dimittert til universitetet allerede i 1835. Michael Birkeland, senere riksarkivar, gikk ut i 1847. Ole Bergesen, senere sokneprest i Domkirken og far til Sigval, fulgte etter i 1851. Ole Vollan, senere redaktør i Vestlands-posten og en ledende politiker i Vestlands-Venstre under striden om parlamentarismen, var ferdig på skolen i 1856.

Avisen Vestlandsposten ble stiftet av Lars Oftedal. Han hadde gått tre år under Vollan på Kongsgård, men noen år før Alexander Kielland, som bodde i huset som lå kloss inn til skolens nye sidebygning. Samtidig med at Kielland ble dimittert, i 1867, ble Johannes Steen utnevnt som rektor. Et par tiår senere skulle disse tre mennene stå i sentrum for en av de hardeste konfliktene i den unge nasjonens politiske liv, og dele byen inn i to adskilte og til dels uforsonlige leirer.

Før vi kommer så langt, kan det være på sin plass å gå inn blant bøketrærne som dannet den mektige alléen fra den store smijernsporten og fram til den steile steintrappen opp til hovedbygningen. Livet slik det artet seg på Kongsgård midt på 1800-tallet, dukker fortsatt opp som en kjent referanse i skoledebatter, takket være en ganske kort roman om en sped og sykkelig latinstudent.

Lille Marius – slik han egentlig var

I 1856 ble tollbetjent Paul Jensen Giverholt forflyttet fra Bergen til Stavanger. Da skolen begynte samme høst, ble sønnen Jens Marius opptatt i andre forberedelsesklasse på Kongsgård. At han senere ble regnet som en av grunnleggerne av søndagsskolen, og tok initiativ til å sende de første norske misjonærer til Kina, gjør navnet hans viktig nok, men i vår sammenheng har det større betydning at det er han som er forbildet for Lille Marius.

Marius Giverholt var en flittig, pålitelig og blid, men litt sykkelig klassekamerat til Alexander L. Kielland. De to ble ofte sett sammen i skolegården og fant gjensidig glede i musikken. Mange år senere skrev Kielland til barndomsvennen at «jeg husker alltid dine blå, trofaste øyne, Marius – derfor var det også at jeg benyttet ditt navn i *Gift*.»¹⁴

Det er ikke bare for sine blå øynes skyld at Marius fortjener sin plass i historien om Kongsgård. I 1899, lenge etter at debatten om *Gift* hadde stilnet, kom det ut en liten bok på Fr. Nygaards forlag i Bergen. Boken het *Fra Sko-*

ledagene, og det var Marius Giverholt som gjemte seg bak forfatterpseudonymet *Carolus*. I boken skildrer Giverholt livet på Kongsgård på hans og Kiellands tid. Det gjør han uten Kiellands litterære bearbeidelse av minnene, men den kritiske holdningen er den samme hos begge.

Vi vet fra Giverholts beskrivelse at rektor hver morgen gikk gjennom klasserommene for å sjekke at alle var på plass. Mer betydningsfull enn alle de kjedelige lærerne, og de var visst uten unntak kjedelige, var pedellen, ifølge boken. Pedellen var stiv og stram som en korporal, noe han også hadde vært. I tillegg var han utlært snekker og drev et stort verksted i kjelleren under hovedbygningen. Siden skolen manglet klokke, gikk pedellen fra klasserom til klasserom og ropte «Klokken er slagen!» for å forkynne at timen var over. Synet av ham i døren var svært kjærkomment.

På veggen bak kateteret hang skolens reglement, Giverholt kaller det «skolens ubøyelige grunnlov». Der sto alt en «skoledisippel» ikke hadde lov til, utenfor skolen så vel som innenfor. Reglene var en lang rekke «Eleven må ikke...», «Det tillates ikke...» og «Det forbydes strengt å...». Hver tøddel av reglene var forhatt av elevene, og det dempet ikke misnøyen at de også fikk hver sitt eksemplar med seg hjem. Etter hver sommerferie ble samtlige regler lest høyt, i tilfelle noen skulle ha glemt enkelte punkt. «Skrekkeligere stund visste vi ikke av i hele året», skriver Giverholt, «det var som vi hørte slaveriets uhyggelige lenker rasle bak oss.»

Den mest forhatte av alle paragrafene var den som forbød elevene å gå ned til vannet og som i særdeleshet forbød dem å gå over isen før pedellen hadde erklært den for sikker. Om våren var det strengt forbudt å hoppe fra isflak til isflak. «Var det ikke opprørende? Skulle da skolen kanskje ha rett til å forfølge oss inntil verdens ende? Nei, Bredevandet måtte da iallfall være vårt, enten det så var vår eller høst», skrev Giverholt. I tillegg til dristige manøvrer på usikker is, var det en yndet sport å jakte på endene. En liten kringlebit ble festet på en snor og dinglet foran en glupsk and. Når kringlebiten var på vei ned i andemagen, var det bare å hale inn. Men helst så raskt at andens skrik ikke tilkalte lærer eller pedell.

Uansett hvor mild og vennlig lille Marius Giverholt må ha vært, så var han – i likhet med alle andre – en ivrig deltaker i den indre krigen mellom latinerne og folkeskolens

elever. Latinerne gikk under navnet *Staren* etter de store stæreflokkene som samlet seg i bøkealleen og på taket av Domkirken.¹⁵ Mot dem sto *Klåen*, et oppnavn av uklar opprinnelse. En teori er at det kom av at ungene fra fattigstrøkene ofte klødde seg på loppestikk eller lusebitt. Like tilbake til den første tiden gikk det et klart klasseskille gjennom skolegården. Bare latinerne hadde adgang til den øvre delen, nærmest Domkirken. *Klåen* måtte pent holde seg i den nedre delen, og den regelen ble beholdt uansett hvor mange ganger man skiftet navn på skolens ulike avdelinger. Borgerskole, realskole, folkeskole eller middelskole, var du ikke blant «de studerende», hadde du å holde deg unna skolegårdens øvre del. Det var også bare latinere som fikk bære skolens fane med teksten *Per ardua ad astra* – Gjennom motgang mot stjernene – i de voksnes prosesjon hver 17. mai. Selvsagt ble det til dels voldelige trefninger og heftige snøballslag av slikt.

Prylestraffen ble ikke avvirket i norsk skole før i 1936, lenge etter at det var blitt forbudt å straffe voksne med å piske eller slå dem. Giverholt beskriver hvordan rektor en dag gikk fra klasserom til klasserom og bekjentgjorde at det skulle avholdes skolestraff over en elev som hadde skulket. Straffen skulle eksekveres i det store klasserommet, hvor det hver mandag morgen var skoleandakt. I alle klasserommene hang et kraftig spanskrør, kalt *Mester Erik*, på veggen over tavlen.

Mens elevene sto trykket sammen og stort sett stirret ned i golvplankene, holdt rektor en kort tale der han uttrykte sin bekymring over den bortkomne elev, i boken kalt Knut, som nå måtte få sin nødvendige straff. Rektor ga tegn til pedellen, og Knut reiste seg. «Snart hørtes de fryktelige slag hvine gjennom luften. Pedellen sparte ikke på kreftene, det hørtes nok. – Jeg vendte hodet til motsatt kant og bet tennene sammen. Hvert slag skar i meg og vakte en storm av opprørske tanker.»¹⁶

I en bok om Kongsgårds historie, utgitt til 175-årsjubileet i 1999, skriver Ole Kallelid og Leif Kjetil Skjæveland

Fra Skoledagene av Carolus alias tollbetjent Marius Giverholt. Foto: Nasjonalbiblioteket

«De store stæreflokkene som samlet seg i bøkealleen». Foto: Oscar Gulliksen / Stavanger byarkiv

at det er vanskelig å gi noe utfyllende bilde av hvor utstrakt bruk av fysisk straff var. Men det finnes nok av eksempler på at Mester Erik ble hentet ned av veggene. På 1840-tallet måtte rektor Marten stoppe en adjunkt som ifølge rektor bare satte grensen for korporlig avstraffelse ved «at han ikke slår disiplene til krøplinger for bestandig, eller noe enda verre.»¹⁷ Nesten et halvt århundre senere ble to adjunkter suspendert og stilt for prosteretten, en eldgammel instans som dømte i saker mot geistlige tjenestemenn, anklaget for å ha opptrådt tyrannisk mot elevene. Saken gikk videre til Høyesterett, der begge ble frikjent, men da var den ene av dem død.¹⁸

Da *Gift* kom ut i 1867, var det ikke skildringen av disiplinen som vekket størst debatt, men angrepene på latinundervisningen. I sin bok om Alexander Kielland og hans samtid, skriver Gerhard Gran at Kielland skjøt langt over mål fordi satiren ikke bare rammet den lærde skolen, men hele den antikke kulturen, «som han egentlig ikke hadde noen anelse om». Her får Gran indirekte støtte fra Marius

Giverholt, som skriver om den nye sidebygningen, at den var «simpel og uinteressant som dens uvitende beboere selv, som ikke hadde lært å stamme engang på det herlige, klassiske språk.»¹⁹

Selv om flere andre av Kiellands samtidige protesterte mot skildringen av puggeskolens drepende effekt på elevene, ble *Gift* stående som et viktig oppgjør med de autoritære undervisningsmetodene. Skolen burde være noe langt mer enn terping på flere byer i Belgia og bøyning av latinske verb i alle deres konjugasjoner. I dette standpunktet hadde Kielland en alliert i Lars Olai Schøning, som hadde overtatt som rektor fire år før boken kom ut. Schøning oppdaget at de eldste elevene satt stille og pugget elleve timer om dagen, og skrev til departementet med forslag om å forkorte og forenkle undervisningen. I stedet for å oppfatte dette som det konstruktive innspillet det var ment som, sendte departementet ut et skriv til alle de høyere skolene i landet der Kongsgård ble framhevet til skrekk og advarsel. Schøning forsvarte skolen og lærerne i et krast innlegg i Morgenbladet, men inntrykket av Kongsgård som en streng puggeskole festet seg.²⁰

En lite vitenskapelig by

I *Gift* omtaler Kielland Stavanger som en lite vitenskapelig by, noe som var korrekt nok. Christiania, Trondhjem og Bergen hadde vitenskapelige institusjoner som trengte jevn tilførsel av akademikere. Stavanger hadde sild og seilskip, som krevde en helt annen kompetanse. Denne forskjellen manifesterte seg i krav om at elevene i den nye realskolen måtte få beholde den gamle borgerskolens undervisning i handelsfag som bokholderi, handelskorrespondanse og handelsregning, og at undervisningen i de levende språkene måtte konsentrere seg om engelsk og ikke fransk, slik den nye normalplanen forutsatte. Staten ville ha franskundervisning av hensyn til Krigsskolen, fransk var ennå krigens språk. Rektor protesterte og minnet om at det militære var en uvanlig karrierevei i Stavanger. I denne byen var det langt viktigere å lære engelsk så tidlig som mulig. Minst tre av fire elever ville be seg fritatt for fransk, ingen for engelsk, mente rektor.²¹

Den senere borgermester Bertram C. Middelthon skriver i sine memoarer at den eneste nytten han hadde av latinen,

Bertram C. Middelthun (til høyre) i Bjergstedparken i 1933.. Foto: Hans Henriksen / Stavanger byarkiv

var at han kunne gi dypdykket i de galliske kriger skylden for at han ikke kunne engelsk.²² Middelthun nevner også hvilken glede elevene hadde av å terge lærerne, enten de hengte en død rotte i en tråd som var spent tvers over klasseværelset, eller hengte opp det rene norske flagget før en time med lektor Johan Platou, som var sterk tilhenger av fortsatt union med Sverige. Garpestreker i og utenfor klasserommet er også et varig innslag i skolens historie.

I 1869 kom en ny skolelov som førte til at Stavanger lærde- og realskole ble omgjort til «Stavanger offentlige skole for den høiere Almendannelse». Latinskolen, eller den lærde skole, ble erstattet av gymnas. I stedet for realskole ble det innført middelskole med engelsk som viktig fag. Heretter kunne 16-åringene gå videre fra middelskolen til treårig gymnas, som også fikk reallinje uten de klassiske språkene. På latinlinjen ble det fortsatt undervist i gresk og latin.

Kongsgård var godt rustet for omleggingen, og tjente på at katedralskolene ikke lenger hadde spesielt fortrinn. Nå ble det innført et felles nasjonalt system for alle høyere skoler. Men fortsatt var det stort sett byens elite som hadde råd til å sende sine barn til Kongsgård, selv om legater og stipender åpnet porten for talentfulle unger fra mindre bemidlete familier. Rundt 1870 tilsvarte de årlige skolepengene for en gymnasiast en halv månedslønn for en embetsmann og tre-fire månedslønner for en sjømann eller arbeider.

Det store interregnum

To år før reformen ble innført, hadde skolen fått ny rektor. Johannes Steen hadde vært overlærer og rektor ved flere skoler i Tromsø og Bergen før han kom til Kongsgård. Han hadde også vært medlem av utredningskomiteen bak reformen, og fikk nå muligheten til å gjennomføre den. Det skjedde til betydelig lokal motstand. Blant byens konservative borgerskap var det ikke særlig populært at ungdommene deres tilbrakte mesteparten av sin våkne tid (og deler av den sovende) et sted som var styrt av en fremtredende venstremann.

Om Johannes Steens kvalifikasjoner som lærer hersket det liten tvil. Han underviste både i gresk og norsk, og var den første som tok eksamen i gammelnorsk ved universitetet. Men byen fikk raskt merke at han først og fremst var politiker. Den senere boktrykker Jakob Dreyer skriver at Steens politikk var til hinder for at han kunne ha noen omgang «om han ellers hadde ønsket det» med byens formuende menn.²³ Men blant de mindre formuende var han populær. Hver gang Steen stilte til valg - og vant - gikk det mannsterke tog av arbeidere og funksjonærer til skolegården på Kongsgård for å hylle ham.

Johannes Steen. Foto: NTB

Steen ble valgt til ordfører i Stavanger i 1872 og gjenvalgt en rekke ganger senere. Han hadde representert Tromsø amt og byene i Troms på Stortinget før han kom til Stavanger, og ble umiddelbart valgt også herfra. I to perioder var han president i Odelstinget og i to perioder stortingspresident, før han i 1891 fikk i oppdrag å danne ny regjering etter Emil Stang. Emil var sønn til tidligere statsminister Fredrik Stang, som også hadde gått på Kongsgård.

Posisjonen som statsminister lot seg ikke kombinere med funksjonen som rektor i Stavanger. Formelt hadde Steen hatt denne posisjonen i 24 år, lenger enn noen rektor før og etter. Men det ville være skam å hevde at han hadde vært en tilstedeværende leder. I tillegg til stortingsvervet og ordførerposisjonen og arbeidet i bystyre og formannskap, var han bankdirektør og medlem i en rekke offentlige kommisjoner. Steens tid på Kongsgård ble kalt «Det store interregnum».

Det er ikke tvil om at politikken fratok skolen en pedagogisk kraft. Men Steens styrke gjorde ham ikke bare kontroversiell i byen, også innenfor gjerdet var han omstridt. Han fnøs av pedellen når han meldte seg i døren med beskjed om at timen var over. Steen var tilhenger av å avslutte arbeidet når det var fullført, ikke når klokken bestemte det. Etter noen få kjærkomne minutter fri, ble gymnasiastene kalt tilbake til slitet av Steen, som fra toppen av trappen ropte «Tempo! Tempo! Tempo!». Blant lærerne var han elsket og beundret av noen, hatet og fryktet av andre. Skillelinjen mellom de to gruppene fulgte både politisk tilhørighet og alder. Kongsgårdelev og senere vinner av Nobels fredspris, Christian Lous Lange, skriver at mens mange av de yngre lærerne hengivent fulgte Steen, var det en fraksjon blant de eldre og konservative som gjorde sitt beste for å sabotere alt rektor foreslo.²⁴ Ettersom han var så mye borte, var det ikke vanskelig å sørge for at ting Steen ville ha gjort, forble ugjort.

Mens Stavangers politikere slo ring om Kongsgård som symbol på byens uavhengighet hver gang skolen ble truet av byråkratene i hovedstaden, forsøkte de samme politikerne stadig å begrense makten hos skiftende rektorer. Så også med Steen. Han var forbitret over at skolen under Lars Olai Schønings ledelse hadde gitt fra seg en del av den praktfulle rektorhagen til den nye Byparken. Han satte seg derfor på

bakbeina da bystyret også foreslo å anlegge en spaservei mellom skolen og vannet. En slik vei ville forstyrre undervisningen, mente han. Dessuten ville den bli et «yndlingsoppholdssted for det ungdommelige gate- og dagdriverstoff».

Veien ble den viktigste saken i kommunevalgkampen i 1868, året etter at Steen tiltrådte. Politikerne brukte vanligvis å sette inn støtet like etter et rektorskifte, før den nyankomne hadde fått befestet makten som Kongsgårds ledere tradisjonelt hadde. De seiret også denne gang. Veien ble anlagt, og fikk på folkemunne navnet «Programveien», etter den framskutte plassen den hadde i de politiske partienes program.²⁵

Tre kongsgårdmenn preger landet

Mens Steen kombinerte rollen som rektor og stortingspresident, eksploderte det som i ettertiden ble kalt Kielland-saken. Alexander Kielland hadde søkt om dikterlønn lik den Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson og Jonas Lie allerede var blitt innvilget. Søknaden førte til at hele landet oppdaget den råken som hadde åpnet seg tvers gjennom Venstre.

Alexander Kielland. Foto: Stavanger byarkiv

Lars Oftedal. Foto: Hakon Johannes-
sen / Stavanger byarkiv

For stavangerfolk var dette ingen ny innsikt. Konflikten mellom den radikale og den moderate fløyen av venstreflokken hadde lenge preget møtene i bystyret. Der var Steen og Lars Oftedal ledere for hver sin fraksjon. De to hadde blant annet støtt sammen i en diskusjon om dissenterne kunne ansettes som lærere på Kongsgård. Det var ikke snakk om at lærere som sto utenfor statskirken kunne undervise i kristendom, men hva med engelsk, norsk eller andre fag? Oftedal sa nei, Steen sa ja.

I Stortinget ble Lars Oftedal leder for fløyen som ville nekte Kielland dikterlønn. Steen var tilhenger av å si ja til søknaden, men som stortingspresident prøvde han også å forene fløyene i et kompromiss. Debatten var voldsom. Da Stortinget skulle ta den endelige avgjørelsen, buktet køen av skuelystne seg langt oppover gaten. Det gikk dårlig for Steen som mekler mellom de to stavangermennene, Lars Oftedal fikk flertallet med seg. Avslaget førte til at Venstre ble sprengt for første gang. Den første partisplittelsen i norsk politikk ble altså utløst av en sak som var dominert av to tidligere Kongsgård-elever og skolens rektor.²⁶

Krise for byen – krise for skolen

Kanskje burde Steen ha brukt mer av sin tid hjemme i Stavanger. Det store krakket som rammet byen senhøstes i 1882, gikk også sterkt ut over skolen han var leder for. Etter omleggingen til gymnas og middelskole hadde antallet elever økt betydelig. I 1881, året før det gikk utfor stupet med så mange av familiene som hadde sendt sine barn til skolen, var det innmeldt 464 elever. 10 år senere, før hermetikken hadde skapt et nytt borgerskap, var elevtallet halvert. I tillegg til den økonomiske krisen skyldtes nedgangen at Kongsgård hadde fått en konkurrent. I 1881 opprettet premierløytnant Fredrik Storm og den kjente pedagogen Frits Hansen en privat middelskole i Vaisenhusgaten. Skolen ble raskt et populært alternativ til Kongsgård, selv Alexander Kielland sendte sine barn dit. Etter bare et år hadde den nye skolen rundt 100 elever, mens Kongsgård var nede i 224. I 1888 skiftet skolen navn til Storms latin- og realskole, da skolen opprettet latingymnas fra denne høsten.²⁷

Krisen og konkurransen fra Storm førte til at Kongsgårds nye rektor, Andreas Emil Erichsen, gang på gang måtte sende ydmykende brev til departementet for å be om forskudd på de statlige bevilgningene og ettergivelse av restanser. Det hendte at det ikke var penger nok i kassen til å betale lærerne det de hadde krav på.²⁸

Andreas Emil Erichsen. Foto: Norsk
Folkemuseum

En av disse lærerne var Tønnes Stavnem. Han ble ansatt i 1864 og sluttet ikke før i 1900, etter 36 år. Knappt noen har vært ved skolen lenger enn ham. Stavnem var stavangermann, født og oppvokst på Holmen før den store bybrannen i 1860 la hele området i ruiner. Han var kjent for sine smertefulle lusinger når en elev ikke nådde opp til hans krav og forventninger, men Stavnem var også den som introduserte stavangerfolk for skikken med å gå turer i fjellet. Han var et av de første medlemmene da Stavanger Turistforening ble stiftet i 1887, og flere av hans elever ble senere ledere og sentrale styremedlemmer i foreningen.²⁹

Da den sterkt konservative, til tider reaksjonære Andreas Emil Erichsen i 1891 tok plass på rektorkontoret, hadde skolen – som byen – lagt bak seg et begivenhetsrikt tiår. I desember 1883 samlet noen av elevene seg for å danne *Gymnasiesamfundet Idun*. Ikke overraskende var temaet på det første møtet latinens plass i den høyere skole. Konklusjonen var at forandringer var på sin plass.

Kongsgaard buekorps i skolegården først på 1900-tallet. Foto: Stavanger byarkiv

Alle gymnaselevne hadde adgang til møtene i Idun, men elevene i første klasse måtte søke de andre om å bli tatt opp som medlem. At Kongsgård-elevne beholdt denne sansen for hierarkier, uanfektet av navneforandringer, nye rektorer eller skolereformer, kan ha en viss sammenheng med at hvert skoleår begynte med en ukes militær eksersis. Elevene på middelskolen ble inndelt i kompanier, hvert av dem ledet av en underoffiser fra Madlaleiren i full uniform med sabel. Mens de yngste elevene måtte nøye seg med tregeværer, fikk alle som hadde fylt 14 år marsjere med ekte våpen. Etter en uke med stram og anstrengende eksersis i skolegården ble «rekruttskolen» avsluttet med utmarsj til Ullandhaug og tilbake igjen.³⁰

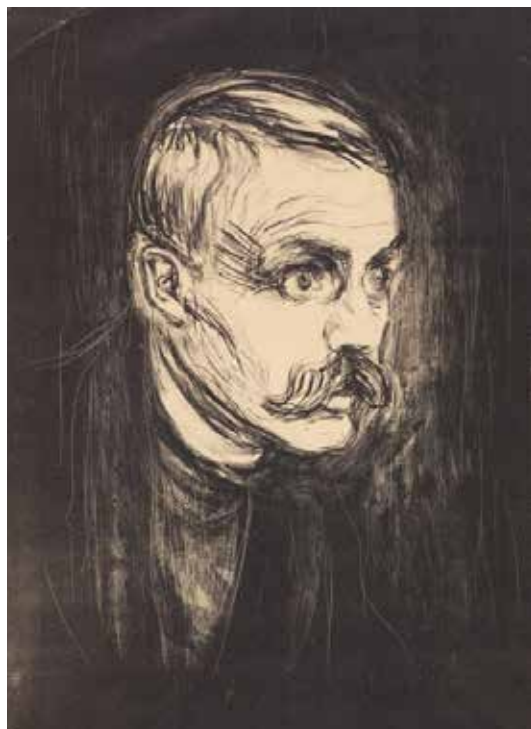
Fra 1891 kunne de som ikke fikk nok av stram marsjering i denne ene uken, slutte seg til Kongsgårds eget buekorps. Inspirert av forholdene i Bergen fikk begge skolene i Stavanger sine buekorps, med offiserer, fanevakter, tamburer og menige, antakelig også rævediltere. Buekorpsset øvde i skolegården, mens nye medlemmer ble tatt med opp til Vålandshaugen for edsavleggelse. På det meste kunne *Kongsgaard Buekorps* stille 413 mann i uniform. Hver 17. mai var regelen at alle måtte stille i galla for å gå fremst i barnetoget, så sant de ikke lå for døden, og selv da ble fravær sett ned på. Bevæpnet med rennebuer og spanskrør utkjempet buekorpsset heroiske slag mot allslags rampegjenger fra Kleivå, Østervåg eller Strømsteinen, som på sin side var bevæpnet med blykuler i snor og store trelekter som var knabbet fra sin tiltenkte oppgave med å holde mødrenes klessnorer oppe.³¹

Elever med mindre militante tendenser lanserte i 1886 det som skulle bli Norges eldste amatørteater og også en av Stavangers eldste kulturinstitusjoner: Iduns julekomedie (som blir presentert et annet sted i dette nummeret av *Stavangeren*.) På dette tidspunktet hadde Idun også fått sin egen håndskrevne avis, kalt *Brage*.

Obstfelder ser

Selv om elevene var i kraftig opposisjon mot skolens forfatte forholdsregler, var de ikke fremmed for å kopiere systemet der de selv hadde kontroll. Våren 1884 ble elev Sigbjørn Obstfelder ført fram for Iduns interne domstol, anklaget for å ha skrevet flere artikler i *Brage* uten å ha

Portrett av Sigbjørn Obstfelder.
Litografi av Edvard Munch (1896).
Kilde: Digitaltmuseum.no

forelagt dem for redaktøren på forhånd. For dette brudd på redaksjonell kutyme fikk Obstfelder en bot på 20 øre. Han var ikke mer slått ut av dommen enn at han noen måneder senere holdt et foredrag om Ibsen og Bjørnson som var så overbevisende i analysen at den tradisjonelle debatten etter foredraget måtte avlyses av mangel på motforestillinger.³² Obstfelder bidro også med små dikt han hadde skrevet, det ble bemerkt at de var så frie for rim og rytme at de nærmest måtte karakteriseres som prosa. Noen ganger hadde han med seg fiolinen og framførte små stykker som ikke akkurat var preget av sinnets munterhet.³³

I likhet med Kielland var Obstfelder ingen praktelev. I klassedagboken er det innført at han er «likegyldig og uoppmerksom».³⁴ Blant medelevene ble han tiltalt med den norske versjonen av Obstfelder: «Fruktmark», og han var ikke den som holdt igjen når skolens selvsikre flokk beveget seg utenfor gjerdet. Etter å ha deltatt i høylytt gåsegang gjennom de trange sentrumsgatene, svarte han de tilkalte politikonstablene såpass uærbødig at han måtte tilbringe natten i rådstuen, Kongsgårds nabo på den andre siden av Domkirken.³⁵

Da skoleåret tok til i 1888, skjedde en av de største endringene i skolens historie, enten vi regner den tilbake til 1824 eller helt tilbake til middelalderen: De fem første jentene begynte i forberedelsesklassen. Den første pikeskolen i Stavanger var blitt etablert allerede i 1856 av autodidakten Bolette Wiese, mens Kongsgård fortsatte som ren gutteskole i ytterligere en generasjon. Da Anna Magdalena Erichsen og Kristine Schreiner i 1900 ble de første kvinnene som tok eksamen artium ved skolen, var det fremdeles bare én prosent av årskullene som fullførte gymnaset. Begge ble senere lærere på Kongsgård.

Til tross for rektor Erichsens konservative innstilling til det meste – han forbød medlemmene i Idun å diskutere politikk og religion, ville heller feire unionsdagen den 4. november enn 17. mai og lot unionsflagget vaie over Kongsgård til ordføreren fikk fjernet det – var det under hans regime at jentene virkelig rykket inn i klasserommene. I 1913 var 237 av de 468 elevene på skolen jenter. De var i flertall. Noe av forklaringen på dette var at både Kongsgård og de andre høyere skolene i landet fra 1896 ble knyttet til folkeskolen ved at realskolen og gymnaset skulle være en direkte forlengelse av denne. Av stor betydning var det også at Stavanger kommune fra 1899 bevilget fri skolegang for alle barn fra folkeskolen som besto opptaksprøven til middelskolen. Snart var det 400 slike elever. Kongsgård fikk et betydelig større innslag av barn fra mindre kondisjonerte hjem, blant dem også stadig flere jenter.

Hierarkiet overlevde også denne revolusjonen. Mens de yngste elevene gikk barhodet, hadde gymnasiastene egne luer med blank skygge og skolens emblem med visdommens ugle. Dessuten hadde de fortsatt enerett til øvre del av skolegården. Middelskolens elever, som nå ikke lenger ble kalt *Klåen*, men gikk under den enda mindre kledelige betegnelsen *Stinkdyr*, hadde strengt forbud mot å bevege seg inn på området til *Staren* på oppsiden av den store bøkealleen.

Landets første kvinnelige embetsmann

Kjønnsrevolusjonen nådde også lærerværelset. I 1906 ble Mathilde Schjøtt ansatt som lektor. Hun var datter av en sentral Dagblad-journalist og Kielland-kjenner ved samme navn. Lektorer var fortsatt embetsmenn. Kanskje var det morens interesse for Kielland som førte til at Kongsgård

Mathilde Schjøtt. Foto: Stavanger Katedralskole

Elever i skolegården i 1930-årene. Fotograf Hans Henriksen / Stavanger byarkiv.

kunne skilte med å ha landets første kvinnelige embetsmann i lærerkollegiet. Mathilde Schjøtt ble ved skolen i 30 år.³⁶

Rektor Erichsens konservatisme omfattet heller ikke den unike arkitekturen han rådde over. Tilstømningen av elever skapte trengsel alle steder. Det hjalp ikke at Erichsen brøt en tradisjon tilbake til skolens første tid og flyttet ut av rektorboligen slik at rommene kunne tas i bruk som klasserom. En ny lov om høyere skole fra 1896 påla skolen å undervise de 500 elevene også i praktiske fag, som krevde større plass. Kongsgård var en av de største offentlige høyere skolene i landet, men holdt til i en bygning fra 1600-tallet og et altfor lite nybygg. Det var så trangt at flere klasser ble forvist til Frøken Rings skole i Kongsgaten.

I 1899 søkte skolen om å få en ny skolebygning, og rektor Erichsen ble med i en kommunal komité som skulle utrede saken. Der fremmet han tanken om å rive den gamle hovedbygningen, med middelaldermurene og det hele, og i stedet oppføre en moderne og funksjonell skole i mur. Idéen slo ikke an hos de andre komitemedlemmene. Heller ikke et kompromissforslag om å erstatte sidebygningen med en bygning i mur, fikk støtte. Ifølge lektor Thorvald Bentsen var det ikke historiske pietetshensyn, men rene økonomiske vurderinger som lå bak beslutningen om å bevare den gamle bygningen og utvide sidebygningen, et arbeid som var ferdig i 1905.³⁷

Selv dette var ikke nok. Trengselen var fortsatt stor. Den lille gymnastikksalen fra 1862 var uegnet til formålet, og det var dyrt og tungvint å drive den gamle hovedbygningen. Tanken om å flytte Kongsgård dukket opp igjen. I 1916, mens byen var preget av en vill jobbetid utløst av verdenskrigens høye fraktrater for skipsflåten, dukket det opp et forslag om å utvide Byparken ved å rive sidebygningen til Kongsgård og reise en stor musikkpaviljong i stedet. Siden skolen da ikke ville ha plass nok, ble det foreslått å flytte den til området rundt Ledaal.

Før planene kunne underkastes grundigere behandling, tok krigen slutt og Stavanger styrtet ut i en ny krise, denne gang langt på vei utløst av at det ikke lenger var behov for enorme mengder hermetikk til soldatene i skyttergravene. Dermed ble det heller ikke penger til ny skole, utvidelse av sykehuset, nytt rådhus eller alt det andre politikerne hadde

sett for seg da skattepengene fra aksjespekulanter og redere rant inn i bykassen.

Nye skolereformer fulgte i mellomkrigstiden. I 1930 avla tre prosent av årskullet eksamen artium. Det var en tredobling siden 1900, men ennå forsvinnende lite. En ny skolereform i 1935 ga skolen åpning for å søke om navneforandring. Etter at Stavanger omsider hadde fått sitt gamle bispesete tilbake i 1925, hadde Kongsgård bedt om tillatelse til igjen å kalle seg katedralskole. Det ville være et plaster på såret for at skolen samtidig hadde mistet tilgang til det gamle Bispekapellet, som gjennom generasjoner hadde vært brukt til ulike skoleformål. Forslaget ble innvilget. Fra 1936 het skolen ikke lenger Stavanger offentlige skole, men Stavanger katedralskole. For folk i byen betød navneskiftet mindre. De hadde alltid kalt skolen for Kongsgård, og fortsatte med det.

Krig og annen rasering

Fire år senere fikk både landet og skolen andre herskere. De tyske okkupasjonsstyrkene rykket inn på Kongsgård allerede 10. april 1940. Eiendommen skulle brukes som lokalt hovedkvarter for Wehrmacht, elever og lærere fikk finne seg andre steder å være. Det ble fem rotløse år. Lærerne gikk, løp eller syklet rundt mellom klasseværelser på Museet, Breidablikk, bispeboligen i Eiganesveien, Klubbens lokaler i Kleivå og flere romslige villaer i Paradis som eierne delvis stilte til disposisjon. For noen av lærerne ble denne ambulerende pedagogikken avbrutt av fengsling og tunge år i konsentrasjonsleir.³⁸

Skolen kom heller ikke uskadet fra okkupasjonen. I påsken 1942 kom en soldatfest på loftet ut av kontroll og snart veltet flammene opp fra taket. Takket være innsats fra brannbåten *Nøkk* og det byen hadde av brannbiler, ble det meste av den gamle hovedbygningen reddet, og restaurert før krigen var over.

Redaktør Christian S. Oftedal, Lars Oftedals sønnesønn, tilbrakte det meste av krigen i tyske tukthus. Våren 1945 ble han varm av glede over å komme hjem til et frigjort Stavanger. Samtidig støttet han den kommunale reguleringsplanen som la opp til å rive stort sett hele sentrum utenom Domkirken og Kongsgård, og erstatte de gamle trehusene med moderne betongblokker. Så ille gikk det ikke, og den

såkalte saneringen drøyd, men fra midten av 1950-tallet ble skolens omgivelser totalt forandret. Hotell Atlantic, Olavsgården, Romsøegården, Ankerbygget, Vestabygget, Sparekassens nybygg og Hetlandsbanken erstattet alt det gamle, og førte til at kirken og skolen ble liggende tilbake som en historisk øy midt i moderniteten.

Ingen foreslo å flytte Domkirken, men Kongsgård levde farlig. På begynnelsen av 1960-tallet var Kirke- og undervisningsdepartementet opptatt av å etablere større gymnas rundt om i byene. En slik sentralisering ville sikre bedre utstyr og bedre lærere, ble det hevdet, som det alltid blir hevdet når skoler skal legges ned. Den såkalte Samlegymnaskomiteen foreslo at Stavanger igjen skulle miste sin katedralskole og at Kongsgård og St. Svithun burde slås sammen til ett stort gymnas. Det lå i kortene at den nye skolen ikke kom til å bli liggende ved Breiavatnet når Svithun disponerte en mye større bygning oppe på Storhaug.

I pakt med tradisjonen rykket byens øvre borgerskap også denne gang skolen til unnsetning. Nora Smedvig foreslo at formannskapet burde sende en delegasjon til Stortinget for å få forklart hvorfor Stavanger av alle byer selvsagt måtte ha en katedralskole. Leder for delegasjonen ble Gustav Natvig-Pedersen. I tillegg til å være rektor på St. Svithun og tidligere lektor på Kongsgård, hadde han også vært stortingspresident og hadde sittet i Sachsenhausen

Kongsgård skole etter brannen 5. april 1942. Brannen oppstod mens tyskerne hadde sitt stabskontor på Kongsgård. Foto: Waldemar Eide / Stavanger byarkiv

sammen med Einar Gerhardsen. Natvig-Pedersen visste hvilke parlamentariske knapper han skulle trykke på. To dager etter at delegasjonen var reist hjem igjen, vedtok Stortinget at Kongsgård skulle bevares og at Stavanger fortsatt skulle ha en katedralskole.

Året etter, i 1963, overtok Kjølvs Egeland som rektor. Igjen fikk skolen en leder med tunge politiske forbindelser. Egeland, som senere ble kirke- og undervisningsminister, satt i formannskapet for Arbeiderpartiet, og kunne snakke Kongsgårds sak da bystyret i 1966 foreslo at skolen skulle flytte til nye lokaler på Holmeegenes.³⁹

Stinkdyrene forsvinner

En ny stor skolereform var på trappene. Realskolen skulle erstattes av ungdomsskolen. For Kongsgårds del innebar det at stinkdyrene forsvant og bare gymnasiastene, Staren, ble igjen. Samtidig ble Kongsgård plukket ut som én av fire skoler i hele landet, alle katedralskoler, som skulle eksperimentere med en ny form for høyere skole; reformgymnaset. Kjølvs Egeland hadde kjempet hardt for å få Kongsgård med på dette forsøket. I Stavanger innså alle at hermetikken var en solnedgangsindustri, og ingen visste ennå om det ville komme noe ut av denne oljeletingen ute i Nordsjøen. Byen trengte å ruste opp utdanningskapasiteten. Den nye høyskolen var ett element i denne strategien. En lokal høyskole ville være et viktig skritt i arbeidet med å få eget universitet. Videreutvikling av Kongsgård som et annerledes og moderne gymnas, ville være et annet. Et slikt prosjekt kunne befrukte utdanningen i hele fylket.

Kullet som begynte i første klasse høsten 1969, kom til en skole der det første året liknet på det som foregikk på de andre gymnasene som byen etter hvert hadde fått: St. Svithun på Tjensvoll og Hetland på Kristianslyst, i tillegg til Handelsgymnaset på Vestre Platå. Men fra og med andre året fikk elevene helt andre muligheter til å komponere sin egen skolehverdag. Det kom inn nye fag som sosialøkonomi og psykologi, og elevene kunne plukke valgfag i tillegg til de obligatoriske linjefagene. Som et resultat av elevenes frie valg havnet latinen umiddelbart på sotteseng. De ti siste latinelevne gikk ut fra Kongsgård i 1972. En mange hundre år lang tradisjon var borte. *Sic transit gloria mundi*.

Da begrepet gymnas skulle byttes ut med videregående

Kjølvs Egeland. Foto: Rogalands Avis / Stavanger byarkiv

skole midt på 1970-tallet, gjenoppsto forslaget om å fjerne katedralskolebegrepet. Sant å si var det jo en stund siden katedralen i Stavanger hadde hatt behov for å utdanne sin arbeidskraft i nabobygget. Igjen rykket tidligere elever, mange av dem i fremskutte posisjoner, ut til forsvar for tradisjonen. Selv om sjefredaktør Per Thomsen i Aftenbladet spøkefullt foreslo at navnet kunne bli Torjå videregående skole, endte også denne bataljen med seier for det bestående. Stavanger katedralskole ble beholdt som navn. Folk flest fortsatte uansett å si Kongsgård.⁴⁰

Nye undervisningsformer og nye fag endret behovene for skolebygg. Kongsgårds gamle lokaler sto laglig til for hogg. Da det brygget opp til en historisk heftig debatt om hva byen skulle gjøre med det store, gule posthuset som hadde vært skolens nabo siden 1911, og omstridt like lenge, ble Kongsgård trukket inn. I Aftenbladet skrev journalist Ruth Thomsen, som kjempet for at posthuset skulle bli et nytt ungdomshus, at «når Kongsgård skole flytter, blir skolebrakken, regnskuret og gjerdene også flyttet.»⁴¹ Hun skrev *når*, som om det allerede var bestemt. Kinosjef Tjøl Oftedal, som ville rive hele skiten, viste i et leserinnlegg til at siden Kongsgård skulle flytte «til en av de nye bydelene», var det meningsløst å beholde Posthuset.⁴² Også han argumenterte som om noen allerede hadde bestemt seg.

Nedlegg Kongsgård – nok engang!

Ole-K. Ihle vikarierte som rektor mens Kjølsv Egeland ledet arbeidet med å etablere den nye høyskolen. Hans forslag var at Posthuset ble gjort om til gymnastikksal og klasserom for Kongsgård.⁴³ Høyremannen Ihle fikk kontant svar fra Odd Tveit fra Stavanger Venstre: «De fleste i denne by vil jeg tro helst er for å nedlegge Kongsgård som skole, og å rive Posthuset og den skolebygningen som ligger nærmest.»⁴⁴ Det blinket rødt i alle lamper. Men så grep byens nye og handlekraftige ordfører inn. Posthuset skal rives, sa Arne Rettedal, og da ble det selvsagt revet. Dermed forsvant også det umiddelbare presset på Kongsgård.

Men også denne seieren gikk raskt ut på dato. Da oljeprisen kollapset midt på 1980-tallet, som den jevnlig gjør, trakk den med seg hele den norske økonomien. Aller verst rammet ble Stavanger, som hadde gjort seg stor og fet nettopp på inntektene fra petroleumsvirksomheten. I 1987 fikk Ole-K. Ihle, som hadde vært fast ansatt rektor et par år, melding om at fylkeskommunen - som eide skolen, men ikke bygningene - ville legge ned Kongsgård og satse på de andre videregående skolene i byen. Alle tre holdt til i moderne lokaler sammenliknet med tilstanden ved Breiavatnet.

Etter noen ukers hektisk lobbyvirksomhet unngikk skolen nok en gang øksen, men allerede året etter gikk alarmen igjen. Fylkesrådmann Fredrik Wendt varmet opp forslaget om å fjerne én av skolene, og da ga det seg selv at det måtte bli Kongsgård.

Igen måtte det mobiliseres til forsvarskamp. Med Aftenbladet og store deler av det lokale næringslivet på laget, sørget en aksjonskomité ledet av studieinspektør Ivar Klovning for at politikerne ble teppebombet med beskrivelser av hvilket historisk overgrep de var i ferd med å begå. En lang rekke bedrifter sponset helsides annonser med overskriften «Dere sparer kanskje noen kroner på å legge ned Kongsgård. Men dere sløser med sjelen til en hel by.» Fredrik Wendt sa i etterkant at han fikk merke at størstedelen av det stavangeriske establishment hadde gått på Kongsgård. Det var en korrekt observasjon.

Løgnslaget hadde empirisk dekning for påstanden om «gottene fra Egenes», de som hadde fått det til – vanligvis hadde gått på Kongsgård.⁴⁵

Rektor Ole-K. Ihle. Foto: Rogalands Avis / Stavanger byarkiv

Forestillingen om den spesielle stavangeriske dugnadsånden er kanskje litt overdrevet, men denne gang var det ikke noe å si på bredden i engasjementet. Handelsstanden og rederne fikk følge av de brede lag. 16 000 skrev under på protesten mot nedlegging. I tillegg ringte 3600 en spesiell protesttelefon som Televerket etablerte, visstnok den første politiske protesten i Stavanger ved hjelp av mentometer.

Skolens liv de neste snaue 40 årene blir dekket av andre artikler i dette spesialnummeret av Stavangeren, men når det i det hele tatt ble et liv, skyldes det at aksjonen i 1988 lyktes. Da nedleggingsforslaget kom opp til debatt i fylkestinget, var det ikke et eneste parti som støttet fylkesrådmannens forslag. Denne erfaringen hadde tydeligvis ikke fylkesopplæringsjefen fått med seg da han forsøkte seg på en reprise i 2022.

Domkirken er det mest bestandige og viktigste fysiske elementet i Stavangers historie, men nest etter katedralen kommer Kongsgård. Basert på erfaringene fra 1824 og fram til i dag, er det rimelig å anta at det vil komme stadig nye forslag om å legge ned skolen. Ut fra de samme erfaringene er det like rimelig å anta at også disse angrepene vil bli drevet tilbake. Tiden går, Kongsgård består.

Kilder

Berntsen, Thv. et.al.: *Kongsgaard skole 1824-1924*, Dreyers Grafiske Anstalt 1924
Egeland, Kjølvs et.al.: *Et album om Kongsgård 1824-1974*, Dreyer Bok 1974
Jørgensen, Jørgen et.al.: *Iduns Julekomedie. Ung teaterglede i 125 år 1886-2011*. Wigestrands 2011
Kallelid, Ole og Skjæveland, Leif Kjetil: *Kongsgård. Stavanger katedralskole 1824-1999*, Wigestrands 1999
Kielland, Alexander L. *Gift*, Gyldendal Norsk Forlag 2023
Lexow, Jan Hendrich: *Kongsgård*, særtrykk av artikkel i Årbok for Stavanger Museum 1960
Middelthon, Bertram C.: *I Kamp og Fest*, Carl Floors forlag 1947
Omdal, Sven Egil: *Byen som formet Norge*, Kagge 2020
Sunnanå, Olav: *Johannes Steen. Skulemannen*, Det Norske Samlaget 1957
Aas, Einar: *Stavanger Katedralskoles historie 1243 – 1826*, Johs. Floors forlag 1925

Sluttnoter

1 Stavanger Aftenblad 02.11.2022
2 Stavanger Aftenblad 03.11.2022
3 Stavanger Aftenblad 27.02.1953
4 *Et album om Kongsgård 1824-1974* s. 7
5 Lexow s. 29
6 *Et album om Kongsgård 1824 -1974* s. 16
7 Kallelid og Skjæveland s. 29
8 Omdal s. 22
9 Berntsen et.al. s. 207
10 Et album om Kongsgård s. 24
11 Berntsen et.al. s. 313
12 Kallelid og Skjæveland s. 38
13 Berntsen et.al. s. 320
14 Berntsen et. al. s. 20
15 Berntsen et.al. s.17
16 Berntsen et.al. s.32
17 Kallelid og Skjæveland s. 49
18 Sunnanå s. 34
19 Berntsen et.al. s. 20
20 Kallelid og Skjæveland s. 48
21 Berntsen s. 234
22 Middelthon s. 25
23 Berntsen et.al. s. 103
24 Berntsen et. al. s. 71
25 Kallelid og Skjæveland s. 63
26 Omdal s. 68
27 Stavanger Amtstidende og Adresseavis 16.04.1888
28 Berntsen et.al. s. 290
29 Eeg, Peder: *Lærer T. Stavnem. Han som la grunnvollen for fjellsporten i Rogaland*. Årbok for Stavanger Museum 1944
30 Kallelid og Skjæveland s. 64

31 Berntsen et.al. s. 179
32 Kallelid og Skjæveland s. 71
33 Berntsen et.al. s. 79
34 *Et album om Kongsgård 1824 – 1974* s.16
35 Berntsen et.al. s. 79
36 Kallelid og Skjæveland s. 82
37 Kallelid og Skjæveland s. 89
38 *Et album om Kongsgård 1824-1974* s. 22
39 Kallelid og Skjæveland s. 129
40 Kallelid og Skjæveland s. 154
41 Stavanger Aftenblad 16.01.1969
42 Stavanger Aftenblad 21.01.1969
43 Stavanger Aftenblad 07.06.1972
44 Stavanger Aftenblad 15.06.1972
45 Kallelid og Skjæveland s. 160

IVAR WALDE

KONGSGÅRDS MØTE MED REFORM 94

«Sannheten er slik du tror du har opplevd den»

Nedenstående beskrivelser er en utpensling av denne tesen, og representerer mine oppfatninger, altså den persiperte virkeligheten fra mitt ståsted. Noe av dette er generalisert. Mange episoder og hendelser som hadde sin rot i personlige konflikter og uenigheter, har jeg latt ligge, i håp om at det helhetlige bilde skal framstå noenlunde klart.

Jeg erfarte Reform 94 fra to ulike ståsted – fra 1994 som leder av pedagogisk avdeling ved Etat for opplæring i Rogaland fylkeskommune, og fra 1997 som rektor ved Stavanger katedralskole. Jeg pensjonerte meg etter 14 ½ år på Kongsgård.

Pedagogikk løftes opp

Da jeg begynte ved Pedagogisk avdeling, var det liten interesse for pedagogiske spørsmål ved «Etaten»: Ukentlige ledermøter dvelte ved spørsmål om økonomi, om inntak og om dimensjonering og fordeling. Ledermøtene skulle være innrettet mot prinsipielle spørsmål, og en skulle ikke være for detaljert. Det var fint om Pedagogisk avdeling ikke kom for mye i veien. Det var forventet at jeg og avdelingen kunne ta oss av Yrkesmessen, «internasjonalisering», voksenopplæring, tilrettelegging av skolebibliotek, og kursing av lærere.

Det ble ikke satt av mye tid til å drøfte innholdsdelen av reformen. «Det tar for lang tid, det der tar vi i et annet møte», var omkvedet. Men så begynte det å brenne litt under føttene på noen hver: Det ble tydelig for alle at reformen ikke bare hadde strukturelle sider – innholdet og læringssynet måtte få en sentral plass. Forventningene fra «formuleringsarenaen» ble sterkere og tydeligere på dette, fra departement til statens forlengete arm, utdanningsdirektøren i Statens hus.

Klasseromsundervisningen på Kongsgård var god, skriver tidligere rektor Ivar Walde. Spesielt imponert var han over dialogen mellom lærere og elever. Her underviser lektor Asbjørn Aarflot en klasse i kjemi. Foto: Harald Maaland

Jeg fikk beskjed om å «ta et initiativ» – raskt, og uten store kostnader. Hva skulle vi ta fatt i, og hvordan skulle vi organisere et arbeid som måtte involvere alle skoler, alle lærere, alle fag? Vi valgte å ta for oss det som var vanskeligst: Nye læreplaner var vage og utydelige, syntes mange. «Læringsmål» og «kompetansemål» er vel og bra, men hva skal elevene lære – hva er innholdet, spurte man.

Pedagogisk kaos – eller?

Tanken om å etablere et fagforum var noe som vi på Pedagogisk avdeling hadde unnnfanget, og dette ble nå trukket fram. Det skulle være slike fora i alle fag, mente vi, med lærere fra alle skoler. Lærerne i Fagforum skulle få en innføring i det tankesettet som var nedfelt i Reform 94. Deretter skulle en identifisere, så godt det kunne la seg gjøre, hvilke pedagogiske utfordringer dette ga i det enkelte faget, for så å trekke fram eksempler på «god praksis» - i henhold til reformens forventninger. Måten å arbeide på ble det sentrale spørsmålet, altså var endelig pedagogikken i fokus.

For mange, ikke minst rektorer, lød dette som selve oppskriften på organisert kaos. Mange så nok faren for at lærerne ville bli enda mer sjølrådige og lite villige til å

Rektor Ivar Walde. Foto: Trond Petter Harstad.

innordne seg. Men Rektorkollegiet – som det het den gang – gikk likevel inn for tanken, mot stemmene fra St. Olav og Kongsgård, som vel mente at det som trengtes, var en «fasit».

Lærere er eksperter – kan det gå an?

Det ble fra Pedagogisk avdelings side sterkt understreket at Fagforum ble oppfattet som et ekspertforum: Det er her kunnskapene, fagforståelsen og erfaringen er sterkest representert. «Pedagogisk avdeling består av 4-5-6 mennesker. Vi kan ikke stort annet enn å se mønstre: Det er altså dere som må ses på som ekspertisen». Dette budskapet ble svært godt mottatt i de fleste fagfora, mens det i mange fagfora med utgangspunkt i allmennfaglig studieretning ble møtt med noe mer skepsis. Eller bare likegyldighet.

Suksessen var altså størst i yrkesfaglige fora. Her opplevde vi til gjengjeld et meget sterkt og ekte engasjement, og de aller fleste la ned et stort og seriøst arbeid. Vi ble oppfordret til å organisere hyppigere møter – «flere enn to i året», mente mange. Det var ikke vanskelig å spore glede, begeistring og stolthet. Lærerne var flinke, syntes vi.

Likevel var det hyppige tilbakeslag, fordi det stadig kom nye medlemmer til fagforaene – skolene valgte naturlig nok å rullere deltakelsen blant lærerne i egne rekker. Disse nye fikk ikke den grundige innføringen i Reform 94-tenkingen som alle fora hadde fått ved starten. Ved Pedagogisk avdeling måtte vi lære oss å bli litt mer tålmodige, og ta den tiden som trenges for å få alle med. Vi måtte altså bli mer pedagogiske, rett og slett.

Ett grep for å få større klarhet var å utpeke Fagnemnder: Disse besto av håndplukkete representanter fra de ulike fagforaene, og i første fase av deres arbeid ble de involvert i grensesetting – «dette gjelder, inntil videre». I neste fase ble fagnemndene brukt for å gi retningslinjer til og å godkjenne eksamensoppgaver, der disse var lokalgitte – og det var de fleste. (Det var Opplæringsavdelingen som formelt godkjente, men alle visste at det var fagnemndene som sto bak).

Ny ledelse, og mye vurdering

Vel et års tid etter at jeg fikk ansvaret for å lede Pedagogisk avdeling, fikk vi ny sjef: Magne Nesvik. Han kom fra utdanningsdirektøren, og han hadde ikke vegetert der. Han

Fire «Kongetavler» er laget for å minnes kongebesøk ved Kongsgård gjennom tidene. Foto: Hanne Windsholt.

var kjent for mange i skolen, for han hadde gitt mange og inspirerende foredrag om innholdsdelen i reformen – blant annet i Fagforum. Bildet av den gode skole, og den forventede oppfølging av alle elever, ble etter hvert svært tydelig.

Formen og innretningen av eksamen betyr mye for hvordan undervisningen legges opp. I allmenne fag er oppgavene ved skriftlig eksamen gitt sentralt, nesten uten unntak. Lærerne innretter seg etter det eksamensformatet som forventes. Oppfatningen «der ute» er at eksamen og eksamensresultatene fanger opp kvaliteten på den opplæringen som er gitt. Gode karakterer betyr god opplæring, enkelt og greit.

Fullt så enkelt er det nok ikke. De nye kunnskaps- og kompetansemålene – og læreplanens generelle del – angir et breiere oppdrag. Og vurdering får etter hvert et noe annerledes mål, som hjelpemiddel til læring. Hvordan kunne det være annerledes? Hvorfor ble dette sett på som vanskelig? Fagfora i yrkesfag tok dette lett, allmennfagenes lærere så problemer. Jeg gikk vel litt langt da jeg i et Fagforum-møte mente at lærere hadde et tunell-syn når det gjaldt vurdering. Jeg fikk en del kjeft. Som fortjent. Jeg var ikke videre diplomatisk, fikk jeg høre. Og i ettertid må det innrømmes at det

var lettere å være skråsikker utenfor skolen, enn det var når man befant seg midt i manesjen.

Møtet med Kongsgård

Mange vil mene at jeg fikk en enkel jobb ved å gå til Stavan-ger katedralskole – her var det svært gode resultater, svært god elevsøknad og erfarne og dyktige lærere. Mange av lærerne hadde hatt det aller meste av sin yrkesaktive karriere ved skolen – «ingen slutter her», ble jeg fortalt. Men svært få ved skolen så fram til at jeg skulle begynne der. Stemningen var alt annet enn god, den var til tider iskald. De fleste – fikk jeg seinere vite – tenkte at jeg var sendt til Kongsgård for å tvinge fram endringer som ville innebære forverring for lærerne og for skolen generelt. Over en periode på vel et år kom vi hverandre såpass i møte at en kunne oppfatte at det var etablert en «våpenhvile». Den kom på plass etter at jeg hadde lært skolen bedre å kjenne. Den burde kommet før, mente nok mange, om jeg hadde vært mer lærenem.

«... og stedet luktet vondt»

Kongsgård var gammelmodig, det var tydelig. Gamle, slitte bygninger, ingen møterom, dårlige fasiliteter – unntatt innen realfag. Lærerværelset besto av slitte møbler i ulike stilarter, og stedet luktet vondt. I Middelalderkjelleren og i Sangsalen var det et ufattelig rot. Mange av lærerne nærmet seg pensjonistalder. De hadde «alltid» vært der. Det hele var som i en Dickens-roman, syntes jeg.

Det første som slo meg, var likevel hvor flinke lærerne var, og hvor helhjertet de arbeidet. Det som overrasket mest, var hvor flinke de aller fleste var med elevene, og hvor stor pris elevene satte på dem. Personalet var preget av samhold, ofte i nære vennskap. Kollegene var som en falanks, på godt og vondt.

Opplæringsavdelingen knesatte en ny organisasjonsmodell i skolene: Inspektør ble avdelingsleder, med et mye breiere ansvar for personalet og for pedagogikken. Dette virket svært bra på Kongsgård, antakelig i stor grad fordi lærerne faktisk allerede hadde et godt faglig og pedagogisk samarbeid, lenge før Reform 94: Kongsgård hadde vært Forsøksgymnas i Kjølv Egelandts tid. Lærerne brukte andre termer enn dem vi finner i Gudmund Hernes sin reform, men forståelsen av den pedagogiske oppgaven var ikke forvitret.

Renovering

«Alt henger sammen med alt», heter det. Skolens fysiske utforming og tilstand har betydning for det formatet opplæringen kan ha. Et stort renoveringsarbeid ble startet av den gamle hovedbygningen og av Sangsalen: Riksantikvaren var sentral i dette, og arbeidet strakk seg over flere år. Fylkeskommunen betalte, og jeg opplevde stor entusiasme fra ledelsen, selv om det ble dyrt. I ombygningsperioden var arbeidsforholdene kummerlige, men lærerne klaget ikke, merkelig nok. Det gikk sport i det. Likevel var det så ille at jeg fant rom for raushet i enkelte andre sammenhenger, vel vitende om at verneombudet kunne stanset skolen – midt i timen.

«Nye» arbeidsformer

I debatten om hva vi som skole skulle legge vekt på å forbedre, var det to forhold som ble tatt opp gjentatte ganger – også lenge etter at Kunnskapsløftet ble innført: Evaluering (seinere kalt vurdering) og elevenes arbeidsformer. Diskusjonene bølget fram og tilbake, og mye ble i sitt tidligere format. Mye endret seg også, kanskje mest på et seinere tidspunkt innen Kunnskapsløftets rammer. Det viktigste var at både elevene og lærerne ble mer klar over nytten og verdien av arbeidsformer som var mer «åpne» og der gjengivelse og isolerte kunnskapsbiter ikke var så framtrepende, men erstattet av resonnement og godt underbygget argumentasjon. Det var stor enighet om at variasjon er et viktig element. Og fra variasjon kan det ligge et grunnlag for ytterligere skritt, slik at reell endring skjer.

I det Kunnskapsløftet ble introdusert, var skolen på mange måter godt forberedt. På enkelte områder var skolen langt framme, for eksempel i prosjektarbeid. Dette gjaldt ikke minst i norskfaget, der særoppgavene hadde høy status og ble viet mye tid og stor oppmerksomhet. Mange slike besvarelser ble hvert år levert inn som bidrag i konkurransen Unge forskere, og hvert år ble en eller flere elever pekt på som vinnere.

Hva som gis oppmerksomhet, vil ofte prege hvordan ting oppfattes, naturlig nok. Etter hvert som prosjektarbeidsformen ble mer og mer påaktet, ble slike konstruktivistiske arbeidsformer applaudert av ledelsen overalt der de ble funnet. «Hva holder dere på med nå i kjemi?» kunne

Den gamle sangsalen er et av rommene som er blitt grundig renoveret. Foto: Harald Maaland.

jeg spørre, og eksemplene som ble vist var som regel slike som bar preg av prosjektarbeidsformen. Jo mer jeg spurte og grov, dess mer imponert ble jeg, svært ofte. Og desto mer skryt kunne jeg gi, ved å gjengi eksempelet foran et samlet lærerpersonale, ved plandager og lignende.

Elevers pult

Jeg gjorde det til en vane å klamre meg til noen enkle begrep, som var lette å dele med andre. Et slikt begrep var Elevers pult. Det var ikke selve pulten, men aktiviteten på den – altså elevenes læringsarbeid – som var det interessante. Læring er ikke et fremmed begrep på Kongsgård, tvert om. Lærerne var og er stolte over elevenes innsats og resultater. Ved en del klasserombesøk ble jeg klar over at klasseromsundervisningen på Kongsgård hadde mange gode kvaliteter: Jeg så lærere som underviste – ga forklaring, utdypet og illustrerte. Det var ikke overraskende. Det som derimot var ganske imponerende, var den type dialog som lærerne satte i gang i klasserommet, og som de styrte. De fikk elevene med som aktive deltakere i avanserte og krevende resonnementer. Og elevene virket trygge på at lærerne behersket det faglige og at det å delta, å være aktiv, var ufarlig og veldig givende.

Samtidig var det flere lærere som framholdt at en måtte respektere de noe mer stille og rolige elevene, som valgte å ikke eksponere seg mye. Dette blikket for den enkelte var godt innarbeidet, og var det lenge før Reform 94.

Prosjektet Fredens Ansikt medførte at noen elever ble invitert til Oslo i anledning tildelingen av Nobels fredspris i 2008 til den tidligere finske presidenten Martti Ahtisaari. Fra venstre elevene Jørn Kløvfjell Mjelva, Ole Kudsk Hansen, Tone Mari Måseidvåg, Hans Ivar Aakre Zeiger (bak), Sawera Tariq Mahmood og Inger Marie Enoksen. Bak står lærerne Trond Petter Harstad og Inger Berg, og til høyre Martti Ahtisaari og den tidligere Kongsgård-eleven Jan Egeland, som da var leder for Norsk utenrikspolitisk institutt. Foto utlånt av Trond Petter Harstad.

Problemet var – slik jeg så det – at den inaktive elev ikke har det så godt. Aktivitet i form av målbevisst arbeid kan ha mange uttrykk, og det må gis ulike måter å organisere læringsoppgaver på. Eleven skal ikke legge seg til en passiv mottaker-rolle, mente vi i ledergruppa. Hun må få erfare at læring ikke er synonymt med pugging, selv om også det kan ha verdi – opp til et punkt. Læring er framfor alt kjekt, var omkvedet vårt.

Internasjonalisering

Én litt spesiell tilnærming var via det vi kalte Internasjonalisering: Alle elever i avgangsklassene fikk tilbud om en ukes studietur med utgangspunkt i et studieretningsfag. Elever i spansk reiste til Latin-Amerika, i fransk reiste de til Vichy, i tysk til Perg (Østerrike), i engelsk til Houston, i samfunnsfag til Brussel, i fysikk til Sveits med besøk hos CERN, og så videre.

Fremmet dette læring, eller var det bortkastet tid – og «hevne pengar»? Vi så at det motiverte elevene til innsats i faget, og at de følte bekreftelse på egen mestring ved det de opplevde under studieturen. Dette ble klart illustrert en gang da elever på vei hjem fra en studietur til Perg, møtte

en tidligere studietur-deltaker som da studerte i München, og som fortalte at Perg-turen hadde gitt henne tro på at hun kunne ta medisinstudiene i Tyskland – det skulle ikke stå på språket, tydeligvis!

Kongsgårdstudenten

Elevens pult, Aktivitet, deltakelse i Unge forskere, Internasjonalisering, prosjektarbeid ble etter ei tid kokt ned til bare ett, enkelt begrep: Kongsgårdstudenten. Det ble aldri endelig definert, men det var heller ikke meningen. Begrepet skulle inneholde alt som var av læringsfremmende aktivitet – i tråd med Reform 94. Det var ikke et begrensende begrep, men noe som skulle fylles med et innhold, og det var forventet at innholdet skulle være godt og meningsfylt for elevene. Eksamensresultatene ble ikke verre av dette, tvert om. Og eksamensresultatene var ikke det vi skulle måle oss mot: Vi hadde «de beste» elevene, og svært gode og dedikerte lærere. Det skulle da bare mangle at de ikke fikk gode karakterer. Men elevene skulle om kort tid bli studenter, framholdt vi. Da blir evnen til å stille de rette spørsmålene en forutsetning for gode svar. Det var denne retorikken som bar Kongsgårdstudenten fram som noe annet enn en klisjé i de debattene vi førte.

Et like viktig moment var at skolen gjennom renoveringsprosjektet hadde skaffet seg nye og annerledes forutsetninger for å realisere mer av Kongsgårdstudenten: Et nytt, moderne og fleksibelt forsamlingsrom hadde sett dagens lys i Sangsalen – her var det mulig å samle et helt klassetrinn til møter, fellestimer eller foredrag. Et nytt, lyst og vakkert bibliotek var tilgjengelig for alle, i underetasjen til Olsens Minde og nær Breiavatnet. Stille lesesal ble skapt i to middelalderrom, midt blant antikvariske bøker fra skolens gamle lærerbibliotek. Grotten ble presentert som kollokvierom. To andre rom i middelalder-kjelleren ble innredet som datarom. Dette ga skolen et ytterligere aktivum i promoteringen av nye tilnærminger til opplæringen: «Med de mest moderne redskaper, i de eldste omgivelser i Stavanger – hva er da de spørsmål og oppgaver vi må arbeide med for å være best mulig rustet for ei krevende framtid?» Vi ville at elevene skulle se og oppleve muligheter for meningsfylt læring. Vi ville at *undring må på pensum!*

Euforisk om PIS-prosjektet

Elevene responderte godt. Elevrådet tok i 2003 initiativ til sitt eget prosjekt – Prosjekt Internasjonal Solidaritet. De ville lære om den israelsk-palestinske konflikten. Lærere og elever foretok studieturer, og rapporterte til medelevene ved sin hjemkomst. Så ble det arrangert «arbeidsdag»: Elevene samlet inn 300/350 kroner hver, og dette ble så delt mellom to flyktningeleirer – Shatila i Beirut, Aida i Betlehem. Sammen med fem andre skoler kunne prosjektet levere 1,2 millioner kroner i 2012. Elevene viste stor læringsiver, og opplevde en uvanlig bratt læringskurve. Samtidig som at de så at slike konflikter er svært innfløkte, så de også at medmenneskelighet og solidaritet har klar og konkret verdi.

Det var i denne sammenhengen jeg ga følgende euforiske utsagn: «Svaret er ja, hva er spørsmålet?» Dette ble seinere forsøkt utledet til å gjelde generelt, men spesielt i forhold til bruk av ressurser. Utsagnet var ikke så flåsetement, for det gjaldt kun i vår egen pedagogiske kontekst – i prosjektet.

Et godt bibliotek bør enhver skole ha, og på Kongsgård ligger det i middelalderkjelleren under hovedbygningen. Foto: Harald Maaland.

Innen et system med stor individuell frihet metodisk og i forhold til innhold, befant de fleste lærere seg ganske vel. Avdelingslederne rapporterte om godt samarbeidsklima, iherdig arbeid. Sykdomsfraværet var svært lavt – også i den mest hektiske, støyende og støvete ombygningsperioden. Små og store bagateller ble lett strøket av dagsorden. Jeg følte romslighet, og prøvde å vise det, jeg også.

Skjematisk ledelse

Men utviste vi godt lederskap? Ikke ubetinget! Før det ble endelig pålagt i rundskriv og forskrifter, forsøkte vi oss med ulike typer planer: For året, for halvåret, for perioder. Dette skulle gi struktur og forutsigbarhet, og det skulle sikre oss mot «Vasa-syndromet»: Skipet skulle ikke bli så overlesset at det ble fare for kantring. Dette medførte mye arbeid som ikke var produktivt, og det skapte spenninger og strid. Etter hvert fant vi et format som passet i all sin enkelhet, men det skapte i sin tur et nytt problem: Med den friheten mange oppfattet at de hadde, måtte kravet til rapportering skjerpes. Altså: Vil du ha frihet, må du kunne fortelle hva du har brukt den til! Resultatet ble ikke bemerkelsesverdig godt. Misstemning fulgte. Vi hadde ikke gode nok redskaper til å beskrive og evaluere det vi gjorde. Jeg mistet etter hvert noe av troen på enkle, skjematiske formulerte styrende dokumenter, som ikke kunne fange opp kompleksiteten i det mangslungne pedagogiske arbeidet.

Så hva hadde vi av håndfast kunnskap om hva som skjedde på elevens pult? Og hva kunne vi egentlig vite, helt sikkert?

Elevene vet noe vi andre ikke kan, de vet hvordan det virker

For meg var det slik at én kilde framsto som spesielt interessant og viktig: Samtaler med enkeltelever. Jeg hadde flere slike, hver uke. Jeg ba eleven om å fortelle – om noe som var kjekt, og om noe som ikke var det. Det framkom lite av det siste. Det kom til overmål mye av det første, særlig i omtale av lærere. Elevenes ros av lærerne var til tider så sterk at jeg må innrømme at det bildet dette tegnet, ikke fullt ut samsvarte med mine egne oppfatninger – men de stemte godt med seinere elevundersøkelser. Så hvilken oppfatning skulle da legges til grunn? Svaret på akkurat det er vel nokså enkelt.

Kontrast: Teknologi- og forskningsrommet på Kongsgård ligger i kjelleren under Bispekapellet fra middelalderen. Foto: Harald Maaland.

Credo

Mange ting er enkle, men må, etter min erfaring, like fullt etterleves. Jeg forsøkte å forholde meg til noen enkle leveregler:

- Engasjement kan ikke kommanderes, men må applauderes i den form det finnes. Uten engasjement, får vi ikke til noe særlig.
- Trygghet forutsetter at en har aksept for at mennesker er ulike, og respekt for det den enkelte oppfatter som sitt format i arbeidet med elevenes læring. Dette kan gi grunnlag for samtale om mulige forbedringer, samtale der partene er likestilte.
- Dialog forutsetter en genuin vilje til å lytte, og at mulighet til «den gode samtale» kan gis, i visshet om at ingen har en fasit i baklommen.

Hvordan leder man da? Jeg møtte ofte antydninger fra rektor-kolleger om at jeg var for snill, for ettergivende. Det var jeg sikkert. Men jeg mener at det gjaldt i det som jeg oppfattet som uvesentlige saker. Der hvor vi satte oss klare mål, var det god og lojal oppfølging – stort sett. Jeg tror de fleste lærerne opplevde at de fikk støtte fra rektor og avdelingslederne i sine mange forsøk på å holde læringstrykket

på et riktig nivå, og å sikre variasjon i innhold og arbeidsformer.

Forsterk det gode, gi støtte til all fornuftig forandring – da kan det som er godt bli enda bedre. Tenkte vi. Ting tar tid. Da får vi bruke tiden. Jeg følte at vi brukte den ganske godt, samlet sett. Jeg tenker at en del lærere på Kongsgård ikke er helt enige i det: De ville brukt mer tid på å komme igjennom pensum.

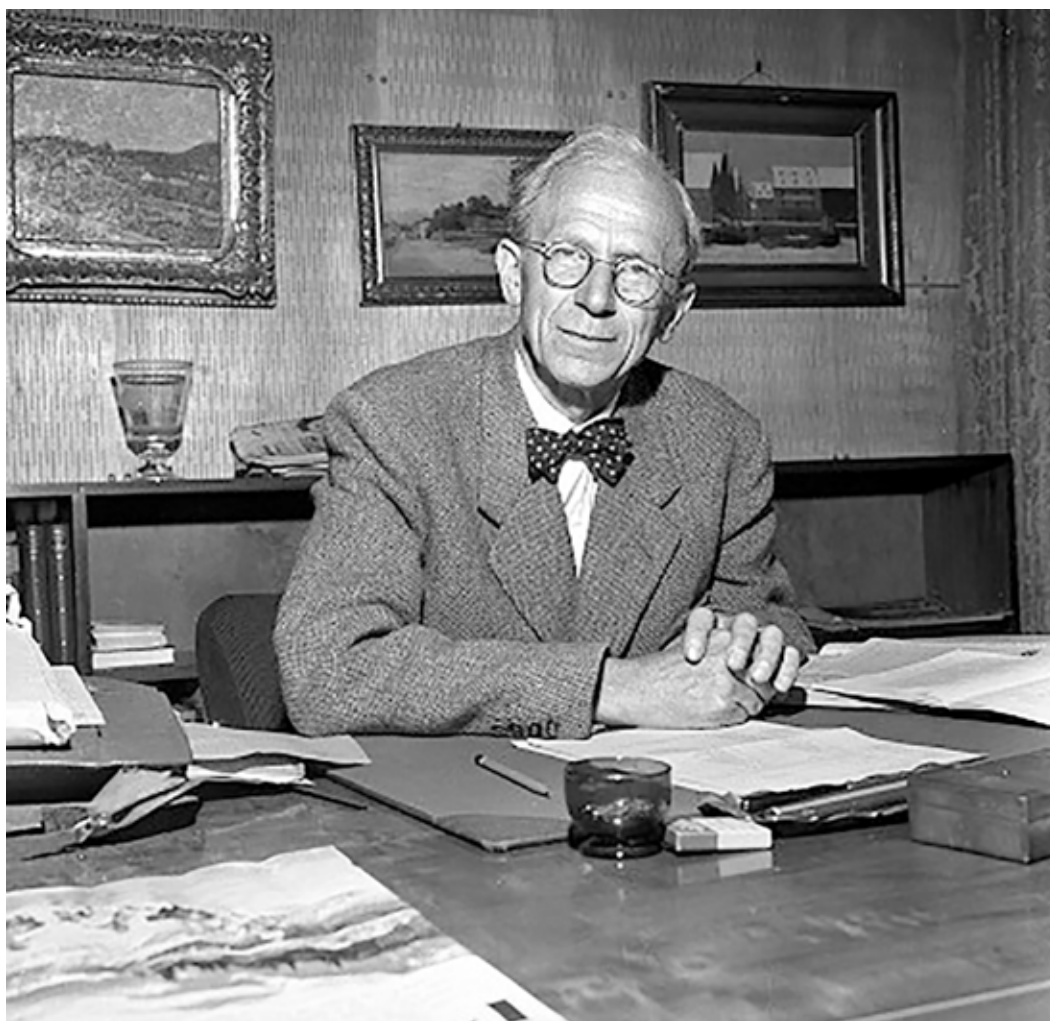
Kongsgårdstudenten lenge leve!

(En tidligere versjon av denne artikkelen ble trykket i Skolehistorisk årbok for Rogaland 2014)

MÍMIR KRISTJÁNSSON

AKSEL SØMME OG DEN RØDE TRÅDEN I KONGSGÅRDS HISTORIE

Kongsgårds radikale tradisjoner handler ikke bare om svarte frakker og fargerike jakkemerker.

Året er 1917. Maisolen slår mot de hvitmalte trebygningene og reflekteres tilbake over Breiavatnet. Ut av skoleportene strømmer russen med sine røde luer. De er våryre som kviger på et kuslipp. Foran sine føtter har de et helt liv av muligheter.

Hva slags verden er det Kongsgårds-russen slippes løs i dette året? Hvis sola for en gangs skyld skinner i Stavanger, samler truende skyer seg i horisonten. Ute i Europa raser krigen. På hjemmebane tjener norske redere store penger på å frakte varer til de krigførende parter, ofte med sjøfolkernes liv som innsats. Bare noen måneder tidligere har innbyggerne i Petrograd reist seg og gjort slutt på århundrer med tsarvelde i Russland. Selv om de færreste blant Kongsgård-russen er klar over det, er i disse dager et tog på vei fra Zürich til Finlandsstasjonen i den russiske hovedstaden. Lasten er dødbringende, blant passasjerene finner vi Lenin, som er på vei hjem for å innlede revolusjonens andre fase.

Verdenspolitikkens bølger har også nådd Vågen. I Stavanger Aftenblad skriver den tidligere Kongsgård-eleven og seinere fredsprisvinneren Christian Lous Lange fortvilet om fredssaken:

«Det er overhodet ikke hyggelig at være menneske i disse tider, da selvødelæggelsens raseri utfolder sig værre enn nogensinde, da Europas ungdom meies ned, da der til rædslerne paa land og hav som alltid har fulgt med en krig, ogsaa føies alt det forfærdelige som nu øves i luften og under havet.»¹

Mens revolusjonsspøkelset hjemsøker borgerskapets salonger, blir nyhetene fra Petrograd mottatt med langt større

Aksel Sømme (1899 -1991). Foto:
Foto: Arbeiderbladet / Arbark

Plakat for Komintern. Foto:
commons.m.wikimedia.org

begeistring i rådhuset. Båret fram på en radikal bølge blant arbeiderne i byens hermetikkindustri, har den revolusjonære Arbeiderpartipolitiker Adam Egede-Nissen blitt valgt til byens ordfører i 1916. To år seinere reiser han til Russland for å besøke Lenin og det som snart skal bli Sovjetunionen.

Blant Kongsgård-gymnasiastenes foreldre har nok de færreste stemt på «den røde postmester», som Egede-Nissen blir kjent som på folkemunne. Dette er borgerskapets sønner. I perioden 1915-1919 er det i snitt bare 680 menn som tar examen artium i året.² Langt de fleste av dem ser for seg en karriere innen embetsverket eller merkantil sektor. Men det finnes i alle fall et blodrødt hode blant alle de røde luene som deles ut til russen ved Stavanger Katedralskole denne våren.

Alexander Kielland og de borgerlige bohemer

Axel Christian Zetlitz Sømme (1899-1991) kommer i likhet med sine klassekamerater fra en fin familie.³ Faren hans er grosserer og konsul. Fra den nære slekten kan vi ramse opp navn som Dybwad, Middelthon, Berner og ikke minst Kielland.

Forfatteren Alexander Lange Kielland (1849-1906) er en eldre fetter. Dermed blir Sømme også født rett inn i Kongsgård-radikalismen. Fetteren er vokst opp i et nå revet hus i det som i dag bare er kjent som Kielland-hagen, familien er nærmeste nabo til skolen. Som en av norsk lit-

teratursgiganter utmerker Alexander Kielland seg på slutten av 1800-tallet med sin radikalisme. Av de som seinere blir kjent som «de fire store», er Kielland i sin samtid den klart mest kontroversielle. I sine naturalistiske romaner tar han oppgjør på oppgjør med Stavangers borgerskap, samtidig som han vier arbeiderklassen en helt annen plass i litteraturen enn hva som er vanlig for borgerlige forfattere på denne tida. Hans skarpe kritikk av kirken gjør at staten i flere år vegrer seg for å gi ham dikterlønn. Vel så kjent er kanskje hans oppgjør med latinskolen han selv gikk på Kongsgård gjennom romanen *Gift* (1883), der hovedpersonen Lille Marius til slutt pugger seg til døde.

Sin bitende naturalisme til tross, Kielland representerer en tidlig variant av det amerikanerne kaller for *bobo*, han er en borgerlig bohem. Som byens ledende utdanningsinstitusjon tilhører Kongsgård naturligvis borgerskapets barn. Men det er også Stavangers vindu mot verden. Gjennom skolen flommer internasjonale impulser og nye tankestrømninger, ofte til forferdelse for byens øvrighet. Radikalismen på Kongsgård ved århundreskiftet er likevel utpreget borgerlig, de intellektuelle som formes på Stavanger Katedralskole kan gjerne tale arbeidernes sak, men de går aldri i arbeiderklassens tjeneste.

Alexander Kielland som gymnasiast.
Foto: Oslo Museum

Portrett av Bjørnstjerne Bjørnson og
Alexander Kielland, mai 1896. Foto:
Nasjonalbiblioteket

Med Axel Sømmes generasjon endrer dette seg. Den framvoksende arbeiderbevegelsen i Norge har behov for et intellektuelt «presteskap», skarpe unge menn med god utdannelse som er villig til å kaste sine krefter inn i kampen for den sosiale revolusjonen. Krigen i Europa, jobbetiden i Norge og revolusjonen i Russland radikaliserer mange også med borgerlig bakgrunn. Allerede i 1919 blir Sømme med i studentforeningen Mot Dag, som blir både et kraftsentrum for den norske marxismen og litt av en verkebyll for Det Norske Arbeiderpartiet.

Erling Falk og Mot Dag

Mot Dags lederfigur er en annen Kongsgård-elev, nordlendingen Erling Falk (1887-1940).⁴ Falk er sønn av en tidligere stortingsvaramann for Venstre, og har blitt sendt sørover for å få seg artium. Det lykkes han ikke med, faktisk stryker han. Først mange år seinere fullfører han og kan begynne på studier ved Universitet i Oslo. Sammen med blant

Erling Falk portrettert i tidsskriftet Minerva, tegnet av David Arnesen. Foto: NTB/Scanpix.

annet mangeårig redaktør for 1ste Mai (seinere Rogalands Avis), Trond Hegna, tar Falk over et tidsskrift med navnet Mot Dag. Noen år seinere blir tidsskriftet til en kommunistisk forening, som er aktiv i de mange fløykampene i arbeiderbevegelsen tidlig på 1920-tallet.

Som aktiv i Mot Dag kommer Sømme raskt i kontakt med de mer politisk bevisste delene av det norske proletariatet. Blant annet får han ansvar for å lære en viss Einar Gerhardsen tysk. Den unge veiarbeideren vil lese Karl Marx og resten av sosialismens hellige skrifter på originalspråket. Sømme utsetter landsfaderen for et puggeregime som kunne vært hentet ut av *Gift*. Mange år seinere husker Gerhardsen med gru tilbake på Sømmes tysk-timer. I sine erindringer skriver han:

Aksel Sømme ble tatt ut til min læremester. Det var en ære for meg, han var ennå nestkommanderende i Mot Dag (...) Jeg ble grundig pumpet hver gang. Sømme var sikkert en dårlig tysklærer, men jeg en dårlig elev. På folkeskolen lærte jeg ikke engang ordentlig norsk. Og særlige anlegg for språk har jeg aldri hatt. Når jeg i seinere perioder i mitt politiske liv har vært pumpet for opplysninger fra representanter for andre land, har jeg ofte i mitt stille sinn tenkt tilbake på tysktimene med Sømme.⁵

Det er noe utrolig vakkert ved dette bildet. Se det bare for deg: Her sitter de to, bøyd over tyskbøkene, en sønn av Stavangers øverste borgerskap og en veiarbeider fra Kristiania som ikke kan ordentlig norsk. Det er gymnasiasten fra Kongsgård som er læreren, men det arbeiderguttene som skal bli statsminister.

Axel Sømme og «En norsk 3-årsplan»

Det avgjørende bidraget Sømme leverer til det norske sosialdemokratiet er imidlertid ikke tyske glosser. Etter studiene i byen som i 1924 skifter navn til Oslo, reiser han til Paris for å utdanne seg videre. Han tar doktorgraden sin i økonomisk geografi på en studie av stålindustrien i Frankrike, før han til slutt vender hjem til Norge og blir akademiker.

Tidlig på 1930-tallet står Europa på et vippepunkt. I Italia har Mussolinis fascister allerede styrt siden 1922. I Tyskland er nazistene på frammarsj. Her hjemme stifter Vidkun Quisling det nye partiet Nasjonal Samling 17. mai 1933 (partiet fikk 12.1 prosent ved valget i Stavanger året

Plakat for Det norske Arbeiderparti. Foto: DigitaltMuseum / Arbeiderpartiet.no

Hentet fra Nb.no

etterpå).⁶ Arbeiderpartiets sterke mann, malersvennen og redaktøren Martin Tranmæl, var ikke i tvil om at partiet sto i en skjebnetid:

Vi står overfor et valg av avgjørende betydning for den norske arbeiderklassens stilling for mange, mange år fremover. Stillingen tilsier at vi må fremover. Et valgresultat med status quo, for ikke å si tilbakegang, vil gi de reaksjonære krefter blod på tann, og vi vil komme inn i en reaksjonær, ja kanskje fascistisk periode. (...) Stillingen er den at hvis ikke vi i nær fremtid marsjerer frem til maktovertakelsen, er det andre som gjør det.⁷

Problemet for Det Norske Arbeiderparti var den manglende evnen til å mobilisere på bygdene. Partiet hadde rett nok stor oppslutning blant husmenn og fiskerbønder i nord. Men blant bondebefolkningen fantes også reaksjonære tendenser. Blant annet kom de til uttrykk gjennom organisasjonen Bygdefolkets krisehjelp, som på kort tid fikk titusener av medlemmer og som samarbeidet tett med Quislings folk.

I denne situasjonen var det Axel Sømme troppet opp på Tranmæls kontor i Arbeiderbladet i Oslo. Han har selv beskrevet historien slik:

Jeg oppdaget at Bondepartiets landbruksprogram var bedre enn Arbeiderpartiets. Det gjaldt først og fremst et punkt, samvirketanken i landbruket. Bondepartiets helhjertede støtte til det produksjonssamvirke som vokste opp på ruinene etter det gamle system i 1920-årene med oppkjøpere, overmettet marked og prissammenbrudd. Jeg gikk derfor opp til Martin Tranmæl i Arbeiderbladet og sa fra om hva jeg hadde funnet ut. Partiet måtte endre kurs, sa jeg.

Tranmæl letter i papirer og fant fram et korrekturavtrykk. - Nå har jeg nettopp gjort ferdig en leder som hevder det motsatte av dine synspunkter. Den skulle brukes i dag, sa Tranmæl. Hvorpå han krøllet sammen hele avtrykket og ba meg komme tilbake senere på dagen.

Du har rett, sa Tranmæl, da jeg kom. Arbeiderpartiets spalter står åpne for deg. Legg fram det du mener.

Nei, sa jeg. Jeg ønsker ikke å dytte på folk tanker som de reagerer mot i første omgang, men jeg vil gjerne at du selv behandler saken. Det gjorde Tranmæl.⁸

Nok en gang er det vakkert å se for seg. Her kommer den Sorbonne-utdanna akademikeren til malersvennen som

styrer i Arbeiderpartiet for å legge fram sitt syn. Han vil ikke selv ta noen ledende rolle, bare bruke sine kunnskaper for å få partiet han er med i til å justere kurs. Gjennom jordbrukspolitikken vant Sømme bondesønnen Tranmæls øre. Det ledet fram til et arbeide som skulle forandre Norge grunnleggende.

I forkant av det dramatiske valget i 1933, la Det Norske Arbeiderparti for første gang fram et konkret økonomisk program med sikte på å kunne gjennomføres. Programmet, som fikk navnet «En norsk 3-årsplan. Veien fram til en sosialistisk planøkonomi»,⁹ var ført i pennen av Ole Colbjørnsen og Axel Sømme. Colbjørnsen var en bedehusgutt fra Vegårshei på Sørlandet som hadde erfaring fra økonomisk planlegging gjennom det sovjetiske byrået Gosplan. Sømme

Sosialminister Sven Oftedal, forsynings- og gjenreisningsminister Oscar Torp og statsminister Einar Gerhardsen ved gjestebordet under LOs kongress i 1946. Foto: Arbeiderbladet / Arbark

bidro med sin nære kjennskap både til jordbruket og til andre industrier. På bare 131 sider beskriver programmet hvor DNA på bare én eneste stortingsperiode kan skape 100.000 nye jobber. Programmet var ment som en direkte motgift mot de reaksjonære tendensene som hadde fått luft under vingene med krakket i USA og de mange tvangsauksjonene på landsbygda.

Planen var et nybrottsarbeid på flere måter. For første gang gikk Arbeiderpartiet til valg med en ambisjon om å erobre regjeringsmakta. 3-årsplanen viste hvilken retning partiet ville ta landet i. Sentralt i planens tenkning lå dessuten det som seinere har blitt av Norgeshistoriens mest berømte slagord, nemlig «By og land - hand i hand». Partiet ønsket nå å bygge bro over interessekonfliktene mellom byproletariatet og bøndene. Ideene Sømme hadde luftet for Tranmæl, fikk nå gjennomslag.

Valgkampen 1933 blir Arbeiderpartiets virkelige gjennombrudd som styringsparti. Partiet går fram til 40,1 prosent. To år seinere går DNA sammen med Bondepartiet om det såkalte kriseforliket. Fram til nå har Venstre vært det mest arbeidervennlige partiet i den borgerlige flokken. Både i Sverige og Danmark er det sammen med de liberale partiene at sosialdemokratene kommer til makta for første gang. I Norge har dessuten Bondepartiet markert seg i årene fram til valget i 1933 som erkereaksjonært, blant annet ved å utnevne en viss Vidkun Quisling som forsvarsminister. Men landbruksprogrammet som Sømme driver fram i Arbeiderpartiet, gjør det mulig å bygge bro til bøndene. Det bryter bondebefolkningen løs fra de mest reaksjonære delene av borgerskapet, og gjør det mulig å danne Norges første rødgrønne koalisjon.

Dermed blir Johan Nygaardsvold statsminister i Norge. Fra 1935 holder Arbeiderpartiet, med unntak for fem krigsår og noen uker i 1963, på regjeringsmakta i 30 år. Hele denne gullalderen er altså grunnlagt på det politiske arbeidet til Kongsgård-eleven Sømme og 3-årsplanen han skriver sammen med Ole Colbjørnsen.

Sven Oftedal og folketrygden

Axel Sømmes eksempel er nesten enestående i Kongsgårdshistorien, men faktisk bare nesten. I 1934, året etter at

«En norsk 3-årsplan» ble lansert, ble en annen tidligere Kongsgård-elev valgt inn i Stavanger bystyre. I likhet med Sømme, kom legen Sven Oftedal (1905-1948) fra en av byens mest kjente familier.¹⁰ Både faren og farfaren het Lars, de var begge politikere for Venstre og redaktører i Stavanger Aftenblad. De var dessuten også begge uteksaminert fra Kongsgård. Farfaren Lars Oftedal, som grunnla Aftenbladet, var gjennom store deler av livet i bitter feide med Sømmes fetter Alexander Kielland, som han var sterkt imot at skulle belønnes med diktergasje. Små forhold, med andre ord. Men store tanker likevel.

I likhet med Sømme engasjerte Oftedal seg i Arbeiderpartiet. Under andre verdenskrig satt han fire år i tysk fangenskap, i konsentrasjonsleiren Sachsenhausen. Der møtte han blant annet Einar Gerhardsen, som også tilbrakte to år i leiren. Da frigjøringen kom, fikk han plass som sosialminister i Einar Gerhardsens regjering. Der la han blant annet fram Stortingsmelding nummer 58 «Om folketrygden»,¹¹ der Arbeiderpartiet lanserte ideen om å samle alle de sosiale trygdene i en felles folketrygd.

Oftedal døde brått av hjerteinfarkt allerede før meldingen ble ferdig. Han ble bare 43 år gammel. Først i 1967 ble visjonen hans om en folketrygd for alle satt ut i livet. Til tross for sin tidlige død rakk Oftedal dermed å bli en sentral premissleverandør for velferdsstaten som vokste fram i etterkrigstidas Norge.

I likhet med Sømme spilte Oftedal en sentral rolle som leverandør av ideer, visjoner og premisser for den framvoksende arbeiderbevegelsen. De kom begge fra borgerskapet, men var ikke «for fine på det» til å gå i arbeiderklassens tjeneste. Dermed bidro de på hvert sitt vis til en av de mest kraftfulle legeringene i moderne norsk historie, sammenmeltingen av den revolusjonære arbeiderbevegelsen med et framtidsrettet teknokrati bestående av skarpe hjerner fra alle samfunnslag. Forutsetningene for denne legeringen var imidlertid at menn som Sømme og Oftedal forsto at de alltid måtte spille andrefiolin, og at det ikke var deres rolle å lede an i de politiske bevegelsene som de selv sluttet opp om. Mon tro om ikke mange av dagens akademikere og intellektuelle har mye å lære av nettopp dette.

Mímir Kristjánsson spiller gateteater

Da jeg begynte på Stavanger Katedralskole i 2001, blåste det en radikal vind over skolen. Allerede før vi hadde rukket å finne ut av nybyggets mange irrganger, ble tvillingstårnene i New York angrepet. Hele vår gymnastid ble preget av den stadig mer vanvittige krigen mot terror. Det var gateteater, flammeblåsing, demonstrasjonstog og plakater. Men selv om vi i likhet med ungdommer flest følte oss som de første av vårt slag, er det lett å se i ettertid at vi sto på skuldrene av tidligere elever. Som byens bankende røde hjerte har Kongsgård alltid vært et kraftsentrum for radikalismen i Stavanger. Mens vi gikk på skolen ble en ny stor Kongsgård-roman gitt ut, *Mannen som elsket Yngve*, av den tidligere eleven Tore Renberg. Den minnet oss på at det bare ti-femten år i forveien også fantes radikale impulser på skolen.

Derimot skulle det gå mange år før jeg lærte noe om Sven Oftedal og Axel Sømme. Det er synd for, den røde tråden i Kongsgårds historie handler ikke bare om svarte frakker og fargerike jakkemerker, men også om flere av de mest sentrale intellektuelle premissleverandørene for det sosialdemokratiske Norge.

Noter

- 1 Lous Lange, Christian: «Fredarbeid under krigen», Stavanger Aftenblad 10. mars 1917.
- 2 Norsk allmennvitenskapelig forskningsråd: «Melding nr. 8.: Oversikt og prognoser for den høgre skolen» (<https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/bitstream/handle/11250/2446578/NAVF-melding1956-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)
- 3 Kjeldstadli, Knut: «Axel Sømme», Norsk biografisk leksikon: https://nbl.sn.no/Axel_S%C3%B8mme
- 4 Berntsen, Harald: «Erling Falk», Norsk Biografisk Leksikon: https://nbl.sn.no/Erling_Falk
- 5 Gerhardsen, Einar: «Unge år. Erindringer fra århundreskiftet fram til 1940». Tiden norsk forlag, Oslo, 1974, s. 226.
- 6 For mer, se for eksempel: Omdal, Sven Egil: «Stavanger - fascistbyen», Stavanger Aftenblad, 09.12.2018.
- 7 Gjengitt av Jorunn Bjørgum i artikkelen «Kampen om arbeiderklassen», Klassekampen 29.4.2017.
- 8 Lie, Haakon: «Martin Tranmæl. Veiviseren», Tiden Norsk forlag, Oslo, 1991, s. 87.
- 9 Colbjørnsen, Ole & Sømme, Aksel: «En norsk 3-årsplan. Veien fram til en socialistisk planøkonomi i Norge», Det Norske Arbeiderpartis forlag, Oslo, 1933.
- 10 Johnsen, Bodil Wold: «Sven Oftedal», Norsk Biografisk leksikon: https://nbl.sn.no/Sven_Oftedal_-_1905%E2%80%931948.
- 11 Stortingsmelding nr. 58 (1948), «Om folketrygden»: https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlingar/Le-sevisning/?p=1948&paid=2&wid=b&psid=DIVL2007&pgid=b_1369&s=True

ELLA FREMO MINGE – russ 2024

«PER ARDUA AD ASTRA»

Solstråler danser vakkert over det hvite treverket og den stødige grunnmuren på den ærverdige skolen ved Breiavannet. De høstgule bøketrærne pryder Byparken og lyser opp alleen inn mot Kongsgård. En jevn strøm av unge lovende elever går med lette steg inn og ut gjennom de samme tunge dørene som konger, lensherrer og amtmenn angivelig også har gått en gang i tiden. Ja, for ikke å glemme litterære mestere som Sigbjørn Obstfelder og én av De fire store, Alexander L. Kielland. Den gamle bygningen fra 1200-tallet, som siden 1826 har vært arena for læring, sosialisering og mestring i varierende grad, har historie og tradisjon innlemmet i alle husets kroker og krokar, hvor de stadig nye elevene og lærerne bærer arven videre med stolthet. Flott, ikke sant?

En skulle kanskje tro at Kongsgårds lange og sterke historie ville gi oss elever motivasjon til å bli like store stjerner som skolens forgjengere. At vi alle streber og ivrer etter å bli Norges neste ikon og videreføre Kongsgårds prestisje og omdømme. Imidlertid skriver Tore Renberg, Stavangers moderne litterære stolthet, at skolens historie virker tyngende på elevene: «Hvordan skal det bli plass til oss, til meg, til våre liv, til 1990?» Nå, 33 år senere og etter 900 år med historie, lurar vi elever fortsatt på hvordan, og om vi i det hele tatt, er egnet til å fylle de høye forventningene som skolens vegger og verdier legger over oss. For når Kongsgårds slagord handler om nettopp å bli en stjerne, er det klart at enhver 16-, 17- og 18-åring med kviser, mentale problemer og lav selvtillit vil spørre seg om en i det hele tatt er verdig sin plass på skolen, og om en heller skulle valgt en av de mange mer nedpå videregående skolene med middelmådig forventninger og tynne vegger av gips.

For på Kongsgård holder det ikke å møte opp i rutete pusbukse med poser under øynene og tomme blikk, det

Ella Fremo Minge foran tavlen med navn på berømte elever. Foto: Mie Hidle.

Reversen til den gamle fanen, som henger på veggen i hovedbygget. Der står det «aspera» istedenfor «ardua»; det betyr jo omtrent det samme, men er ikke helt likt. Foto: Mie Hidle.

holder ikke å levere halvhjertede oppgaver preget av «copy and paste» gjort på én kveld, og det holder heller ikke å kunne ramse opp hovedsteder i Europa eller Afrika. For på Kongsgård skal man helst ha lagt sin sjel, sitt hjerte og hele sin fritid i det en leverer og presenterer for at det skal være godt, en skal helst ha lest Kiellands bøker, være aktiv i SV, AP, eller Rødt, og ha navnet sitt på et av de mange diplomene på veggene fra OL i filosofi, matte, fysikk eller biologi for å bli ansett som en flink elev. Misforstå meg rett, problemet er ikke at elevene på Kongsgård er akademisk dyktige, det er i all hovedsak helt topp. Problemet er at elevene på denne ærverdige skolen, Stavangers stolthet, forventes å fylle sporene til kongene, amtmennene og de eminente forfatterne som har gått gjennom dørene før oss. Når jeg forteller folk at jeg går på Kongsgård, er responsen ofte: «Så du er en sånn 'flinkis' du da?», og jeg blir påminnet om at det ikke bare er lærerne som forventer et høyt akademisk nivå. Også de som aldri har satt sine føtter på Kongsgård, presser stjernestatus på oss skjøre ungdommer. Vi blir, samtidig som vi skal finne ut av hva vi vil, bør eller må gjøre med livene våre, gjort ansvarlige for å opprettholde og videreføre Kongsgårds status som Stavangers toppskole. Det er et ansvar selv den klokeste og mest fremragende forfatter, amtmann eller konge hadde funnet strevsomt.

«Per ardua ad astra» ... jeg har tenkt en hel del på det ... på hva som egentlig ligger i dette finurlige latinske mottoet som Kongsgård har valgt å bruke som sitt slagord. Oversatt til et noe mer lettfattelig språk, betyr det «gjennom høye [og altså tunge] trinn mot stjernene». På en måte er det jo relativt logisk: hvis man jobber godt og mye, kan man utrette og oppnå store ting. Samtidig kan man si at det å gå til stjernene fysisk umulig. Det finnes ingen trapp, hverken med lave, høye, lette eller tunge trinn, til stjernene. Mener de at man skal jobbe knallhardt for noe som egentlig ikke er mulig å oppnå? Hva er poenget med det? Å bli skuffet? Overarbeidet? Utbrent?

Mange vil nok mene at det å ha et mål, en stor drøm, å jobbe mot, er grunnmuren for suksess. At det å se fram og opp mot noe eller noen gir en motivasjon og driv til å gå opp hvert steg mot stjernene. Men når målet i seg selv er totalt umulig å oppnå, kan man vel påstå at det virker mot sin hensikt? At målet jobber imot en og man dras lenger og len-

I inngangspartiet henger en tavle fra 1800-tallet med skolens motto per ardua ad astra. Den impliserer en høyst usikker påstand om at katedralskolen som institusjon i Norge eller Stavanger opprinnelig ble stiftet da Nicolaus Brekespear (senere pave Hadrian) kom fra Roma og gjorde Norge til egen kirkeprovins i 1153. Foto Mie Hidle.

ger vekk fra det som egentlig skal være ens evige drivkraft. Påvirket av skolesystemets strenge og ufravikelige rammer, tok Alexander Kiellands Lille Marius skolens slagord så bokstavelig at han døde av å pugge latin. Ja, han var best i klassen og fikk skryt fra rektor, men til hvilken pris? Kielland mente at skolens system fikk den flotte bøkalleen til å råtne på hans tid – trærne var forgiftet, med skolesystemets gift, ledelsens gift. Men skolens system fikk ikke bare den flotte bøkalleen til å råtne, også toppelevne, som Lille Marius, ble så stresset, så oppkavet av de tyngende forventningene, at også de ble syke, slappe, triste og grå. For hvor stor verdi har

Bilde fra jentedoen. Foto Mie Hidle.

det å være flink når det å være flink tar knekken på en? Er det verdt det? Neppe, tenker jeg, før et annet spørsmål med en gang melder seg: Må man nå toppen for å være lykkelig?

Om vi skal tro psykologene, kan lykke hverken måles eller oppnås i materielle goder, 6-er i alle fag eller jobb med millionlønn. Kanskje lykken egentlig er et slags biprodukt av mening? At det er prosessen mot noe, *veien* opp til stjernene, som gir oss mening, og ikke stjernene i seg selv. Status, dyre biler og summen på lønns slippen er sluttresultater. De gir lykke en stund, men ikke over tid. Forfattere som har skrevet ferdig en bokserie, eller idrettsutøvere som gir seg på topp, kan kjenne på tomhet når siste bok utgis eller fotballskoene legges på hylla. Tross heder og ære, føles livet tomt og meningsløst. Man har nådd endestasjonen, men lykken daler. Fordi man har mistet prosjektet sitt gjennom fullførelse? Kanskje Kongsgård skulle byttet ut «astra» med «processus» og heller oppfordre til tilstedeværelse enn å jage stjerner og planeter?

«Redd meg!» står det på veggen i en av de fire trange båsene på jentedoen. «Redd meg!». Fra hva? Fra hvem? Fra skolen? Ja, sannsynligvis fra skolen, tenker jeg først, før jeg erindrer dagens psykologitime. For når psykologilærer Rein Aarek, som gikk på Kongsgård samtidig med Renberg selv, snakker i det vide og det brede om Sigmund Freud eller det kognitive perspektiv, kan jeg undre meg over om det egentlig er skolens skyld at elevene roper om hjelp. Kanskje er det ikke «per ardua ad astra» som drar oss vekk fra stjernene? Kan det være oss selv? Er det våre egne tanker og indre demoner som står i veien for vår egen suksess? Er det vårt id, søkende etter tilfredsstillelse, som fører til våre selvdestruktive mønstre og sabotasjen av egne ambisjoner? Kanskje Albert Ellis har rett i at våre irrasjonelle tanker og fastlåste tro på negative overbevisninger kan fungere som uventede bøyger på veien mot suksess. At disse irrasjonelle tanker er usynlige lenker som binder oss til en mental fengsling og hindrer oss fra å trå stødig på veien mot våre mål. Er det oss selv vi bør være redde for?

Jeg ser de amerikanske cruiseturistene betrakte skolen jeg sitter i, hvordan de henrykt ser på den solfylte fasaden, de gylne trærne og muntre elevene. «Så flott og bekymringsløst det må være å gå på denne perlen av en skole!», tenker de sikkert, akkurat slik Fru Gottwald tenkte da hun sa

«Du smiler så fornøyd», til Lille Marius før han døde. Men amerikanske turister kjenner ikke til Kongsgårds indre. De kjenner ikke til byggets tykke vegger med riper og flassende maling, toalettens motløse skriblerier, de trange gangene, det defekte ventilasjonssystemet, de kalde klasserommene og ledelsens uoppnåelige verdigrunnlag. De kjenner ikke til elevenes tunge og tomme ansikt når man må svare «treer» på det evige spørsmålet «hvilken karakter fikk du?», essensen av Kongsgård er ikke solskinn på hvitt treverk, gammelvake trær og sorgløse elever. For som i 1880 er bøketrærne i alleen igjen blitt syke, visne, døde. Kanskje er det elevenes jag etter perfektjon som forgifter dem. Eller kanskje er det ledelsens utopiske visjoner, eller skolens tyngende historie? En salig blanding? Jeg har ikke svaret, men kan med sikkerhet si at Kongsgård er og forblir en skole hvor elevene dras opp og ned og rundt omkring mot noe man egentlig ikke helt vet hva er, blir eller kunne ha vært. Jeg skulle gjerne trodd på at vi stadig beveger oss mot stjernene, men jeg kan ikke si at jeg gjør det. Kanskje skolens beste visjon er å finne på den trange jentedoen. For på speilet over vasken er det klistret en lapp med «Du er god nok!»

Klasseromsbygningen. Foto: Hanne Windsholt.

HANNE WINDSHOLT

KONGSGÅRD SKOLE OG BYGNINGENE

De middelalderske kjellermurene¹ på Kongsgård pirrer fantasien, og bygningene på Kongsgård har vært gjenstand for mange undersøkelser, beskrivelser og spekulasjoner gjennom tidene. Var det egentlig en kongsgård her før bispegården? Når ble bispegården først bygd ut? Har det vært et tårn på Kongsgård, jf. beretningen om at biskop Hoskuld holdt abbed Henrik fra Utstein fanget i et tårn på bispegården i Stavanger i 1215?² Var i så fall hele gården egentlig en festning? Den gamle hovedbygningen, bispekapellet og de tapte middelalderbygningene på Kongsgård har vært i sentrum for interessen hver gang dette anlegget har vært beskrevet i litteraturen.

Stavanger katedralskole i 1920-årene. Foto: Riksantikvaren / Nasjonalbiblioteket

Aldri har dette vært tydeligere enn ved byjubileet i 1925. Ikke før hadde Kongsgård skole markert sine første hundre år, så skulle Stavanger feire sitt 800-årsjubileum og gjenopprette i ny verdighet som bispeby.³ Konservator Thor B. Kielland publiserte i den forbindelse en artikkel om Kongsgård i Stavanger turistforenings årbok.⁴ Artikkelen utkom faktisk i årboken for *skolens* jubileumsår, 1924, men her var Kongsgårds historie som *skole* knapt verdig et ord. Bygningene reist av skolen selv var også bare nevnt i forbifarten, for her dreide interessen seg om biskopen: «Naar skal biskopen flytte ind paa sin gamle gaard?», var det sentrale spørsmålet.⁵ Da de nyere skolebygningene i det hele tatt ble omtalt i denne artikkelen, var det som uvedkommende tilføyelser til den gamle bispegården, tilføyelser som burde fjernes jo før jo heller: «Først og fremst maa den nye skolebygning og gymnastiklokalet rives, de er for lengst optjent».⁶ Forsiden på årboken var prydet av to stemningsfulle tegninger av Kongsgård i antatt middelalderform, utført av den kjente restaureringsarkitekten Gerhard Fischer. De viste den gamle bispegården komplett med tårn og alt.

Mitt ærend i denne artikkelen er å henlede oppmerksomheten i den andre retningen – mot de arkitektoniske kvalitetene i de såkalt *nye* bygningene (altså dem fra 1800-tallet!) som skolen selv har oppført, og mot den arkitektonisk helhetlige formen Kongsgård har fått gjennom skolens egen byggevirksomhet i flere omganger. Av den grunn går jeg ikke nærmere inn på bispekapellet, selv om det fremdeles ligger på skolens – det vil si fylkeskommunens – eiendom, og er en del av Kongsgård-anlegget.

Arkitekt Gerhard Fischers forestillinger om middelalderens Kongsgård på forsiden av Stavanger turistforenings årbok 2024.

I dag er det verken bispegårdens middelalderarkitektur eller rokokkostilen fra amtmannstiden på 1700-tallet som preger Kongsgård, men 1800-tallets empirestil, med små innslag av historisme og sveitserstil. Selv om hovedbygningen er et 1700-tallshus på middelaldermurer, er den først og fremst en av de absolutt fineste empirebygningene vi har i byen.

Når man skal skrive om bygningene på Kongsgård, er det likevel ikke mulig å komme utenom den «gamle» historien, for å plassere anlegget i tid og rom. Jeg nøyer meg med en stikkordsmessig oppsummering av bygningskronologien bakerst i denne artikkelen, siden den er godt beskrevet i mange kilder fra før. Den beste og grundigste kilden til Kongsgårds bygningshistorie er fremdeles Jan Hendrik Lexows artikkel i Stavanger museums årbok fra 1960. Mer av anleggets historie har likevel kommet for en dag i senere år, og er publisert i ulike artikler, bl.a. av Anne Ytterdal, Elin Thorsnes, Morten Stige, Per Haavaldsen, Siv Kristoffersen, Trond Meling.

Det er mange årstall å holde styr på i dette anleggets lange og brokete historie. Det viktigste å merke seg her, er at bispekapellet og kjellermurene på Kongsgårds hovedbygning skriver seg fra 1200-tallet, mens trebygningen oppå kjelleren ble fullført i 1759 i regi av amtmann Tillisch. Loftsetasjen ble byttet ut etter en brann i 1942, mens hovedetasjen fremdeles i dag er fra 1700-tallet. Sangsalen ble tatt i bruk i 1862, og klasseromsbygningen i tre omganger, 1852, 1877, 1905. Dessuten ble det gjort vesentlige endringer på hovedbygningen i 1826, 1833, 1850-tallet, og i 1870-årene, i 1950- og 60-årene, og igjen tidlig på 2000-tallet.

Bygningene da skolen flyttet inn

Nå hopper vi over de første 6-700 årene av anleggets historie og forflytter oss raskt til 1826, da Stavanger lærde- og borgerskole rykket inn på den gamle bispegården. Hvordan så anlegget ut på den tiden?

Det var amtmann Tillisch' barokk/rokoko-bygning fra 1759 som stod der, oppå middelaldermuren, mer eller mindre uendret utvendig siden den ble bygd. Vi ville nok kjent den igjen, for det er i bunn og grunn samme hus som i dag: Som nå var bygningen hvit med svartblå, glaserte

Kunstner ukjent. Hentet fra Kallelid et al. (1999).

takpanner.⁷ Det var høyt, valmet tak på bygningen, som i dag. Vindus- og dørfordelingen var også omtrent som i dag. Men mye var også annerledes enn på dagens Kongsgård. Arkene over inngangene hadde valmtak. Vinduene var delt i fire like store rammer med seks små ruter i hver ramme, barokkvinduer. Dørene var i rokokkostil⁸ og hadde buede overstykker. Hovedtrappen hadde helt rett løp, uten svai nederst, og var av tre. På hver side av hovedbygningen var det korte «sidefløyer» som var trukket litt ut – til venstre en svalgang av tre foran bispekapellet, til høyre det tilbygget som nå ble hetende pedellboligen (vaktmesterboligen, se note nr. 42). Ute i gården, foran pedellboligen, stod en kvadratisk steinbygning med høyt valmtak, amtmannsboligens stall, og dessuten et lite brønnhus. Innen i hovedbygningen var det kjøkken både i første og andre etasje, med gruer i skorsteinen til høyre for hovedinngangen (sør). Til venstre (nord) var det en festsal der riddersalen i dag ligger, men mindre, da det også var to små kamre inn mot gjennomgangen langs bispekapellet; salen hadde bare tre vinduer mot Rektorhagen.

Endringer på hovedbygningen i regi av skolen 1826-1853

De første endringene på bygningene for skolens bruk, var beskjedne. I nordenden av hovedbygningen ble amtmann Tillisch' festsal delt opp slik at det ble fem klasserom i

denne enden av bygget. Rektor fikk leilighet i bygningens søndre ende, og i den mindre sidebygningen i forlengelsen av hovedbygget flyttet altså pedellen (vaktmesteren) inn.

Ett av de aller første årene ble også arkene på begge sider av hovedbygningen ombygd, fra valmtak til dagens pulttaksform. Antagelig ble dette gjort på grunn av lekkasjer eller bygningsmessige svakheter, for det er lite sannsynlig at man ville tatt seg råd til en ren estetisk modernisering av bygningen. Men man bygde i tidens stil, og de stramme pulttaks-arkene passet nok bedre med klassisismens stilidealer, som nå var på vei inn, enn de gamle, valmede arkene.

Slik har sikkert også de neste endringene av hovedbygningen vært et utslag av teknisk nødvendighet, men resultatet har i hvert tilfelle vært en stilmessig endring i samme retning, bort fra barokk og rokokkostil, over i empirestil, en stilart inspirert av antikke forbilder (se neste avsnitt). Trapperekkverket på den nye, elegante hovedtrappen i stein (1833), er i empirestil, med sine diagonalstilte spiler og romersk-inspirerte rosetter. På 1850-tallet fikk dørene sine trekantgavler, inspirert av de antikke templenes *tympa-nonfelt*.⁹ Dørportalene fikk korintiske søyler, også et trekk hentet fra tempelarkitekturen, og vinduene fikk den enklere og «tyngre» formen med seks store glassruter, som var vanlig på denne tiden. Nye teknikker hadde gjort det mulig å lage større glassruter, og jo større glassene var, desto dyrere var de. Store glass var foretrukket. Ytterdørene ble skiftet ut med enkle og strenge empiredører med fire like fyllinger pr. ramme. Også innvendig ble anlegget ombygd, og antagelig renset for mye av rokokkobyggets dekor og overflater.

Ettersom det nå var kommet en ny klasseromsbygning for de lavere klassetrinnene, ble det plass til å fjerne skillevegger igjen og bygge en større festsal i hovedbygningen. Rektor mente at den gamle salen på Kongsgård gikk under navnet «Riddersalen». Om det ikke stemte, ble det i alle fall navnet på den nye salen. Rommet ble utvidet og tilføyd enda et vindu, slik at det ble fem vinduer mot rektorhagen. Den nye, store salen ble trukket med lerret og malt i høyrøde felter med blå omramminger. Overgangene mellom de røde rektanglene og de ble omrammingene ble kantet med gylne pyntelister med ornamenter i hjørnene. Et virkelig festrom! Riddersalen ble ikke bare skolens, men hele byens festsal, og ble også brukt til formannskapsmøter. Her

Hovedbygningen. Foto: Hanne Windsholt.

hang også sirlige minnetavler som berettet om alle kongene som hadde besøkt Kongsgård i tidens løp.¹⁰ Salens liv ble imidlertid nokså kort, da det snart ble ny plassmangel på skolen slik at den strålende riddersalen på ny ble delt opp i to klasserom.

Empirestilen

La oss gjøre en liten omvei nå, for å si litt om empirestilen – hva var den, og hvorfor ble den brukt på Kongsgård?

Stilen oppstod tidlig på 1800-tallet i Frankrike og er en versjon av *klassisismen* tidlig på 1800-tallet, stilretningen som avløste rokokkostilens lekende, asymmetriske og «blomstrete» uttrykk. Klassisistiske stilretninger tar utgangspunkt i de klassiske greske og romerske stilidealene: Symmetri, balanse og rene, avklarte former, sammen med elementer som klassiske søyler, trekantgavler og bestemte typer dekor. Under renessansen¹¹ flommet den første bølgen av arkitektonisk klassisisme over Europa. På slutten av 1700-tallet kom en ny klassisistisk bølge under Ludvig den 16. i Frankrike. Den tidlige utgaven av denne klassisismen kalles etter ham Louis seize-stil. Under Napoleons keiser-tid ble stilen videreutviklet mot et strengere og litt tyngre uttrykk. Denne retningen kalles, etter Napoleons keiserdømme, empire-stilen.

I Frankrike var empirestilen fremherskende ca. 1800-1820, men Norge lå i ytterkanten av Europa, og empiresti-

len holdt seg her lenge etter Napoleon. I den arkitekttegnete bygningsmassen opptrer den i perioden 1810-1850, men i den folkelige arkitekturen i Stavanger var klassisismen/empirestilen nokså enerådende helt til uti 1870-årene, da sveitserstilen begynte å få overhånd.

Empirestilen var keiserens stil, som hentet sine forbilder i de store utgravningene i Pompeii og Herculaneum, som begynte på slutten av 1700-tallet og vakte furore i Europa. Napoleon og hans arkitekter brukte det romerske keiserrikets formspråk til å skape en ramme av historisk tyngde og verdighet rundt den nye keiseren. Dette er maktarkitektur! Også i Norge ble empirestilen brukt som statens arkitektur. Da det nye, selvstendige Norge i årene etter 1814 skulle bygge statlige institusjonsbygg i Christiania, var det selvfølgelig empirestilen de holdt seg til. Dette er stilen til Det kongelige slott (1825-1848), og til den statlige kunnskapens høyborg, Universitetet (1841-1851).¹² Også andre statlige bygg som trengte verdighet og tyngde ble oppført i empirestil. Dette gjelder hos oss lokalt tollboden på Strandkaaien, som ble oppført nettopp av arkitekt Grosch, som også var virksom på slottet og universitetet i Oslo.

Empirestilen var altså den fremherskende arkitektur-stilen på denne tiden og var kanskje et helt selvsagt valg da den nye skolen begynte å skifte ut deler på den gamle amtmannsboligen. Men mon tro om det ikke også var en bevisst holdning over dette; at de valgte seg det flunkende nye universitetets klassiske stil da de for alvor gikk i gang med oppgradering av den lærde skolen rundt 1850, fremfor å reparere på det gamle anlegget som det var? Det var tross alt en latinskole dette, en skole som skulle lære opp elevene i antikkens språk, litteratur og historie. Hva kunne passe

Universitetsbygningene i Christiania i 1854, i stram empirestil, formgitt av arkitekt Grosch. Litografi etter Joachim Frich. Kulturhistorisk museum, Oslo.

bedre enn den romersk-inspirerte empirestilen som ramme for en slik institusjon? Vi finner for øvrig empirestilen igjen i katedralskolens murbygning i Bergen.¹³

Stavanger-arken – Kongsgård som arkitektonisk forbilde

Et arkitektonisk særtrekk fra Kongsgård som siden spredde seg til mange andre bygninger i byen og omlandet, er pult-arken fra slutten av 1820-årene. Kongsgård var kanskje ikke det første bygget som fikk en pultark verken i Norge eller Stavanger, men var i alle fall tidlig ute med en slik ark, og det synes som om denne ombyggingen skapte en mote. I alle fall er nettopp den typen ark som man finner på Kongsgård, med flatt tak som starter helt oppe på mønet og ender helt ute ved gesimsen, slik at arkens loddrette vegg flukter med veggen under, mye vanligere i Stavanger og omegn enn andre steder i landet. Tidlig på 1900-tallet begynte visstnok konservator A. W. Brøgger å kalle denne typen ark for «Stavanger-ark».¹⁴ Dette begrepet festet seg raskt i arkitekturliteraturen¹⁵ og brukes fremdeles i våre dager uten nærmere forklaring når man beskriver den lokale bebyggelsen.¹⁶

Alexander Kiellands hus like ved siden av Kongsgård hadde en slik ark mot hagen mens Kielland bodde der. Det er nærliggende å tro at den ble bygd tidlig i 1840-årene, da

Alexanders farfar, Jacob Kielland, kjøpte huset og satte det i stand til sin sønn, Jens Zetlitz Kielland. Her har i så fall den arkitektoniske ideen hoppet over fra ett hus til det neste. Med innflytelsesrike forbilder av denne typen har dette arkitekturelementet spredd seg til en rekke hus rundt omkring i byen og omlandet. Mens spissarken er vanlig på klassisistiske bygninger, både av høy og lav rang, for eksempel i Bergen og omland, er pultarken av Kongsgård-type en integrert del av Stavangers lokale utgave av sen-empire-stilen.

Klasseromsbygningen / den «nye» bygningen, byggetrinn 1 og 2

Empirestilen finner vi også i den «nye» klasseromsbygningen på Kongsgård, og faktisk enda mer uttalt i dag enn da første byggetrinn stod ferdig i 1852.

Kongsgård er for liten! Det er for få og for små klasserom og for lite plass! Dette har vært gjennomgangsmelodien omtrent siden skolen ble opprettet. Allerede i 1850 var det nødvendig med en utvidelse av skolen. Da ble den gamle stallen revet; steinbygningen som tidligere var ildhuset på gården, og som noen mener var nederste del av det sagnomsuste middelaldertårnet. I dens sted kom det nå en ny bygning for de «lavere» klassene, altså borgerskolen, senere realskolen. Den hadde fire klasserom, et auditorium og bibliotek.¹⁷ De verdige og lærde latinere i de øvre klassene så med forakt både på «snottungene» på de lavere klassetrinnene og på deres mindreverdige, nye bygning; her i et tilbakeblikk til skoletiden i 1860-årene av Jens Marius Giverholt/«Carolus»¹⁸:

Til den lærde skole hørte der også en lavere fællesskole. Den hadde sin særskilte bygning, der laa lige ved Bredevandet. Denne bygning var av nyere datum, simpel og uinteressant som dens uvidende beboere selv, som ikke havde lært at stamme engang paa det herlige, klassiske sprog. Latinerne, derimod, holdt til i den gamle bygning, som stødte op til den endnu ærverdige domkirke, og deres paulun betragtedes av fællesklassernes «barbarer» halvt som en helligdom. Der var også «Riddersalen» og «Munkekirken», foruden andre mærkelige oldtidslevninger, hvorom kun de viktige latinere var vidende.¹⁹

Nybygget var en enkel «kasse» med fire klasserom, auditorium og bibliotek. Formmessig var den helt på linje med den jevne trearkitekturen i byen fra denne tiden – kanskje

I Gamle Stavanger kryr det av Stavanger-arker. Foto: Hanne Windsholt.

Kongsgårdgutter utenfor klasseromsbygningens byggetrinn 1. I profil ser man tidens gedigne, portalaktige dørromramminger på trappehuset. Foto: Stavanger byarkiv.

En lignende dørportal med empire-dør, om enn i noe mindre format - og mer urolig fargesatt - finnes i Steinkargata 20 og viser omtrent hvordan disse dørene kan ha fortont seg forfra. Foto: Hanne Windsholt.

«simpel» i den tidens forstand, uten fiksfakserier og med tidens vanlige, meget smale og enkle vindusomramminger. Den hadde likevel, i alle fall etter at den fikk nytt trappehus, gedigne dørportaler, slik skikken var på den tiden. Selv ellers enkle bygninger hadde ofte flotte portaler.

Både byens befolkning og skolen vokste utover på 1800-tallet, og det var trangt på Kongsgård. Tidlig i 1870-årene ble det bøtt på den verste trengselen ved at det ble bygd en ny innvendig trapp i hovedbygningen og en utvendig trapp på klasseromsbygget, ut mot skolegården, etter tegninger av arkitekt von der Lippe. Dermed ble det mindre larm av de trampende elevene som skulle ned fra andre etasje, og mindre sammenstimling utenfor døren når begge etasjene tømtes. Slik ble det også lettere å forebygge «udbrud af [gutenes] naturlige vildskab» i all vrimmelen.²⁰ Og ikke minst frigjorde den nye, utvendige trappen på klasseromsbygget et fem kvadrat-alens stort rom i begge etasjer, hvorav det ene kunne brukes til bibliotek og det andre til Kongsgårds første lærerværelse. Til nå hadde lærerne måttet henge ut i skolegården sammen med elevene i friminuttene! Fem kvadrat-alen tilsvarer ca. 3,14 kvadratmeter, så man kan vel trygt fastslå at fordringene ikke var store.

Men klasseromsbygningen måtte likevel utvides mer reelt i 1877. Byggetrinn 2 ble en sømløs fortsettelse av byggetrinn 1, av samme «simple» type.

Klasseromsbygningens byggetrinn 3

Den siste utvidelsen av klasseromsbygningen på Kongsgård fant sted i 1905. Igjen hadde byen vokst formidabelt. Kongsgård var sprengt og måtte låne lokaler av Petri skole, som på sin side fikk klasser fortrent til visstnok kondemnable lokaler i andre deler av det tidligere Møbelmagasinet.²¹ Byggekomiteen for Kongsgård tok sterkt til orde for at det burde bygges en murbygning på tre etasjer som ny klasseromsbygning – man henviste til nybygget Storhaug skole fra 1902. Det ble også sett på muligheten for å legge en murbygning oppå middelaldermurene, til erstatning for tredelen av den gamle hovedbygningen.

Her tok Kongsgårds rektor Andreas Emil Erichsen til motmæle: «Når jeg bestemt må fraråde en sådan anvendelse [av den gamle skolebygningens murer], ledes jeg nærmest av pietetshensyn», skriver han til byggekomiteen, og redegjør kort for bygningens lange historie. Heller ikke en murbygning i tre etasjer til erstatning for klasseromsbygningen ser han lyst på, med tanke på naboskapet til Bispekapellet og domkirken: «Disse ærverdige middelalderske bygverker vil blive trykkede af det nye naboskab, og den tiltalende harmoni, som nu hviler over dette smukkeste parti af vor by, går tabt».²²

Til sist er det økonomien som blir avgjørende: Å forlenge klasseromsbygningen i tre, samtidig som de første byggetrinnene bygges om, koster en syvendedel av et nybygg i tegl. Dette nøysomme alternativet, byggekomiteens motstrøbende beskrevne sjette og siste alternativ, blir derfor valgt av formannskapet 18. mars 1904. Det er likevel på hengende håret at planene kan gjennomføres, for 19. mai 1904 blir det vedtatt en nasjonal murtvangslov som pålegger alle byer i Norge å bygge i mur innenfor de allerede utbygde byområdene. Dette for å hindre gjentakelse av den store brannkatastrofen i Ålesund 23. januar 1904, da nærmest hele byen brant opp. Men i Stavanger er man raskt ute for å finte ut det nasjonale lovverket. 26 mai 1904 melder Aftenbladet at

Ingeniørvæsenet har vært meget forsynligt for at gardere Kongsgårdtilbygningen mod den nye murtvangslov, idet

det har lagt fundament både for den nye tilbygning og for udhusbygningen, som skal flyttes [toalettbygningen]. Der er imidlertid fare for, at alle anstrengelser skal bli forgjæves, da Kirkedepartementet efter forlydende agter at negte approbation paa planen [dvs godkjennelse av de vedtatte byggeplanene på Kongsgård] af hensyn til murtvang-loven (Aftenbladet 1904).

Det later altså til at bygninger som allerede var påbegynt, kunne fullføres i tre. Og kirke departementet gjorde åpenbart ikke alvor av sine trusler om å vrake de vedtatte planene for Kongsgård, for klasseromsbygningen ble forlenget i tre som planlagt. Men for syns skyld ble det bygd en solid brannmur mellom byggetrinn 2 og 3, den stikker fremdeles opp over taket der disse to bygningene er sydd sammen.

Det nye byggetrinnet var likevel ikke bare en enkel og nødtørftig forlengelse av den eksisterende bygningen; det var en omfattende ombygging der de gamle byggetrinnene fikk ny sokkel, bjelkelaget i første etasje ble senket, det utvendige trappehuset ble revet, og de tidligere byggetrinnene sammen med den nye delen fikk en helt ny arkitektur, med nye vinduer og en mye mer uttalt bruk av slike dekorelementer som er typiske for den mest «offisielle» utgaven av empirestilen. Ferdig forlenget framstår nybygget som et stramt empirebygg. Helt symmetrisk er det ikke, blant annet på grunn av brannmuren. Men i hver ende, og på begge sider av bygningen, er det nå kommet en *risalitt*²³ med *pilastre*²⁴ over to etasjer og trekantet tympanonfelt (se note 9). Denne oppstrammingen av bygningen, og den flittige bruken av noen av empirestilens fremste kjennetegn, kan bare skyldes at i alle fall arkitekten²⁵, om ikke byggekomiteen, så på denne ombyggingen som noe mer endelig enn de tidligere byggetrinnene. Han har tilstrebet å gi den utvidede klasseromsbygningen en større arkitektonisk verdighet og et formspråk som spilte enda bedre opp mot hovedbygningen i dens skikkelse fra 1850-årene.

Sammenligner man den nye klasseromsbygningen både med det som ellers ble oppført av skolebygninger og det som ble oppført av trehus på denne tiden, er forskjellen iøynefallende. Dette var de store murskolenes tid, med Storhaug skole som den første en nygotisk murbygning. Historismen, med nygotikk og nyrenessanse, hang ennå litt igjen.

Klasseromsbygningen en vinterdag i 1902, lenge etter utvidelsen med byggetrinn 2, men før byggetrinn 3. Fremdeles er det en «simpel» bygning. Til venstre sees «privet»-bygget (toalett/utedo). Foto. Stavanger byarkiv..

Storhaug skole i 1902, i opprinnelig, nygotisk form – et godt eksempel på typisk skolebygning fra tidlig 1900-tall. Foto. Stavanger byarkiv..

Blant trebygningene regjerte fremdeles sveitserstilen, men jugendstilen var på full fart inn i de arkitekttegnede bygningene både av tre og mur. Empirestilen derimot, hadde vært helt forlatt siden 1860-70-årene og gjorde ikke antydning til comeback før den fikk form av en ny runde med nyklassisisme i 1920-årene. Det er dermed vanskelig å si sikkert om gjerningsmannen var totalt akterutseilt eller langt forut for sin tid da han tegnet en bygning i empirestil i 1904. Sjeldent var det i alle fall. Først og fremst må den ansvarlige ha vært opptatt av å videreføre skolens egenart og beholde en form- og stilmessig tilpasning til hovedbygningen, noe han gjennomførte på en konsekvent og, etter min mening, vellykket måte. Selve det arkitektoniske hovedmotivet, de store risalittene med trekantgavlene, hentet han antagelig fra von der Lippes utvendige trappehus mot skolegården, som hadde en slik form, men uten søylemotivet/pilasterne.

Men i 1905 var det absolutt ingen selvfølge at et slikt klassiserende arkitekturtrekk ble videreført, rendyrket og mangfoldiggjort på et nybygg.

Ser man på gamle bilder av den nye klasseromsbygningen, ser man at helt frigjort fra formspråket til samtidens mer ordinære skolebygninger, var den likevel ikke. Vinduene minner om vinduene på de store murskolene, med tre rammer i bredden, slik man f.eks. finner dem på St. Svithun og Storhaug skoler.

Slik så vinduene ut til uti 1960-årene, da Arild Olsen hos datidens byarkitekt tegnet nye vinduer til «nybygget». Vinduene hans, som fremdeles står i bygget, forholder seg godt til empirestilens forbilder, om enn glassrutene har fått liggende format – på 1800-tallet var stående format det vanlige. Formen med bare to rammer i bredden får vinduene til å framstå som roligere i fasadene enn de opprinnelige, og denne endringen er slett ikke dårlig. Med disse vinduene er klasseromsbygningen, slik vi kjenner den i dag, komplett.

Sangsalen og «halvtaket»

Hovedbygningen og klasseromsbygningen er de to store bygningene som definerer Kongsgård som anlegg, men de to mindre bygningene, Sangsalen og «halvtaket», fortjener også omtale.

Sangsalen ble oppført som gymnastikksal etter at man hadde forkastet rektors forslag om å ta i bruk bispekapellet til «disiplenes krumspring». ²⁶ Bygningen er tegnet av arkitekt Conrad Fredrik «Fritz» von der Lippe ²⁷, stod ferdig

Klasseromsbygningen i ca. 1930, byggetrinn 3 med opprinnelige vinduer etter vanlig mønster for skolevinduer tidlig på 1900-tallet, jf. foregående foto av Storhaug skole. Foto: Stavanger byarkiv

Sangsalen med spir og nygotiske vinduer, slik arkitekt von der Lippe formga den. Foto: Billedsamlingen til Universitetet i Bergen

Sangsalens indre i dag. Etter restaureringen tidlig på 2000-tallet er den dekorativt utformede, utmurt bindingsverkkonstruksjonen synlig igjen. Foto: Hanne Windholt.

i 1862, og er et tidlig sveitserhus i Stavanger. ²⁸ Enda mer karakteristisk for sveitserstilen var sangsalen da den var ny; da hadde den spir i mønene. I tillegg hadde den mer raffinerte vinduer, med ornamenterte, spisse vindusrammer i nygotisk form.

Innvendig fant man under den store rehabiliteringen på 2000-tallet igjen det opprinnelige interiøret med vegger av utmurt bindingsverk. Selve trekonstruksjonen er dekorativt utformet med avfasede kanter på stolpene og nedhengende spyd, og malt i en lys guloker-farge som nok skal illudere fersk eik. Her er det trekk som tydelig peker fremover mot den mye større takkonstruksjonen i St Petri kirke, som von der Lippe tegnet kort tid etterpå; den ble fullført i 1866.

Halvtaket/sykkelskuret på Kongsgård ble oppført året etter at hovedbygningen hadde blitt forlenget, og er altså det nyeste tilskuddet til Kongsgårds bygningsmasse. Det levnes ikke mye ros av lektor Berntsen da han nevner det i jubileumsboken fra 1925, men da gjør han, etter min mening, den lille bygningen urett. ²⁹ Kanskje er plasseringen uheldig, men selv dette lille nyttebygget er skapt med et stort formmessig overskudd. Som for hovedbygningen er arkitekten ukjent, men som for hovedbygningen, er det ikke usannsynlig at det kan ha vært stadsingeniør Juell, se note nr. 26.

Detalj fra sykkelskuret. Foto: Hanne Windsholt.

Sykkelskuret. Foto: Hanne Windsholt.

Bygget er en ganske liten sak som står på søyler og har åpen takkonstruksjon, og det er kanskje vanskelig å snakke om stil på et slikt bygg. Men takkonstruksjonen er fint utformet, og gleden over å vise frem en flott trekonstruksjon er, sammen med det store takutstikket, et kjent element fra sveitserstilen. Men når man ser søylene på nært hold, blir det tydelig at her har også historismen fått utfolde seg: Jernsøylene har små terningkapiteler³⁰ av tre, som bringer tankene hen på stavkirkeinteriørene. Den utskårne dekoren har form av palmetter, en slags palmeblad-dekor, som (bl.a.) skriver seg fra antikk gresk og klassisk arkitektur. Det er sannelig en høytidelig detaljering på et uværsskur! I 2017 tegnet Arkipartner ved arkitekt Gro Lavold et metallgitter til bygget fordi skolen ønsket å ta det i bruk til låsbart sykkelstur.

Rehabiliteringen tidlig på 2000-tallet

Gjennom 1990-årene var det stadig snakk om at Kongsgård måtte flytte eller legges ned – igjen var det plassmangelen som red skolen som en mare. Skolens elever og ansatte protesterte høylytt mot dette. Til sist ble det besluttet at skolen skulle bli hvor den var, og ikke bare det: Nå skulle det *sattes* på disse bygningene. Hele anlegget ble derfor istandsatt i perioden 2000-2005.

Størst endringer ble det i hovedbygningen, der rehabiliteringen først gikk i gang i sør-enden av bygningen (til

Riddersalen etter tilbakeføring til ca. 1853-utseende, med høyvæder vegger, blå border og gulldekor. En verdig ramme om personalets knekkebrød og kaffe! Foto: Mie Hidle, Kongsgård skole

høyre for hovedtrappen). Etter en tid tok Riksantikvaren initiativ til at det ble gjennomført bygningsarkeologiske undersøkelser. Disse brakte ny kunnskap om de middelalderse bygningene; det ble funnet gamle kuppelsteinsgulv/gårdsrom, og man kunne påvise at de to sørlige kjellerrommene opprinnelig lå dypere og var litt eldre enn de andre³¹. Her fant man rester etter et tønnehvelv som før bare var kjent gjennom skriftlige kilder. I hovedetasjen viste det seg at det var mye mer igjen av 1700-tallsbygningen til amtmann Tillisch enn det som var kjent på forhånd.³² Det viste seg også å stemme at det fantes rester av 1850-årenes riddersal bak det nedslitte lærerrommet, slik det fantes eldre uttalelser om.³³

Skolen ivret for å vise frem alt det gamle og så muligheter heller enn problemer. Også fylkesbyggesjefen var begeistret og raus og kostet mye mer på denne rehabiliteringen enn det som var nødvendig av rent tekniske grunner.³⁴ Det ble diskutert mye frem og tilbake hvilket nivå man skulle legge seg på ved valg av materialer og detaljer under rehabiliteringen og hvilke epoker som skulle vises frem i de ulike rommene. Sammensatt og mye ombygd som bygningen var, og med økonomiske og bruksmessige hensyn som man tross alt måtte ta, var det ikke bare enkelt å lande slike avgjørelser, noe denne tankerekken fra restaureringsarkitekt

Elin Thorsnes i en statusrapport fra 2003 vitner om (gjelder fargevalg i en del av hovedetasjen):

Ingen av alternativene er 100% gjennomførbare i praksis. Før befaringen ble det «sirklet rundt» et tilbakeføringsnivå omkring 1850 [...]. Da burde man tapetsert gipsveggene med «glorete tapeter», noe ingen ønsker. Gipsete himlinger passer til tapet-perioden. Med lerretsaktig behandling av glassfiberstrie kunne muligens 1799 vært et alternativ. Da er vinduene av feil type. Gipsete himlinger blir da helt feil. Uansett er de nyslipte 3" tilfarer-gulvene fra 1942 et stilbrudd.³⁵

Det ble inngått en hel mengde kompromisser, men resultatet var i alle fall interiører med mye sterkere historisk preg enn før, til glede for både ansatte, elever og besøkende.

Riddersalen pekte seg tidlig ut som et rom som kunne gjenskapes. Da man fant rester av salens dekor som stemte godt overens med og utfylte de eldre, skriftlige beskrivelsene, kunne man skape en forholdsvis sikker rekonstruksjon. De forgylte ornamentene ble bestilt ferdiglagd og har ikke nøyaktig samme form som de gamle³⁶, men alt i alt gir dagens riddersal nok et ganske godt inntrykk av hvordan denne byens storstue tok seg ut i 1853. Salen ble også utstyrt med blå fløyelsgardiner og klassiske, empire-inspirerte Hødnebø-møbler i flammebjørk. Komplett med sine pompøse, forgylte minnetavler over besøkende konger og dronninger³⁷, er dette uten tvil det flotteste og mest påkostede lærerrommet på noen videregående skole i Norge.

Oppsummering og avslutning

Skolens betydning for bygningene på Kongsgård har hittil vært noe underkommunisert. Gjennom sin 200-årige historie har Kongsgård skole bidratt til vesentlige deler av det bygningsmessige anlegget på Kongsgård slik det framstår i dag. Det er vanskelig å tenke seg Kongsgård uten den store hovedtrappen i stein, uten Stavanger-arken, og uten den fint tilpassede sidebygningen som rammer inn gårdsplassen mot sør. Det er skolen som har skapt dette vakre empire-anlegget.

Selv den «nye» bygningens byggetrinn 3 har etter hvert oppnådd en viss alder i denne byen der *alting varer kort*, som Kielland sa. Med sine straks 120 år har også den en viss «aldersverdi», selv om det er et stykke igjen til hovedbygningens

gens alder og verdighet. Med om- og påbyggingen i 1905 fikk dette «simple» bygget en utforming som gjør at det både har en helt egen karakter og står fint sammen med den gamle hovedbygningen. Det samlede anlegget har svært høy estetisk og arkitektonisk kvalitet akkurat slik det ser ut i dag.

Som det sannsynlige opphavet til «Stavangerarkens» popularitet har skolens ombygging av Kongsgård også hatt stor innflytelse på den lokale byggeskikken, ikke bare i Stavanger, men i hele omlandet.

De to små bygningene som skiller seg ut med sin sveitserstil- og historismeinspirerte form, er morsomme og egenartede, små tilskudd til helheten. Sangsalen er en liten perle ved Breiavatnet. Den fortjener en tilbakeføring til opprinnelig utførelse av vinduene og nye spir, og man kunne kanskje vurdere en fargeundersøkelse. Gamle bilder viser at denne bygningen ikke var hvit. Men den hvite fargen knytter den jo nærmere til de andre bygningene.

Verdien av bygningene på Kongsgård er høy, helt uavhengig av bruken, men fortsatt bruk av dem til skole bidrar til en historisk kontinuitet som også er med på å heve verdien av anlegget. Skolen har ikke bare langt på vei skapt dette anlegget, men også fastholdt det og vært en aktiv part ved rehabiliteringen av det tidlig på 2000-tallet. Skolen og bygningene er en enhet som gjensidig påvirker hverandre, der skolen har formet bygningene og skolehverdagen berikes av bygningens utseende og historie. Bygningene spenner en historisk himmel over skolehverdagens mange kjedsomme-
lige evalueringer, matpakker og regndager. Denne høyden, eller fyllden, i tilværelsen, gjennomsyrrer hele skoletiden på Kongsgård: «Vi følte oss lykkelige og stolte ved at vi hadde rett til å ferdes her på denne herlige grunn, omgitt av alt det gjæveste og vakreste byen hadde», som rektor M. Berntsen skrev allerede for 100 år siden.³⁸ Denne opplevelsen følger også med mange av elevene ut i det videre livet. Kanskje må man selv ha opplevd det for å forstå det, men vi som har vært så heldige, bærer det med oss for alltid.

Som gammel Kongsgård-elev håper jeg derfor at mange Stavanger-ungdommer fremdeles skal få oppleve en skoletid på Kongsgård, også de neste 200 årene.

Gratulerer med de 200 første!

Oversikt over Kongsgårds bygningshistorie³⁹

Vikingtiden - tidlig middelalder: *Var* det en kongsgård på kongsgård?

Magnus Lagabøte holdt i lange perioder til på vår kant av landet, bl.a. på Utstein, men det er ikke holdepunkter for at han bodde på Kongsgård.

1100-tallet: Domkirken er reist. Ble det anlagt en bispegård på Kongsgård allerede nå?

Ca. 1250-1300: Bispegården som vi har rester etter i dag, ble reist. I denne perioden kom nybygg på høy grunnmur. To kjellerrom lengst i sør kom først, laftebygg oppå. Bispekapellet. Skolebygning (latinskole/katedralskole) reist i stein øst for kirken, ved hagemuren til bispegården.

Mot domkirkeplassen/torget lå det en lang bygning, omtrent parallelt med hovedbygningen på Kongsgård, med to murte, og antagelig flere tømrede kjellerrom/første etasje, og en tømret etasje oppå. Dette huset var også et bolighus som var en del av bispegården, og det kaltes Huset til gaten.⁴⁰

1500-tallet etter reformasjonen 1536: Gården kom inn under kongen. Lensherren satt i Bergen. Mulig at lokal fogd og skriver bodde på Kongsgård. Forfall.

1568-1577: Rygjafylke var i denne perioden eget len, og ny lensherre Henrik Brockenhus begynte reparasjoner på Kongsgård.

1590: Innredning av fengsel i mindre (middelaldersk?) steinbygning inntil mur.

Ca. 1600: Anlegget forfallent. Kaltes på denne tiden «Gammelgård» eller «Kongsgård»

1601: Lagmann Jakob Jørgensen får bygge og leie på Kongsgård. Setter i stand *Huset til gaten*. Flytter til Bergen 1604.

Ca. 1600: Tre eiendommer deles fra Kongsgård. På den ene bygges 1615 det som senere blir Alexander Kiellands hus.

1607: Christian IV besøker Stavanger. Jørgen Kaas er første fastboende lensherre i Stavanger og får ved kongebesøket kongens tillatelse til å sette i stand anlegget «der kongsgården tilforn har paastaaet». 1608-11 setter i han i stand Huset til gaten.

1610: Kaas begynner istandsetting av hovedbygningen.

«*Ristgården*» ligger på denne tiden inne på eiendommen, i vinkel til hovedbygningen, inntil den høye muren mot domkirken og tett på «kirkeristen» (port inn til kirkegården) – derav navnet. Ristgården har private eiere, og her bor i en periode sorenskriveren. Uvisst om kjelleren på disse bygningene er fra middelalderen. Revet 1728.

1684: Bybrann. Huset til gaten blir revet for å hindre brannsmitte.

1600- og 1700-tallet: Stadig nye besiktigelser og reparasjoner.

1679: Det hele er meget «brøstfeldig».

1728: Amtmann Bendix Christian de Fine ankommer og finner Kongsgård i «aldeles ruineret tilstand». River Ristgården. Staten gir 740 riksdaler til rehabilitering av resten av anlegget. De Fine overskrider budsjettet med 324 riksdaler som han må betale av egen lomme. Bordkledning, fasadeoppgradering med sval foran fadeburet (= stabburet – som var bispekapellet!) og tilbygg i sør. Innreder festsal med malt dekor i regencestil-taket. Ferdig til kongebesøk i 1733.

1745: Amtmann Henrich Wilhelm Tillisch overtar etter de Fines død. Bak ny bordkledning er bygningen «aldeles forråtnet og af orm gjennemboret».

1759: Nybygg oppå de gamle murene ferdig. Dette er dagens trebygning oppå murene. Siste statlig finansierte reparasjon på Kongsgård etter Tillisch' død fullført i 1761.

1770: Kongsgård ble solgt privat til amtmann Gunder Hammer. Deretter ble gården solgt videre til tre nye amtmenn frem til 1799.

1799: Tørres Bonnevie, som er innom byen, kjøper Kongsgård, tilsynelatende på impuls.

1801: Kjøpt av Gabriel Schanche Kielland, som vil sikre anlegget for offentlig bruk.

1805: *Klubben* (det Stavangerske klubselskab), Stavangers gamle herreklubb, flytter inn. Bevertning/herberge. Kjøkken i kapellet, vinkjeller under.

1810-1825: Kongsgård leies ut til amtmenn.

1821: Gabriel Schanche Kielland dør. Hans svigersønn Eiler Hagerup Schiøtz tilbyr bygningen til ny høyere skole som er under planlegging i byen (selger med fradrag i prisen som eget innskudd i skolen).

... og dermed er vi omsider fremme ved anleggets siste to hundre år, som skole!

- 1826: Stavanger borger- og lærde skole, grunnlagt 2.10.1824, flytter inn på Kongsgård. Bygningsmessige endringer de aller første årene: Pulttak over arkene.
- 1833: Kronprins Oscar (senere Oscar I) skulle bo på skolen. Den gamle tretrappen opp til hovedinngangen ble byttet ut med dagens steintrapp.
- 1939: Latinskolebygningen revet.
- 1842: Ny allmueskole reist nord for domkirken, mot dagens Handelens hus (flyttet 1878 til Østre bydel som Johannes' skole)
- 1850: Den gamle stallen (tidligere ildhus) revet til fordel for ny klasseromsbygning, som ble ferdig et par år senere
- 1852: Pedellboligen⁴¹ totalombygd og trukket tilbake i linje med hovedbygningen.
- 1853: Omfattende rehabilitering av hovedbygningen. Empirevinduer, nye dører og dørportaler, Riddersalen innredet omtrent slik den er i dag.
- 1862: Gymnastikksalen (sangsalen) oppført.
- 1867: Det meste av rektorhagen lagt ut som bypark. (Hagehistorien til Kongsgård er i seg selv et spennende emne!)
- 1870: Nytt utvendig trappehus på skolebygningen
- 1877: Byggetrinn 2 på klasseromsbygningen/den nye bygningen. Også ombygginger i hovedbygningen på denne tiden.
- 1894: Rehabilitering av Bispekapellet med nytt, brattere tak basert på tolkning av loftsvindu, ved arkitekt Johan Meyer.
- 1905: Byggetrinn 3 på klasseromsbygningen, som fikk omtrent sin nåværende form. Uværsskuret – nå sykelskuret – ble oppført året etter.
- 1914: Vannklosetter i sydligste kjellerrom i hovedbygget. Debatt om dette i Fortidsminneforeningen, artikkel av Harry Fett i foreningens årbok 1915, og ny interesse for Kongsgård som fortidsminne.
- 1940: Kongsgård ble beslaglagt av den tyske okkupasjonsmakten som kommandantbolig og/eller hovedkvarter

for marinen (her sier Lexow og Norås ulike ting) – og fredet av Riksantikvaren.

- 1942: Brann i loftsetasjen på hovedbygget. Etterpå ble hele denne etasjen skiftet ut. Samtidig ble også etasjeskillet mot kjelleren skiftet ut med betongdekke. Dette var antagelig fra tidlig på 1600-tallet.
- 1950-årene: Hardhendt oppussing av hovedbygningen.
- 1967-68: Mer oppussing, og nye vinduer i klasseromsbygningen.
- 2000-2005: Rehabilitering av hovedbygget, restaurering, arkeologiske utgravninger i kjelleren. Riddersalen tilbakeført til 1853-utgave.

Noter

- 1 Jeg omtaler konsekvent den murte første-etasjen i hovedbygningen på Kongsgård som kjeller, selv om etasjen ligger over bakken, slik det var vanlig å kalle slike rom i middelalderen (jfr. de bergenske steinkjellerne). Hovedetasjen er da første etasje, mens loftet er andre etasje.
- 2 Lexow 1961: 31.
- 3 I 1682 ble bispesetet flyttet til den «nye» byen Kristiansand, og Stavanger fikk ikke biskop igjen før i 1925, i anledning byens 800-årsjubileum, etter intens lokal lobbyvirksomhet. Da ble det gamle bispedømmet delt i to: Agder og Rogaland bispedømmer.
- 4 Turistforeningens årbok publiserte på den tiden kulturhistoriske artikler om lokale severdigheter i tillegg til artikler om fjellsport.
- 5 (Kielland 1924: 11).
- 6 (Kielland 1924: 26).
- 7 Hvitfargen og de svarte pannene kom i amtmann Tillisch' periode (Lexow 1961: 66) og har altså fulgt bygningen fra midten av 1700-tallet (da trebygningen ble byttet ut) til i dag. Hvitt var en sjelden og dyr bygningsfarge på 1700-tallet, da man brukte det dyre pigmentet blyhvitt. Blyhvitt var også helseskadelig og sterkt forurensende, men det var det ikke så mye oppmerksomhet omkring på den tiden.
- 8 Hvordan disse dørene så ut, og hvordan dør-overstykkene var dekorert, er ukjent. Det eneste gjenlevende eksemplet i Stavangers gatebilde på dører i rokokkostil finner vi på Skagen 18, der fasadene har beholdt sin utforming fra 1770-årene. De rikt utskårne dørene med «mage» og asymmetrisk blomsterdekor, er typiske for rokokkostilen. Dørene på Kongsgård var nok to-fløyede, men kan ha hatt lignende dekor.
- 9 Den profilerte gavl-trekanten som ligger oppå søylene i kortenden av greske og romerske templer, som regel dekorert med relieffer.
- 10 Den eldste tavlen er antatt å være fra amtmann Tillisch' tid. Men de seks kongebesøkene som nevnes her, stod også oppramset

- over to dører i den hovedbygningen som Tillisch fikk revet midt på 1700-tallet. Dette forteller hans forgjenger de Fine om i sin beskrivelse av Stavanger amt (de Fine 1952: 90). Antagelig ble dette utført i anledning kongebesøket i 1733. Rammen på den eldste minnetavlen og rammen på tavlen som minnes Haakon VII's besøk i 1957, er praktfullt utførte treskjærerarbeid av samme type som nederlandske rammer fra 2. halvdel av 1600-tallet. Begge er antagelig gjenbrukte rammer. Opplysning: Michael Heng ved Museum Stavanger.
- 11 Re-naissance betyr gjenfødelse – altså av de antikke forbildene, både i arkitektur, kunst og vitenskap. Renessansen oppstod Firenze på 1400-tallet og varte til utpå 1500-tallet i Italia – lengre andre steder.
 - 12 Slottet ble tegnet av den danskfødte arkitekten Hans Ditlev F. von Linstow (1787-1851) med Christian Heinrich Grosch som assistent. Grosch (1801-1865) var norsk, men utdannet i København. Han regnet universitetet med hjelp av den kjente tyske arkitekten Karl Friedrich Schinkel (1781-1841).
 - 13 Stadskonduktør Ole Peter Riis Høegh, 1840.
 - 14 Molaug et al. 2004: 102.
 - 15 Blant annet i Wilse/Kielland 1915: 104, Kielland 1922: 26, og Jahn 1925: 158.
 - 16 F.eks. i Haaland/Bergsgard 1999: 49 og 106.
 - 17 Wyller et al. 1925: 325.
 - 18 Jens Marius Giverholt var Kiellands klassekamerat og gode venn, og lånte navn til hans litterære figur Lille Marius i romanen Gift.
 - 19 Giverholt 1899: 5.
 - 20 Stavanger formannskap, sak 3, 1875.
 - 21 Petri skole/Østre skole startet opp i 1857 i bygningene til det tidligere møbelmagasinet ved Nytorget. Møbelmagasinet var to trebygninger som ble reist som felles verksted og utsalgssted for byens møbelsnekkere, men som nokså raskt ble tatt i bruk til andre formål. Utover på 1900-tallet ble de brukt som politistasjon, inntil de ca. 1960 ble revet og erstattet av den politistasjonen som nå er revet.
 - 22 Stavanger formannskap 1904
 - 23 Litt uttrukket bygningsdel.
 - 24 «Flate» søyler.
 - 25 Hvem som var arkitekten er ikke mulig å fastslå, men noen av tegningene er signert Juell. Hans L. Juell var avelingsingeniør på stadsingeniørkontoret under Saxegaard, og ble senere selv stadsingeniør i 1914. Mye tyder på at han var arkitekten for både murbygningsforslaget og alternativ VI [trebygningen]. Opplysninger: Lars Olsen Neby, Stavanger byarkiv.
 - 26 Wyller et al. 1925: 328.
 - 27 Født 1833 i Kristiansand, død 1901, kom til Stavanger i 1857 og tegnet flere viktige bygg her og var stadskonduktør (leder for bygningsvesenet/«byarkitekt») i 1860-1870, før han ble stadskonduktør i Bergen. Han tegnet byens første sveitserhus i Kirkegata 15 i 1857 («Stavanger Colonialforretning»)
 - 28 De store takutstikkene med dekorativt utskårne taksperrer, og kledningen som er brukt dekorativt med stående felt under vinduene og i gavlene, og spisset i endene, er karakteristisk for sveitserstilten.

- 29 Wyller et al.: 338.
- 30 Kapitél=søylehode. Et terningkapitél er et kapitél med form som ligner som en «kloss» eller terning, og som finnes på søylene i mange tidlige middelalderbygninger, ikke minst i stavkirkene.
- 31 Kristoffersen 2002: 3, Haavaldsen 2002: 21, Meling 2004: 199
- 32 Mer informasjon i artikler av Thorsnes, Ytterdal, Meeks, Stige, se litteraturlisten.
- 33 Lexow 1961: 74.
- 34 Opplysning: Morten Stige, Riksantikvarens representant ved rehabiliteringen.
- 35 Thorsnes 03: 6.
- 36 Opplysning: Anne Ytterdal
- 37 Den foreløpig siste fra 2018, laget Michael Heng, møbelsnekker ved MUST, og hans bror, kunstmaler Jonny Krucow Heng, forteller om kongebesøk i 1999 og 2007.
- 38 Wyller et al. 1925: 14.
- 39 Listen støtter seg i all hovedsak på opplysninger i publikasjoner fra Lexow og Stige – se litteraturlisten.
- 40 Huset ble angivelig revet under bybrannen i 1684 for å hindre at resten av Kongsgård brant ned (Lexow 1960: 49). Ved en utvidelse av gaten ble gjerdet til Kongsgård rundt 1850 flyttet litt inn (Wyller et al. 1924: 326), slik at de underjordiske restene av de murte kjellerne til dette huset ble liggende dels utenfor eiendommen. Disse kjellermurene er påvist i arkeologiske utgravninger.
- 41 Altså vaktmesterboligen – nå Olsens Minde etter siste vaktmester som bodde her: Walter Olsen, som flyttet ut i 1989 (Stige 2005: 157).

Litteraturliste

- De Fine, Bendix Christian: *Stavanger amptes udførlige beskrivelse med eit tillegg*, Rogaland historie- og ættesogelag, Stavanger 1952
- Egeleand, Kjøv et al.: *Et album og Kongsgård 1824-1974*, Dreyer, Stavanger, 1974
- Giverholt, Jens Marius: *Fra Skoledagene. Erindringer af Carolus*, Nygaards forlag, Bergen 1899
- Gundersen, Erik S., Molaug, Ingvar, Pedersen, Halvor: Stavanger. En minnebok. «Gamle Stavanger» bind III, Dreyer, Stavanger 2004
- Haaland, Anders og Bergsgard, Unnleiv (red): *En by tar form, Stavangers bebyggelse 1815-1940*, Wigestrands, Stavanger 1999.
- Haavaldsen, Per: *Arkeologiske undersøkelser i forbindelse med ombygging, Stavanger Katedralskole, Kongsgård. Eiganes, gnr. 58, bnr. 502, Stavanger kommune, 2000-2001, Oppdragsrapport (B) 2002/8*, Stavanger 2002
- Jahn, Gunnar: *Folketellingen i Norge i desember 1920, tolvte hefte. Byggeskikken på den norske landsbygd, utgitt av Det Statistiske Centralbyrå, Aschehoug, Oslo 1925*
- Kallelid, Ole, Skjæveland, Leif Kjetil: *Kongsgård, Stavanger katedralskole 1824-1999*, Wigestrands, Stavanger 1999
- Kielland, J.Z.M. og Wilse, A.B.: *By og bygd i Stavanger amt*, Dreyer, Stavanger 1915

Kielland, Thor: «Utstein kloster før, nu og i fremtiden» i *Stavanger turistforenings aarbok 1922*, Aktietrykkeriet, Stavanger 1922

Kielland, Thor og Fischer, Gerhard: «Kongsgård, Biskopgården, Lensherreresidensen, Amtmannsboligen og Skolehuset», i *Stavanger turistforenings aarbok 1924*, Aktietrykkeriet, Stavanger 1924

Kristoffersen, Siv: *Rapport om dokumentasjon og analyse av murer i Kongsgård, Eiganes gnr 58, Stavanger k. Rogaland, oppdragsrapport (B) 2002/4*, Arkeologisk museum i Stavanger, 2002

Kvitrud, Arne: «Var Kongsgård en bispeborg?» i *Lokalhistorisk årbok for Rogaland 2023*, Stavanger 2023

Lexow, Jan Hendrich: «Kongsgård» i *Stavanger museums årbok 1960*. Dreyer, Stavanger 1961

Meeks, Ann: *Restaurering av murverk i nordenden på Kongsgård Skole, oppdragsrapport (B) 2005/6*, Arkeologisk museum i Stavanger, 2005

Meling, Trond: «Bispegården i Stavanger - Gårdens utvikling i middelalderen med utgangspunkt i en trebygning fra høymiddelalderen», i *Viking, norsk arkeologisk årbok, bind LXVII*, Norsk arkeologisk selskap, Oslo 2004

Nicolaysen, N: *Stavanger domkirke og de nærmest omliggende gamle bygninger*, Grøndahl & søns bogtrykkeri, Kristiania, 1896

Norås, Håkon: *Kongsgårdminner fra svunne år*, J.M. Stenersens forlag, Oslo 2024.

Rømcke, Finn: «Landets stiligste lærerværelse», i *Stavanger Aftenblad* 7/3 2004

Stige, Morten: «Gammelt hus, nye behov» i *Fortidsminneforeningens årbok 2004*

Stavanger formannskap: Sak no. 3, 1875

Stavanger formannskap: *Udvidelse og udbedring af Kongsgård skole*, sak no. 14, 1904

Wyller, Trygve et al.: *Kongsgaard skole 1824-1924*, Dreyes grafiske anstalt, Stavanger 1925

Aas, Einar: *Stavanger katedralskoles historie 1243-1826*, Johs. Floors forlag, Stavanger 1925

Upubliserde kilder, fått av Renee Thomassen i Rogaland fylkeskommune, Anne Ytterdal Arkeologisk museum og arkitekt Elin Thorsnes.

Thorsnes, Elin: *Kongsgård, Stavanger katedralskole, ombygging. Begrenset antikvarisk bygningsdokumentasjon*, Bergen 25.03.2002

Thorsnes, Elin: *Kongsgård, Stavanger katedralskole, Bygningsantikvariske undersøkelser, Foreløpige konklusjoner og anbefalinger*, Bergen 23.05.2002

Thorsnes, Elin: *Kongsgård. Stavanger katedralskole – ombygging. Bygningsantikvariske undersøkelser. Diverse* (kopi av tre brev), Bergen 06.11.2002

Thorsnes, Elin: *Notat, «Kongsgård», Stavanger katedralskole, ombygging. Notat etter befaringer og møter torsdag 30. og fredag 31. januar 2003*, Bergen 05.02. 2003

Thorsnes, Elin: *Kongsgård. Notat vedr. epost fra Ivar Walde av 18. januar 2005*. Bergen 20.01.2006

Ytterdal, Anne: *Stavanger katedralskole, Kongsgård. Antikvariske bygningsundersøkelser. Rapport om farge- og tapetundersøkelser i hovedbygningens 2. etasje, søndre del*, Stavanger 2002

IDUNN VICTORIA ROSTØL

«De brenner for dette slik bare unge mennesker kan»

PROSJEKT INTERNASJONAL SOLIDARITET

Då eg fyrst blei spurt om å skriva ein kort artikkel om Stavanger katedralskole etter år 2000, så var eg i stuss. Korleis skal ein samanfatta over tjue år med mangfaldig skolehistorie? Eg bestemte meg for å fokusera på elevengasjementet, som var noko av det eg opplevde som særlege kongsgårdsk i mi tid som elev ved skolen (2013-16). Me var mange elevar som søkte oss til skolen på grunn av det aktive elevmiljøet, som spente frå politiske diskusjonar til meir eller mindre fjollete elevklubbar. Kongsgård Frisbee Club gjorde skolegarden livsfarleg i friminutta, og Kongsgård elevmållag kunne by på vaflar og informasjon om rettane dine som nynorskelev. I elevklubbfloraen hørte Prosjekt Internasjonal Solidaritet (PIS), som eg sjølv var ein del av, heime i den seriøse kategorien. PIS arrangerer den årlege innsamlingsaksjonen ved skolen og har røter tilbake til tidleg 2000-tal. Det har ikkje tidlegare blitt skriva ei samla framstilling av historia til PIS, og eg valde derfor å skriva om prosjektet som eit uttrykk for elevkulturen ved skolen. I arbeidet med artikkelen har eg intervjuet fleire sentrale aktørar i historia til PIS, både elevar og tilsette.¹ Gjennom å følge PIS gjennom to tiår vert det mogleg å spora endringar og samanhengar i skolehistoria.

Grunnlegginga. Fokus: Shatila (2003–05)

I 2003 banka elevane Luisa Pinzon og Kathy Esfandiari på kontordøra til rektor Ivar Walde. Dette møtet skulle bli startskotet på Stavanger katedralskole sitt solidaritetsprosjekt, Prosjekt internasjonal solidaritet (PIS).

Pinzon og Esfandiari var, som mange av medelevane sine, opptatte av dei store politiske spørsmåla i samtida. Det

Barneteikningar frå sommarskolen ved kultursenteret Alrowwad i Aida-leiren, 2010. Foto: Frida Kracht Ur.

Rektor Khaled Sarris med ein skoleklasse i Shatila-leiren, 2005. Foto: Luisa Pinzon.

markante samfunnsengasjementet til Kongsgård-elevane var ein viktig motivasjon då dei søkte seg dit, og så snart dei troppa opp i fyrsteklasse blei dei ein del av aktivismiljøet ved skolen.² Ei sak som prega Kongsgård-elevane på denne tida var den USA-leia invasjonen av Irak i 2003. Då opp mot 8000 personar samla seg på torget i ein demonstrasjon mot Irak-krigen, var det 16 år gamle Esfandiari som gjekk fyrst i toget. Då Rogalands Avis spurte om korfor det var viktig å demonstrera, så svarte ho: «Folk må forstå hvor viktig fred er. Selv om dette foregår langt utenfor Norge.»³ Engasjementet i demonstrasjonstoga gjekk hand i hand med deltaking i ungdomspolitikken. Pinzon var i tida si på Kongsgård leiar av Rogaland Sosialistisk Ungdom, og ho hadde nyklar til partikontoret. Der kunne medelevane samla seg for å diskutera internasjonal politikk.⁴ Det var med andre ord to glødande samfunnsinteresserte elevar som i 2003 stod utanfor kontordøra til Walde, og dei hadde noko på hjartet.

Pinzon var med i elevrådet på skolen, og gjennom arbeidet sitt der hadde ho hatt ein del med Walde å gjera. Som representant for elevrådet kom ho ikkje alltid til einigheit med rektor, men ho opplevde at Walde tok dei på alvor og skapte rom for engasjementet til elevane. Pinzon og Esfandiari såg på Walde som ein vaksen «dei kunne ta opp ting med», og det var derfor dei opplevde det som naturleg å komma til kontoret hans med idéen om eit nytt solidaritetsprosjekt på skolen. På denne tida var Kongsgård med i Ope-

rasjon Dagsverk (OD). OD er ein årleg solidaritetsaksjon som blei stifta i 1964, der elevar set av ein dag i skoleåret til å arbeida for ei velgjerande sak. Kvart år samlar ein inn pengar til eit nytt prosjekt som skal bidra til ei meir rettferdig verd. Målet med aksjonen er å skapa debatt og interesse blant skoleelevar for internasjonale spørsmål.⁵ Pinzon og Esfandiari var begeistra for tanken bak OD, men dei var leie av å få eit nytt formål «i fanget» kvart år. Derfor ønska dei at Stavanger katedralskole skulle starte sitt eige solidaritetsprosjekt, der elevane kunne læra meir djuptgåande om ei sak og følge eit prosjekt over lengre tid. Walde var begeistra for idéen, og han bad elevane om å komma tilbake dagen etter så dei kunne diskutera saka nærare.⁶

Då Pinzon og Esfandiari la fram idéen sin til Walde, hadde dei ikkje konkrete forslag til kva for ein type arbeid dei skulle dra i gang. Då dei treftest igjen dagen etter, foreslo Walde at dei skulle samla inn pengar til ulike humanitære prosjekt i Shatila-leiren i Libanon. Shatila er ein flyktningleir sør for Beirut som blei grunnlagt av Røde Kors i 1949 for å husa palestinske flyktningar. Leiren blir drive av UNRWA, som er FN's hjelpeorganisasjon for palestinske flyktningar. I 1982 blei Shatila kjent i media verda over, då over 2000 flyktningar blei massakrerte av libanesisk militis under den israelske kringsettinga av Beirut. Shatila ber preg av å vera eit slumområde, og huser nærare 10 000 registrerte palestinske flyktningar.⁷

Det var spesielt to faktorar som låg til grunn for at Walde kom med akkurat dette forslaget. Det eine dreidde seg om hans personlege bakgrunn og tilknytning til Libanon. Faren hans arbeidde som los i Saida i Sør-Libanon, og Walde budde derfor i landet frå han var 11 til han var 17 år. Ungdomstida der gjorde at han blei godt kjent med konflikteane i regionen, og han knyta livslange band til området og menneska. Gjennom kontaktane sine i Midtausten hadde Walde kjennskap til både kva for nokon humanitære prosjekt det var behov for og kven ein skulle samarbeida med for å gjennomføra dei. Den andre faktoren som bidrog til at Walde tenkte på akkurat Shatila, var at leiren var involvert i ein langvarig og blodig konflikt som mange meinte mykje om. Som pedagog ønska Walde at elevane skulle gå ut frå skolen med evna til å setta seg inn i kompliserte problemstillingar, stilla kritiske spørsmål og tenka sjølv. I konflikten

mellom Israel og Palestina såg han ein samansett konflikt utan ein fasit, og han meinte at dette var eit passande prosjekt for elevane å bryna seg på.⁸

Då Walde la forslaget sitt fram for Pinzon og Esfandiari, så var dei med ein gong med. Eit slikt forslag frå rektor var likevel ikkje gangbart før det blei stemt gjennom i elevrådet. Walde foreslo å vera med i eit elevrådsmøte for å fortelja om forslaget sitt, men dette ville dei fiksa sjølv. Forslaget fekk eit solid fleirtal i elevrådet bak seg, men ikkje utan kritiske stemmer. Nokon var glade i OD, og ønska ikkje å gå vekk frå det. Andre ville ikkje støtta eit prosjekt som var knyta til Israel-Palestina-konflikten, som dei rekna som politisk betent og derfor uaktuelt å arbeida med. Fleirtalet var like fullt med på forslaget. I skoleåret 2003/4 blei PIS⁹ stifta ved Stavanger katedralskole.

Elevane i OD-komitéen (nå PIS-komitéen) gjekk i gang med arbeidet saman med rektor. Arbeidsforma dei landa på, var inspirert av OD, der elevane ein skoledag i året arbeidde for å samla inn pengar. Dessutan skulle elevane som arbeidde med prosjektet arrangera ein motivasjonsdag i året, der elevane blei informerte om konflikten og om kva pengane gjekk til. Dei bestemte seg vidare for å arbeida spesielt med prosjekt knytte til barn og ungdom i Shatila-leiren. Pengane elevane samla inn, gjekk til ein barneskole og ein barnehage i leiren, samt til eit fritidstilbod med fotball. Fotballtilbodet var spesielt eit hjartebarn for Arvid Knutsen, tidlegare Viking-spelar og lærar ved Kongsgård. Allereie i 2005 drog Pinzon, Esfandiari, Walde og lærar Per Inge Berge til Libanon på den fyrste studieturen i regi av PIS for å sjå med eigne auge kva dei innsamla pengane hadde gått til. Møta i flyktningleiren gjorde eit djupt inntrykk på elevane, som sjølv hadde flyktningbakgrunn. Som barn kom Pinzon med foreldra sine til Noreg frå Colombia som flyktningar, mens Esfandiari sine foreldre hadde flykta frå Iran. Vel heime i Stavanger delte dei av opplevingane sine i Shatila gjennom foredrag for medelevane.¹⁰

Årlege studieturar til området med ei lita gruppe elevar og tilsette blei sidan ein fast del av arbeidet. I løpet av studieturane besøkte gruppene dei ulike prosjekta som pengane gjekk til, og dei fekk treffa menneske som på forskjellige måtar var ramma av konflikten. Turane gjorde det mogleg for skolen å følge prosjekta tett over tid, og dei tilsette som

Skoleklasse ved Khan Younis School i Shatila-leiren, 2005. Foto: Luisa Pinzon.

var med på turane over fleire år knyta tette band til dei lokale kontaktpersonane. Turane blei ikkje finansierte gjennom dei innsamla pengane, men av skolane sjølv og/eller av Rogaland fylkeskommune. I tillegg fekk Kongsgård i fleire år støtte til studieturane frå Rogaland kurs- og kompetansesenter og Inge Steenslands stiftelse. Elevane som var med i drifta av PIS, arbeidde saman gjennom skoleåret i ein PIS-komité, der ein av elevane blei valt som leiar. For å få vera med i PIS-komitéen, måtte elevane gjennom ein søknadsprosess og eit intervju i regi av rektor og PIS-komitéen. Dei ulike formåla ein samla inn pengar til varierte gjennom åra, både i tematikk og geografisk område, men dei var alltid relaterte til palestinske flyktningleirar.¹¹

«Alt som vi tar for gitt, mangler hos dem»: Shatila (2005–07)

Hausten 2005 samla Kongsgård-elevane inn 117 000 kr. til PIS, desse pengane gjekk til ulike prosjekt i Shatila. Prosjekta blei drifta av fleire humanitære organisasjonar som Norsk Folkehjelp og UNRWA. . Det siste året hadde dei spesielt hatt i fokus å utbetra vatn- og kloakksystemet i flyktningleiren, samt å sørga for yrkesopplæring og støtteundervisning til ungdommar. Noko av det som var spesielt

Ungdommar frå Majd el Koroom Football Club. På drakta står det Arvid, som er ein hyllest til Kongsgård-læraren og Viking-spelaren Arvid Knutsen som drog i gang fotballprosjektet i Shatila-leiren. Knutsen døydde i 2009. Bildet er frå 2011. Foto: Trond Petter Harstad.

med elev- og tilsettgruppa som drog på studietur til Libanon dette året, var at dei var ei samansett gruppe frå ulike skolar. Frå byrjinga av var det berre Kongsgård som var med i prosjektet, men snart kom andre skolar til. På studieturane i 2006 var det med elevar og tilsette frå fire vidaregåande skolar i Rogaland: Kongsgård, Sola, Lundehaugen og Skeisvang.¹²

Dei to Skeisvang-elevane, Benedicte Pugerud Ekrem og Daniel Arnesen, fortalte i lokalavisa at dei var glade for at dei hadde bytta ut OD med PIS. Dei meinte at det nå var lettare å få eit forhold til saka pengane gjekk til, og at det dessutan var enklare å sjå at pengane kom fram. Dagane i Shatila gjorde eit djupt inntrykk på elevane, som skildra ein flyktningleir prega av kule- og bombehol: «Alt som vi tar for gitt, mangler hos dem.» Ungdommane kunne fortelja at det likevel hadde vore vanskeleg å overtyda andre heime om at PIS var ei bra sak, sidan mange såg på palestinarar som «selvmordsbombere eller fundamentalistiske muslimer.» Dei framhalde at pengane faktisk gjekk til «mennesker som er i stor nød.» Sjølv om dei la vekt på at PIS var eit humanitært, og ikkje eit politisk, prosjekt, så trudde dei at nokon likevel ville dømme det som politisk propaganda. Elevane innrøm-

te at dei hadde fått sympati for saka til palestinarane, men at dei hadde forståing for begge sidene av saka og meinte at «ingen har rett eller feil».¹³

Dette året drog ikkje berre elevar og tilsette frå Rogalandsskolane til Libanon. To representantar frå Shatila, rektor Khaled Sarris og lærer Ahmad Halimeh, drog til Noreg for å besøka skolane. I løpet av skolebesøka i Rogaland fortalte dei om kvardagen i flyktningleiren og om korleis pengane som blei samla inn via PIS forbetra liva til barn og unge. Sarris og Halimeh sa at fleire unge blei tvungne til å bryta utdanninga si, og at dei håpte på å kunne finansiera stipend til palestinske studentar ved hjelp av pengane som blei samla inn.¹⁴

Året etter, i september 2007, kom rektor Khaled Sarris igjen til Rogaland. Elevar frå Kongsgård, Sola, Lundehaugen og Skeisvang hadde gått saman om å arrangera eit møte om PIS i Stavanger Forum, og i salen sat Sarris, utanriksminister Jonas Gahr Støre og 1700 ungdommar. Gjennom ei to timar lang sjølvskriven «multimedial forestilling» fortalte elevane om PIS gjennom kunstnariske innslag og politiske appellar. På dette tidspunktet hadde skolane til saman samla inn over 900 000 kr., og det siste året hadde pengane gått til betre skolemateriell og ein ny ambulanse i Shatila. Kongsgårdeleven Snorre Handeland Gryte la vekt på at «det viktigste er at vi bryr oss. Vi drar ikke bare til Shatila og tar bilde og sier 'stakkars dere'. Vi drar tilbake. Og vi ser at det nytter.»¹⁵ Elevane hadde fleire konkrete utfordringar til Støre, som dei ville skulle bidra til ein yrkesskole og ein fotballbane i Shatila.¹⁶ Då Støre heldt ein tale til ungdommane etter forestillinga, fortalte han at han vanlegvis sa nei til denne typen invitasjonar. Han ville likevel møta opp på markeringa til PIS, fordi «dette er et både viktig og uvanlig initiativ som dessuten vokser, som er konkret og som handler om mennesker.» Støre framheva at det kan vera lett i Noreg å spørja seg om korfor ein skal bry seg om problem i Midtausten, men at det då var viktig å fokusera på menneska i konfliktane.¹⁷ Etter forestillinga fortalte rektor Ivar Walde i media at han var «svært fornøyd og stolt av» elevane: «De brenner for dette slik bare unge mennesker kan, med en intuitiv evne til empati.»¹⁸

Seinare same hausten vann fire Kongsgård-elevar fyrsteprisen i Holbergprisen i skolen, som er ein nasjonal

forsringskonkurranse for elevar i den vidaregåande skolen. Forskinga deira hang tett saman med og var inspirert av PIS. Erlend Stene, Elise Waldenstrøm, Birgitte Kongsgård og Andreas Thorsdalen Tveit hadde forska på ungdom og lykke, og dei var spesielt interesserte i å undersøka korleis ulik sosial, kulturell og økonomisk bakgrunn påverka lykke. Dei valde derfor å ta kontakt med to skolar i Shatila, Ramallah School og Khan Younis School, for å intervjuar palestinske ungdommar om lykke. Vinnarane kunne fortelja at arbeidet i PIS hadde gitt dei god kontakt med dei palestinske ungdommane på desse skolane, og at dei hadde vore glade for å kunne hjelpa dei med undersøkinga. Dei kom fram til at elevane i Stavanger og Shatila hadde eit tilnærma likt lykkenivå, men at lykkekjeldene var noko forskjellige. I Shatila var familie og religion viktigare for opplevinga av lykke, mens norske ungdommar la større vekt på vennar.¹⁹

«Vi skal se nyansene og gråsonene»: Shatila og Aida (2008–2012)

Dei fyrste åra dreidde arbeidet til PIS seg om ulike humanitære formål i Shatila-leiren i Libanon, med eit «spesiell merksemd på barn og unge. Dei årlege studieturane til Libanon blei det slutt på etter Libanon-krigen i 2006, sidan skolen ikkje lenger rekna det som trygt å reisa ned med elevar. PIS heldt likevel fram med å støtta ulike humanitære formål i leiren. Frå 2008 utvida ein prosjektet til å inkludera kultursenteret Alrowwad i den palestinske flyktningleiren Aida utanfor Betlehem. Aida er ein flyktningleir som blei etablert av UNRWA i 1950. Det var Iman Abu Seir som sette Walde i kontakt med Abdelfattah Abusrour, leiaren for Alrowwad. Blant kontaktpersonane i regionen stod Abu Seir i ei særstilling. Walde blei fyrst kjent med ho i 2006, då han deltok på ein tur til regionen i regi av Nablusforeningen i Stavanger. Abu Seir har studert turisme ved Universitetet i Betlehem og arbeidde som ein geopolitisk guide i Jerusalem og på Vestbredden i over 35 år. Walde blei imponert av evnene til Abu Seir, og han knyta ho til PIS i rolla som ein lokal koordinator. Abu Seir kom med forslag til aktuelle formål for PIS, og ho var sentral i planlegginga og gjennomføringa av dei årlege studieturane.²⁰

I 2009 besøkte Abdelfattah Abusrour, leiaren for Alrowwad, Stavanger for å fortelja Kongsgård-elevane om kul-

tursenteret, der barn og unge lærar seg å fortelja sine egne historier gjennom film og teater.²¹ Abusrour var ein av fleire foredragshaldarar elevane i PIS hadde engasjert til to informasjonsdagar på Sølverberget om Israel-Palestina-konflikten og PIS. Dei andre eksterne foredragshaldarane var den israelske ambassaderåden Aviad Ivri og legen Mads Gilbert. Kongsgård-elevane som stod bak arrangementet, kunne fortelja at det var eit stort engasjement for saka på skolen, og at målet med dagane var å gi elevane informasjon om PIS og kunnskap for å meina noko om ein vanskeleg konflikt. Sjølv om dei framheva at konflikten var komplisert og at det var vanskeleg å velja side, så fortalte dei at dei store tapa på palestinsk side gjorde inntrykk: «Vi må jo støtte den svake parten i konflikten, det er palestinernes som trenger hjelp.»²² I *Rogalands Avis* si dekning av arrangementet hevda dei at PIS «har tidligare blitt kritisert for å fremme palestinernes side i for stor grad.» Kongsgård-eleven Ellen Støkken Dahl svarte på kritikken med å seia at «vi forsøker å vise at de palestinske flyktningene trenger hjelp uten å fordele skyld.»²³

Allereie då elevrådet vedtok å stifte PIS i 2003, var det nokon av elevane som tok til orde for at eit prosjekt om palestinske flyktningar var for politisk betent. Det er tydeleg ut frå mediedekninga av PIS at prosjektet frå byrjinga av var kontroversielt for fleire. I intervjuar med elevane var det stadig eit tema om PIS var politisk motivert, så òg for neste kull med PIS-elevar i 2010. Dette året var seks vidaregåande skolar i Rogaland involverte i arbeidet: Kongsgård, Sandnes, Vågen, Sola, Bryne og Skeisvang. Då elevane blei utfordra på valet om å støtta palestinske flyktningleirar, uttalte Vågen-eleven Carina Strand Smith at «de elevene som har valgt side i konflikten, trenger ikke å reise på en slik tur. Vi skal se nyansene og gråsonene.» Walde understreka i same intervju at mottoet til PIS var at «den som tar parti i konflikten er en del av problemet, og ikke en del av løsningen.»²⁴

Fleire som var med i PIS-komitéen som elevar, reiste seinare ned igjen til Israel og Palestina på eiga hand. Gjennom studieturen hadde dei knyta band til menneske og institusjonar i regionen. Sommaren 2010 drog dei nyleg uteksaminerte Kongsgård-elevane Frida Kracht Ur, Marie Molund Lexov og Ellen Støkken Dahl til Alrowwad for å arbeida i fire veker som frivillige. Då dei besøkte Aida-leiren året

før, hadde Abdelfattah Abusrour utfordra dei til å komma tilbake igjen. Han meinte at om ungdommane skulle forstå livet i leiren, så var det ikkje nok å stikka innom ei kort stund på studietur; dei burde komma tilbake for ein lengre periode og bidra som lærarar ved kultursenteret. Jentene var begeistra for arbeidet blant barn og unge ved Alrowwad, og så snart dei hadde vitnemålet i handa reiste dei. I koffertane hadde dei med seg 15 Anne-dokker frå Laerdal Medical, som var ei gåve til kultursenteret.

I leiren budde dei saman i eit hus som var vegg i vegg med senteret. Det var ei spesiell oppleving å bu i leiren over lengre tid. I ti dagar var dei utan vatn, sidan israelske myndigheiter hadde kutta vatntilgangen til leiren. Dagane bestod av å undervisa skoleklassar med ungar i alderen 4-10 år, i kunst og gymnastikk. Dei hadde dessutan fleire fyrstehjelpskurs for lokale ungdommar, der dei fekk demonstrert korleis Anne-dokkene fungerte. Gjennom kunstundervisninga med ungane kom dei tett på kva det var som opptok dei. To symboltunge motiv som gjekk igjen i barneteikningane, var muren og nykelen. Aida-leiren er omringa av muren på Vestbredden, og to militære vaktårn ruver i gatene. Nykelen er for palestinske flyktningar eit symbol på retten til å venda tilbake til heimane dei blei tvungne til å forlata under Palestinakrigen (1947-49). I Aida-leiren er nykelen til stades i gatebildet, blant anna heng det ein over inngangen til leiren. For dei norske ungdommane gjorde det eit djupt inntrykk å sjå korleis barneteikningane i Aida skilte seg frå solfylte barneteikningar heime i Stavanger.²⁵

Ein annan Kongsgård-elev som har brukt ein del tid i området seinare, er Eirik Kvindesland, som gjekk på skolen 2009-2011 og var leiar i PIS-komiteén. Han fullførte nyleg ein doktorgrad i historie ved Oxford om Palestina/Israel, og han har studert både hebraisk og arabisk. Kvindesland har budd i regionen over lengre periodar, og Iman Abu Seir og familien hennar var hans fyrste kontaktar der. Familien tok han varmt imot og dei fekk eit nært forhold. I ettertid ser Kvindesland engasjementet sitt i PIS og banda han knyta gjennom prosjektet som retningsgivande for val han har hatt seinare i livet.²⁶

Arbeidet med PIS påverka dei faglege interessene til elevane, noko me alt har sett fleire eksempel på. Frå hausten 2010 var Kongsgård den fyrste og einaste skolen i Noreg

som tilbød arabisk som programfag, og Kongsgård-lærer Henrik Paaske omtalte i eit intervju med *Stavanger Aftenblad* studietilbodet som eit resultat av PIS og dei årlege studieturane: «Arabisk har etter hvert blitt mer og mer aktuelt som en forlengelse av elevenes egne ønsker om å lære mer om en verden de har fått et spesielt forhold til.»²⁷ Eit økonomisk og fagleg samarbeid med Fremmedspråksenteret i Halden gjorde det mogleg å gå i gang med den fyrste arabiskklassen i Noreg, og Afrah Mohamed Ghalion blei engasjert som lærar i valfaget. Sidan arabiskklassen var eit nasjonalt pilotprosjekt, fanst det ikkje lærebøker for den vidaregåande skolen i arabisk. Ghalion måtte laga alt av undervisningsmaterialet sjølv. Då lokalavisa året etter besøkte ho og det fyrste avgangskullet med arabiskelevar, var dei ein klasse på 18. Elevane kunne fortelja om eit kjekt, men langt frå avslappande fag. Dei sa at arabiskfaget ikkje berre var ei innføring i eit nytt språk, men i ein annan kultur. Både elevane og avdelingsleiar Trond Petter Harstad la vekt på viktigheita av å lære seg nye språk i ei globalisert verd med eit stadig større behov for menneske med gode språkkunnskapar.²⁸

I 2012 blei det fyrste kullet med arabiskelevar uteksaminert frå Kongsgård, og Gerard Doetjes frå Fremmed-

Studietur med den fyrste arabiskklassen til Libanon i februar 2012. Her utanfor American University of Beirut. F.v. Afrah Ghalion, Christine Oseland, Ingjerd Karstensen, Trond Petter Harstad, Sine Vesterlid Schjelderup, Jon Martin Perander og Knut Takle. Foto: Trond Petter Harstad.

språksenteret i Halden tok turen til Stavanger. Skolen hadde bestemt seg for å halda fram med arabiskundervisinga sjølv utan den økonomiske støtta frå senteret, og Doetjes omtalte derfor programfaget som ein suksess. Han skildra arabiskelevane som «trygge, engasjerte og glade». Elevane var storfornøyde med faget, og gjennom ein studietur til Libanon med Ghalion og Harstad hadde arabiskklassen fått anledning til å praktisera språket. I løpet av turen besøkte dei Shatila-leiren.²⁹ Blant elevane i fyrstekullet var Ingjerd Karstensen, som seinare tok ein mastergrad i arabisk ved University of Edinburgh. I dag arbeider ho i Røde Kors, der ho får bruka den fleirkulturelle kompetansen sin kvar dag. Ho er ein av mange tidlegare Kongsgård-elevar som har valt studiar og språkfag på grunn av arabisktimane til Ghalion, som ho skildrar som ein varm og inspirerende lærar.³⁰

«Vi lærte å se dem som mennesker, ikke som en kultur eller religion»: Shatila og Aida (2012-2018)

I skoleåret 2011/12 skjedde det fleire store endringar ved Stavanger katedralskole. Ei av endringane var at skolen frå nå av bestod av to avdelingar: Kongsgård og Bjergsted. Det nyoppretta Bjergsted tilbød studieprogrammet musikk, dans og drama. Ei anna endring var at rektor Ivar Walde gjekk av med pensjon 31. desember 2011, etter å ha vore rektor ved skolen i 14 år. Elevane og andre tilsette var sjølvstøtt og engasjerte i PIS-prosjektet, men det var spesielt drive fram av Walde. Med elevar i PIS-komiteén som naturleg nok blei skifta ut med jamne mellomrom, så representerte han ein kontinuitet i arbeidet.³¹

Frå 1. januar 2012 tok Turid Myhra over som rektor. Ho kom då frå ei rektorstilling ved St. Svithun vidaregåande skole, og ho blei den fyrste kvinnelege rektoren ved Stavanger katedralskole. Med tanke på korleis PIS var tett knytt til Walde som ein primus motor, kan ein tenka seg at det kunne vera utfordrande å ta over og vidareføra eit slikt prosjekt. Myhra opplevde det ikkje slik. Ho skildrar møtet med PIS som eit veldrive og etablert prosjekt, som var forankra i elevane. Myhra fortel at ho var djupt imponert av elevane som var knytte til PIS, som stod for planlegginga, gjennomføringa og etterarbeidet ved dei årlege innsamlingane. Elevane var kunnskapsrike, sjølvdrivne og engasjerte.

Iman Abu Seir, lokal koordinator for PIS frå 2006, og Idar Ree, lærar ved Sandnes vgs. Hebron, 2015. Foto: Jon Skrudland.

Sjølv om PIS var forankra i elevmassen, opplevde ho likevel at det kunne vera kontroversielt blant dei. Nokon meinte at prosjektet var for pro-palestinsk, mens andre meinte at det i for stor grad framheva nyansane i konflikten. Dei ønska seg heller eit PIS som tok eit tydeleg pro-palestinsk standpunkt. Desse diskusjonane tolka Myhra som eit vellykka resultat av PIS som eit dannande og kunnskapssøkande prosjekt. Det vekte eit engasjement blant elevane som igjen leia til spørsmål og diskusjonar. Myhra såg på elevengasjementet knytt til PIS som ein viktig del av den personlege utviklinga til elevane i løpet av skolegangen, der dei blei utfordra til å setta seg inn i «alle konflikters mor».³²

Myhra var med på fleire av dei årlege studieturane til Israel og Palestina før ho gjekk av som rektor i 2017. I løpet av hennar tid som rektor skjedde det ikkje nokre større endringar i formåla eller formatet til PIS, men heller det ho skildrar som ei naturleg utvikling. PIS heldt fram med

støtta til Alrowwad i Aida-leiren gjennom perioden. Abdeldattah Abusrour kom jamleg på besøk til Rogaland for å fortelja elevane om kultursenteret og takka for støtta dei fekk. Ei endring i hennar tid som rektor var at det var eit uttalt ønske blant elevane om å møte fleire jødisk-israelske stemmer i løpet av studieturen.³³ Dette følgde den lokale koordinatoren Abu Seir opp. Ho tok blant anna elevane med på omvisingar i regi av organisasjonen Breaking the silence, som består av israelske veteranar som har vore utstasjonerte i Vestbredden, Gaza og Aust-Jerusalem etter 2000. Breaking the silence har samla inn vitnesbyrd om militærtenesta frå over 1400 soldatar, og målet deira er å informera den israelske offentlegheita om dagleglivet i dei palestinske områda, både for palestinarane og for soldatane som er stasjonerte der. Eit anna tiltak var å inkludera eit besøk i Efrat, ei israelsk busetting på Vestbredden. I Efrat blei elevane inviterte med på markeringa av sabbaten i den lokale synagogen og seinare heime hos israelske familiar.³⁴ Sola-eleven Clara Mancano, som var med på studieturen i 2016, fortalte lokalavisa at ho hadde fått eit stort utbytte av turen: «Vi lærte mange ting, både om konflikten og historien, ut fra religiøse, politiske, og kulturelle synspunkt, sett fra begge folk. Men ikke minst fikk vi en personlig følelse av mennesker. Vi lærte å se dem som mennesker, ikke som en kultur eller religion.»³⁵

Som rektor hadde Walde vore ein overordna koordinator i PIS, der Stavanger katedralskole hadde eit hovudansvar blant skolane for planlegginga og gjennomføringa av innsamlingsaksjonane og studieturane. Walde var dessutan fast reiseleiar på studieturane. Frå han gjekk av med pensjon blei dette ansvaret fordelt mellom rektor og avdelingsleiar ved Stavanger katedralskole og Sandnes vidaregåande skole. Myhra arbeidde tett saman med Helge Ledaal, som var rektor i Sandnes. Dei blei nå dei sentrale kreftene i arbeidet. I tillegg til rektorane har Kirsti Haug og Jon Skrudland vore ansvarlege for prosjektet ved Stavanger katedralskole, mens Roar Barstad og Idar Ree har hatt tilsvarende roller ved Sandnes vidaregåande skole. Reiseleiarrolla gjekk på omgang mellom dei to skolane. I denne perioden trefte tilsette og elevar ved skolane kvarandre jamleg for å utveksla erfaringar ved formidlinga av solidaritetsarbeidet, og samarbeidet skolane imellom var tettare enn nokon gong.³⁶

Då Stavanger Aftenblad skreiv om motivasjonsdagen i 2013, hadde skolane som var med til saman samla inn 1,2 millionar kroner til PIS. Dei sju vidaregåande skolane som var med dette året, var Stavanger katedralskole, Sandnes, St. Svithun, Bryne, Vågen, Sola og Skeisvang. 1500 elevar deltok i innsamlinga, og dei var samla i IMI Forum for å høyra foredrag om konflikten frå NRK-journalist Sidsel Wold og FN-medarbeidar Hoda Samra Souaiby. På scenen var òg fleire elevar. Dei som var medlem i PIS-komiteén, fortalte om studieturane og arbeidet til PIS, mens dans- og musikkelevar frå Vågen og Bjergsted opptredde mellom innslaga. Dei fleste elevane stod likevel aldri på scenen på desse arrangementa, men tok del i prosjektet gjennom å samla inn pengar på arbeidsdagen. Nokon arbeidde nokre timar i ein deltidsjobb dei allereie hadde, mens andre måtte tena inn pengane på meir oppfinnsame måtar. I 2013 kunne nokon elevar fortelja at dei hadde selt vaflar og brownies på Ruten i minusgradar. Ein annan elev hadde rydda heime og i gata, noko mora var fornøgd med.³⁷

Sju vidaregåande skolar i Rogaland var altså med på innsamlinga i 2013, og PIS hadde med dette si største utbreiing. Dette skulle endra seg. Den fyrste skolen som trekte seg ut av PIS var Skeisvang, som var med til og med skoleåret 2012/13. Sidan fylgde fleire andre skolar. Vågen valde å gå ut av prosjektet sidan dei heller ville fokusera på eit solidaritetsprosjekt i Bolivia, som dei hadde drifta i fleire år på sida av PIS. Dei andre skolane valde å forlata prosjektet sidan dei opplevde det som problematisk å arbeida med eit prosjekt knytt til palestinske flyktningeleirar. Ein konflikt mellom dei tilsette ved skolane leia til brotet.³⁸

«Når vi jobber for disse palestinske ungdommene, utjevner vi bittelitt av forskjellen mellom rik og fattig i verden»: Aida og Battir (2018-2022)

Frå 2018/19 var det berre Stavanger katedralskole og Sandnes som stod igjen med PIS som sitt solidaritetsprosjekt. Dei tilsette som nå heldt i prosjektet, var Idar Ree ved Sandnes vidaregåande skole og Nils Andreas Høie og Jon Skrudland ved Stavanger katedralskole. Brotet førte til ei krevjande tid for både PIS-komiteén og dei tilsette som arbeidde med det. Med færre involverte skolar var det

Bjergstedelev Amund Harboe saman med gutar i Aida-leiren i 2015. Foto: Bjørk Tørnqvist.

naturleg nok mykje mindre pengar som kom inn. Dette førte til at dei såg seg nøydd til å fasa ut støtta til prosjekta i Shatila. Dette var ei vanskeleg avgjerd. Flyktningleiren var prega av stor naud, og PIS hadde vore involvert i leiren sidan starten. Med den mindre pengesummen måtte likevel noko kuttast. Alrowwad var eit prosjekt ein hadde vore knytt til lenge, og det var ei transparent stifting som det var enkelt å fylgja pengestraumen til. Shatila hadde ein dessutan ikkje vore i stand til å besøka på fleire år, og noko av målet med PIS var å fylgja solidaritetsarbeidet heile vegen frå innsamling til formål. Skolane landa derfor på å gi pengar til Alrowwad aleine. Skoleåret etter gjekk dei derimot ulike vegar. Mens Sandnes til i dag har halde fram med å støtta Alrowwad, bestemte Stavanger katedralskole seg for å fokusera på lokale prosjekt knytte til ungdom i Battir.³⁹ Nokon tidlegare elevar og tilsette ved Stavanger katedralskole har likevel halde fram med å støtta kultursenteret i Aida-leiren privat gjennom Venneforeningen Alrowwad, som blei stifta av lærarane Kirsti Haug, Torunn Helene Bjørnevik og tidlegare rektor Ivar Walde i 2019.

Battir er ein palestinsk landsby med rundt 5000 innbyggjarar på Vestbredden utanfor Betlehem. Det er ein

Unesco-lista stad med røter tilbake til antikken, og eit besøk der hadde vore eit fast innslag på studieturen i fleire år. Battir er spesielt kjent for eit terrassejordbruk bygd i romartida. Gjennom desse besøka knytte Jon Skrudland kontakt med lokale krefter i landsbyen som ønskte å skapa moglegheiter i Battir for ungdom. Sju av ti i landsbyen er under 25 år, og arbeidsløysa ligg på rundt 20 %. I Battir var PIS med på å støtta ei gruppe ungdommar som skapte eigne arbeidsplassar gjennom å restaurera og dyrka dei romerske terrassane. Gjennom ein PIS-finansiert kiosk fekk ungdommane høve til å selja produkta sine til lokale og turistar. Fleire ungdommar fekk gjennom dette initiativet verdifull inntekt og arbeidserfaring. PIS støtta dessutan ei rekke andre prosjekt i landsbyen, som engelskkurs til barn og unge.⁴⁰

Hausten 2019 var katedralskoleelevane endå ein gong samla for motivasjonsdag på Sølverget, der elevar frå PIS-komitéen viste bilde frå studieturen same haust og fortalte om prosjekta skolen støtta og dagleglivet i Battir. Dei fortalte om eit solidaritetsarbeid av ungdom for ungdom. På innsamlingsdagen like etter selde nokon elevar heimebakst i sentrum, mens andre gjorde husarbeid heime. Dei arbeidande elevane kunne fortelja at det var viktig å visa solidaritet med ungdommar i Battir som ikkje hadde dei same moglegheitene som dei. Andreklassingen Janne Sjursen slo fast at «når vi jobber for disse palestinske ungdommene, utjevner vi bittelitt av forskjellen mellom rik og fattig i verden.»⁴¹ I desember same år arrangerte PIS-komitéen ein julemarknad på skolen med produkt frå Battir. Gruppa som hadde vore på studietur hadde tatt med seg krydder, urter, kaffi, te og dadlar heim. På julemarknaden kunne elevar og tilsette sikra seg årets julegåver og samtidig støtta arbeidet i Battir.⁴² Året etter blei elevar i PIS-komitéen intervjuja av skolen i forbindelse med sommaravslutninga. Gjennom arbeidet med PIS hadde dei fått eit breiare perspektiv på verda, og studieturen hadde gitt dei større innsikt og sympati for begge sider i konflikten. Turen hadde dessutan opna auga deira for meningsmangfaldet i Israel, der det var eit fargerikt politisk landskap. Dei skildra ein fastlåst konflikt og såg ikkje for seg at fred var mogleg i dagens lappeteppe av landområde.⁴³

Hausten 2020 tok den israelske ambassadøren i Noreg, Alon Roth, kontakt med skolen om PIS. Skrudland hadde eit møte med Roth, som roste prosjektet for å la «vanlege

menneske» frå begge sider av konflikten komma til orde. Roth ønskte å besøka skolen for å halda eit foredrag om konflikten, men dette blei det ikkje noko av på grunn av pandemien. Innsamlingane til Battir heldt fram som vanleg under pandemien, men naturleg nok utan dei årlege studieturane.⁴⁴

Samtidig som det skjedde store endringar i organiseringa av PIS, så skjedde det eit rektorbyte på Stavanger katedralskole. I 2017 gjekk Turid Myhra av som rektor, og Grethe Mahan tok over. Ho kom frå ei stilling som avdelingsleiar for forskarlinja ved St. Olav vidaregåande skole. Mahan var med på studieturen same år, og ho var positiv til at skolen gjennom PIS hadde sitt eige solidaritetsprosjekt som var forma og følgt opp lokalt. Mahan meinte at det hadde eit potensial til å bidra til kunnskap innanfor fleire av kompetansemåla i skolefaga. Ho var likevel skeptisk til organiseringa av arbeidet i Battir, som ikkje var knytt til ei formell stifting som Alrowwad. Prosjektet var derfor, ifølge Mahan, vanskeleg og tidkrevjande å følge opp. Ho meinte dessutan å spora ein laber interesse for prosjektet blant elevane. Mahan ville likevel ikkje bryta med prosjekta i Battir før dei hadde følgt opp avtalene som skolen hadde inngått. Nokon palestinske studentar hadde fått studiestipend via PIS, og då den siste studenten var ferdig tok ho i januar 2023 initiativ til at elevrådet skulle undersøka nye moglege prosjekt til PIS.⁴⁵

Ein ny kurs: Døveskole i Kamerun (2023-)

Før Mahan tok kontakt med elevrådet om eventuelle nye prosjekt i januar 2023, hadde allereie ein tilsettkomiteé sett saman av ho hausten 2022 arbeidd med å evaluera PIS. Her blei spesielt rammene for PIS diskutert. Mahan påpeikar at det er uvanleg å ha eit solidaritetsprosjekt utan ein potensiell sluttdato, og dette var noko ho ønska å endra på. I eit referat frå tilsettkomiteéen signert Mahan frå 21. april 2023 kjem det fram at PIS frå nå av skulle bli evaluert årleg. Eit prosjekt skulle ha ei fastsett tidsramme, og 3-5 år blei nemnd som ein passende periode. Nokon i gruppa tok likevel til orde for å ikkje byta prosjekt for ofte, då noko av poenget med PIS er å følge eit prosjekt over tid. Det skulle derfor vera mogleg å halda fram med eit prosjekt over fleire periodar, om ein ønskte å gjera det. Val av formål var ikkje mandatet til gruppa, men såkalla kontroversielle og ukon-

troversielle tema for prosjektet blei diskutert: «Noen ville gjerne støtte kontroversielle temaer, men det ble også sagt at det man støtter personlig passer ikke alltid til et skoleprosjekt, da alle skal føle seg velkommen på skolen.» Det står ikkje noko i referatet om kva for nokon kontroversielle prosjekt det blir sikta til. Utdanning, helse og mat blei trekte fram som ukontroversielle tema.⁴⁶

Etter diskusjonar blant elevane stod ein hausten 2023 igjen med to forslag: finansiering av stipend til palestinske studentar og ein døveskole i Ngaoundere, Kamerun. I november blei det halde eit informasjonsmøte om dei to forslaga, og to tredjedelar av elevane stemte for å arbeida med døveskolen. Sentrale argument for døveskolen var at han sørgde for eit nødvendig skoletilbod for ei neglisjert elevgruppe, og at ein ville hjelpa eit større tal elevar enn gjennom ei stipendordning. Etter den elektroniske avstemminga opplevde Mahan eit stort engasjement blant elevar som var misfornøgde med resultatet. Fleire elevar meinte

Frå landsbybutikken i Battir, som har blitt bygd og drifta ved hjelp av pengar frå PIS. 2024. Foto: Morten Aune Forbord.

at det var usolidarisk å trekka seg ut frå prosjekta samtidig som det regna bomber over Gaza. Andre hevdar at dei ikkje hadde blitt godt nok informert om avstemminga. Nokon elevar var dessutan skeptiske til å støtta døveskolen i Kamerun sidan det var eit arbeid i regi av Norges misjonsselskap (NMS). Det blei tatt til orde for eit omval, men dette stemte elevrådet einstemmig imot. Dei var redde for at eit omval ville skapa desto meir splid på skolen. For å senka temperaturen på skolen og «ta ein pust i bakken», bestemte Mahan seg for at dei innsamla pengane dette skoleåret skulle gå til Leger uten grenser. I februar 2024 drog ei gruppe tilsette og elevar, blant dei Mahan, til Kamerun for å sjå nærare på døveskolen.⁴⁷

Elevrådsleiar Peder Krokedal fortel at våren 2024 har kontroversen senka seg, og at det ser ut til å vera god oppslutning blant elevane om å støtta døveskolen i Kamerun.⁴⁸ Skoleleiinga planlegg at innsamlinga i skoleåret 2024/25 skal gå til døveskolen.⁴⁹

Er det ennå liv i «raddisreiret»?

I to tiår har PIS løfta blikket til elevar og tilsette ved Stavanger katedralskole. Gjennom eit samanhengande solidaritetsarbeid har ein knytt nære band på tvers av landegrenser, og prosjektet har vore eit eineståande høve til å læra om ein kompleks konflikt som mange meiner mykje om. Utgangspunktet for denne artikkelen har vore engasjementet til elevane og PIS som eit uttrykk for ein bestemt elevkultur ved skolen. Gjennom arbeidet med artikkelen har den sterke påverknaden frå dei tilsette ved skolen gjort seg stadig meir gjeldande, og ein kan derfor heller snakka om PIS som uttrykk for ein skolekultur, som inkluderer både elevar og tilsette. Etter over tjue år med solidaritetsarbeid knytt til palestinske flyktningar i Libanon og på Vestbredden, så ser det ut til at eit skifte er i emning ved Stavanger katedralskole. Mykje har skjedd sidan elevane Luisa Pinzon og Kathy Esfandiari banka på døra til rektor Ivar Walde i 2003. Verda er ikkje den same, og det er naturlegvis heller ikkje skolen. I løpet av desse åra har stadig nye elevkull og tilsette trakk i skolekorridorane, og dei har blitt prega av og samtidig sett sitt preg på skolen. Kva kan historia om PIS fortelja oss om eventuelle endringar i perioden?

PIS har sitt utspring i eit aktivistisk elevmiljø på tidleg

2000-tal, der rektor la til rette for at engasjerte elevar på eige initiativ fekk setta i gang eit solidaritetsprosjekt. Blant dei tidlegare elevane eg har intervjuar, har eit særlege engasjement på skolen gått igjen i skildringane av skoletida. Dei har vore aktive i politiske og humanitære organisasjonar i ungdomstida, og dei har gjerne byrja på Kongsgård nettopp fordi skolen var kjent som eit «raddisreir». Skoletida var prega av eit mangfald av elevklubbar, som strekte seg frå eit lokallag i Amnesty til Harry Potter-klubb. PIS-komiteén var eit blant mange elevinitiativ.

I dag er det berre Iduns julekomedie, skoleavisa Lille Marius og det tradisjonsrike Pubertetskoret som er igjen. Mykje av det organiserte elevlivet skal ha forsvunne etter pandemien, som kan ha vore ein medverkande faktor.⁵⁰ På nettsida til Stavanger katedralskole har dei samla 122 svar frå elevane sine om korfor dei valde å byrja ved skolen og om korfor dagens 10. klassingar bør søka seg dit. Tema som går igjen blant svara er eit godt sosialt miljø, flinke lærarar og ein tradisjonsrik skole. Ikkje eitt av svara nemner ein samfunnsengasjert elevmasse.⁵¹ Nåverande rektor Grete Mahan meinte at elevane på skolen i utgangspunktet var lite interesserte i Battir-prosjektet til PIS, men at interessa blei vekt i samband med eskalerande vald i Israel/Palestina og at døveskolen i Kamerun vann avstemminga.⁵² Solidaritetsprosjektet ved skolen skal vera forankra i elevane. Kan den seinare utviklinga til PIS vera eit uttrykk for forandringar i elevmassen, der ein ikkje lenger er engasjerte i dei same politiske sakene som tidlegare elevkull? Eller er protestane frå elevane etter avstemminga eit teikn på at dagens elevar er like opptatte av Israel/Palestina-konflikten som tidlegare generasjonar, men at dette engasjementet ikkje har nådd fram til skoleleiinga?

Frå grunnlegginga av var PIS kontroversielt. Kritikarar meinte at prosjektet var politisk, og elevar og tilsette som var involverte, måtte stadig understreka at det var eit humanitært prosjekt. Rektorane Ivar Walde og Turid Myhra ønskte likevel kontroversane velkommen. Dei såg på diskusjonane som oppstod mellom elevane som lærerike. Å utfordra elevane til å læra meir om Israel/Palestina-konflikten skulle gjera dei i stand til å setta seg inn i komplekse problemstillingar som pregar samfunnet dei lever i. Når skolen i dag skal kartlegga eventuelle prosjekt som PIS skal

engasjera seg i, er det eit mål at prosjektet ikkje skal vera kontroversielt. Døveskolen i Kamerun har av ulike grunnar likevel vist seg å vera ei kontroversiell sak blant elevane. Endringar i formålet til PIS speglar ikkje berre eventuelle endringar blant interessene til elevane, men òg dei pedagogiske ideala til rektorane. Det er dei som har det siste ordet.

Noter

- 1 I arbeidet med artikkelen har eg i perioden mars-april 2024 intervjuet 12 aktørar som har vore knyta til prosjektet.
- 2 Intervju med Luisa Pinzon, 02.04.2024.
- 3 Sandal, Frode. «'Bush' fikk så ørene flagret: Tidenes største demo i Stavanger» Rogalands Avis, 17.02.2003.
- 4 Fintland, Ola. «Luisa fra havet» Stavanger Aftenblad, 04.03.2005.
- 5 Store norske leksikon, «Operasjon Dagsverk». Morten Haave. 10.04.2024. https://snl.no/Operasjon_Dagsverk
- 6 Intervju med Luisa Pinzon, 02.04.2024.
- 7 Store norske leksikon, «Shatila». Dag Leraand, Jørgen Jenshaugen og Magnus Dølerud. 10.04.2024. <https://snl.no/Shatila>
- 8 Intervju med Ivar Walde, 26.03.2024.
- 9 Ved stiftinga heitte prosjektet Internasjonal Solidaritet (IS). Dette namnet fekk seinare sær negative konnotasjonar, og namnet blei derfor endra i 2014 til Prosjekt Internasjonal Solidaritet (PIS).
- 10 Intervju med Luisa Pinzon, 02.04.2024.
- 11 Intervju med Ivar Walde, 26.03.2024.
- 12 Eliassen, Ingeborg. «Et dagsverk for Shatila». Stavanger Aftenblad, 04.03.2006.
- 13 Oma, Line Steine. «Sterke opplevelser». Haugesunds Avis, 21.04.2006.
- 14 Oddenes, Ole. «Ung hjelp til folk uten land». Haugesunds Avis, 13.09.2006.
- 15 Eliassen, Ingeborg. «Solidaritets-show med innlagt utenriksminister». Stavanger Aftenblad, 05.09.2007.
- 16 Goa, Ine Mæland. «Nytter å hjelpe enkeltpersoner». Stavanger Aftenblad, 04.09.2007. <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/r98W0/ndash-nytter-aa-hjelpe-enkeltpersoner>
- 17 Eliassen, Ingeborg. «Solidaritets-show med innlagt utenriksminister». Stavanger Aftenblad, 05.09.2007.
- 18 Evensen, Mari Rollag. «Ungt engasjement imponerte Støre». Rogalands Avis, 05.09.2007. <https://www.dagsavisen.no/rogalandsavis/nyheter/stavanger/2007/09/05/ungt-engasjement-imponerte-store/>
- 19 Moseng, Marianne. «Lykken er å ha venner». Dagbladet, 10.11.2007. Holbergprisen. «Hva er lykke?» 12.01.2010. <https://holbergprize.org/nb/nyheter/holbergprisen-i-skolen/hva-er-lykke> Holbergprisen. «Lykkejegerne: Vi er rike – men lykkelige? Hva er lykke?» <https://holbergprize.org/nb/lykkejegerne-vi-er-rike-men-lykkelige-hva-er-lykke>
- 20 Intervju med Iman Abu Seir, 13.04.2024. Intervju med Ivar Walde, 26.03.2024.
- 21 Gudjonsson, Ida. «Spiller teater for forandring». Rogalands Avis, 03.03.2009.
- 22 Maaland, Harald. «Midtøsten skaper engasjement blant unge». Stavanger Aftenblad, 04.03.2009.
- 23 Gudjonsson, Ida. «Spiller teater for forandring». Rogalands Avis, 03.03.2009.
- 24 Hæreid, Marit. «Studietur til Midtøsten». Stavanger Aftenblad, 08.10.2010. <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/9x06w/studietur-til-midtoesten>
- 25 Intervju med Frida Kracht Ur, 19.04.2024.
- 26 Intervju med Eirik Kvindesland, 12.04.2024.
- 27 Tunge, Gottfred. «Arabisk nytt tilbud på språksterk skole». Stavanger Aftenblad, 16.04.2010.
- 28 Natland, Jarle. «Arabisk suksess åpner for kinesisk og russisk». Stavanger Aftenblad, 27.09.2011.
- 29 Klingenberg, Mathias. «Arabisk språkvår på Kongsgård». Rogalands Avis, 19.06.2012.
- 30 Intervju med Ingjerd Karstensen, 17.04.2024.
- 31 Intervju med Kirsti Haug, 15.03.2024.
- 32 Intervju med Iman Abu Seir, 13.04.2024.
- 33 Intervju med Turid Myhra, 18.04.2024.
- 34 Intervju med Iman Abu Seir, 13.04.2024.
- 35 Ovesen, Håvard. «Sola-elever dro på skoletur til konfliktområde». Solabladet, 27.10.2016.
- 36 Intervju med Idar Ree, 19.04.2024.
- 37 Vassveit, Ivar. «Ung lokal giverglede til palestinske flyktninger». Stavanger Aftenblad, 27.02.2013. <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/dj9qA/ung-lokal-giverglede-til-palestinske-flyktninger>
- 38 Intervju med Kirsti Haug, 15.03.2024.
- 39 Intervju med Idar Ree, 19.04.2024.
- 40 Intervju med Jon Skrudland, 09.04.2024. Stavanger katedralskole. «PIS – Prosjekt Internasjonal Solidaritet». 11.11.2020. <https://www.stavanger-katedralskole.vgs.no/hovedmeny/skolen-var/om-skolen/pis-prosjekt-internasjonal-solidaritet/>
- 41 Stavanger katedralskole, «Klar, ferdig, PIS!». 26.11.2019. <https://www.stavanger-katedralskole.vgs.no/aktuelt/klar-ferdig-pis.89795.aspx>
- 42 Stavanger katedralskole, «Gi Palestina-pakker til jul». 09.12.2019. <https://www.stavanger-katedralskole.vgs.no/aktuelt/gi-palestina-pakker-til-jul.92701.aspx>
- 43 Stavanger katedralskole. «– Støtten til palestinerne gir oss et bredere perspektiv på verden». 17.06.2020. <https://www.stavanger-katedralskole.vgs.no/aktuelt/stotten-til-palestinerne-gir-oss-et-bredere-perspektiv-pa-verden.99979.aspx>
- 44 Intervju med Jon Skrudland, 09.04.2024.
- 45 Intervju med Grethe Mahan, 19.04.2024.
- 46 Intervju med Grethe Mahan, 19.04.2024. Stavanger katedralskole. Referat fra møtet om rammer for PIS-prosjektet, Grethe Mahan, møtereferat. 21.04.2023.
- 47 Intervju med Grethe Mahan, 19.04.2024. Om ein er interessert i å lesa meir om døveskolen i Ngaoundere: <https://nms.no/kamerun/hva-gjor-nms-i-kamerun/doveskolen-i-ngaoundere/>
- 48 Intervju med Peder Krokedal, 19.04.2024.
- 49 E-post frå Margrethe Stokka-Aas, 29.04.2024.
- 50 Intervju med Jon Skrudland, 09.04.2024.
- 51 Stavanger katedralskole. «Hva er din grunn?». <https://www.stavanger-katedralskole.vgs.no/fokusartikkel/hva-er-din-grunn.107525.aspx>
- 52 Intervju med Grethe Mahan, 19.04.2024.

PER-HARALD NILSSON

BJERGSTED – ET NASJONALT KRAFTSENTER FOR MUSIKK OG KUNST

Stavanger Katedralskoles avdeling for musikk, dans og drama flyttet i 2012 inn i nye lokaler i Bjergsted. Byen fikk med det en videregående skole for musikk, dans og drama plassert vegg i vegg med et av Europas flotteste konserthus, et symfoniorkester av internasjonalt format, en av landets største kulturskoler og et universitetsfakultet for utøvende kunsthøgskole. Med en slik plassering ble Stavanger katedralskole en viktig del av et nasjonalt kraftsenter for kunsthøgskole og kultur; Bjergsted kulturpark.

Et historisk sted

Bjergsted rommer en viktig del av Stavangers historie og er en del av Stavangers identitet. Området var opprinnelig løkker under Egenes gård som i 1607 ble gitt av kong Kristian 4. til byens borgere som beitemark. Løkkene har gitt navn til Løkkeveien, mens navnet Bjergsted ble innført av senere eiere. Disse markene lå utenfor bygrensen og var ikke bare idylliske beitemarker. De hadde også en dyster fortid som rettersted og åsted for heksebål. Deler av området gikk i en periode under benevnelsen Nattmannstykket, etter datidens renovasjonsvesen, nattmennene som holdt til her. Under industrialiseringen på slutten av 1700-tallet ble det etablert reiperbaner og annen industri i Sandvigå. Hele Bjergsted kunne lett blitt et industriområde hvis ikke organist og kjøpmann Boye Petersen i 1822 hadde kjøpt to av løkkene og forvandlet dem til en kombinasjon av landsted og gårdsbruk. I 1844 bosatte Boye Petersen seg på løkke F, som han kalte Bjergsted. Det fortelles at navnet skal være inspirert av navnet på hans hjemsted som den gang lå i Danmark, men som i dag er tysk.

Den moderne bygningen til høyre er Stavanger katedralskoles avdeling for musikk, dans og drama, sett fra sjøsiden. Foto: Harald Maaland.

En stor forsamling foran villaen til stadshauptmann L. W. Hansen i Bjergsted i 1910. Villaen ble bygget i 1858 og brant ned til grunnen i september 1941. Foto: Carl Johan Jacobsen, Stavanger byarkiv.

Norges varemesse i Bjergstedparken en gang på 1930-tallet, med portalen ved inngangen til parken. Foto: Hans Henriksen, Stavanger byarkiv.

Boye Petersen var født i Schleswig-Holstein og kom sammen med sin bror til Stavanger som vindmøllebygger i 1794. Etter hvert ble han kjøpmann, bakermester, lagrettemann, overformynder, skipsreder og organist i Stavanger domkirke. Om tilknytningen til domkirken også betydde at han hadde kontakt med katedralskolen, er uvisst, men at han spilte en rolle i byens musikkliv må vi kunne anta. I årene 1821–1822 var han Stavangers tredje største skatteyder. Boye Petersen var også brennevinsbrenner fra 1817 til en gang i 1840-årene. Han bodde i Bjergsted til sin død i 1853.

Stadshauptmand Lauritz W. Hansen kjøpte opp eiendommene i Bjergsted i 1854. Han utviklet parken og bygde en herskabelig sveitservilla, som dessverre brant ned under 2. verdenskrig. Den eldre og ganske beskjedne bestyrerboligen står fortsatt, og er i dag bolig for gjestende dirigenter i Stavanger Symfoniorkester. Parken ble nå ferdigstilt med trær og planter fra Flottbecker planteskole i Altona i Tyskland, og det ble anlagt en stor steinmur rundt anlegget. Den står fortsatt.

Etter det store krakket i 1883, hvor eierne av Bjergsted gikk konkurs, har Bjergsted vært i kommunens eie. Eiendommen ble tatt i bruk som epidemisykehus og var stengt for allmennheten, men da byen noen år senere fikk nytt sykehus, ble Bjergsted åpnet for messer og folkefester. Dette var en tradisjon som hadde røtter tilbake til 1878, da eieren av Bjergsted stilte en del av området til disposisjon for en landbruksutstilling.

Det store gjennombruddet for Bjergsted som utstillingsområde og folkepark kom i 1890. Dette året avholdt Stavanger Turistforening en større utstilling og bygde i den anledning blant annet en stor utstillingsbygning, stabbur, musikkpaviljong og et tårn. Stabburet står her fortsatt og har, inntil for få år siden, blant annet huset et instrumentmakerverksted. Ved utstillingens åpning uttrykte ordfører og rektor ved Stavanger katedralskole, Johannes Steen, at dette var «*Begyndelsen til et Fremtidens Bjergsted*».

Det fikk Steen rett i. Visjonen hans gikk i oppfyllelse. Parken kom i aktiv bruk som utstillingsområde og folkepark i flere tiår fremover. Det var også her Oscar den 2. av Sverige og Norge, møtte folket og talte om gjensidig «Tillid og Plikttroskab» mellom det norske og svenske folk i 1896.

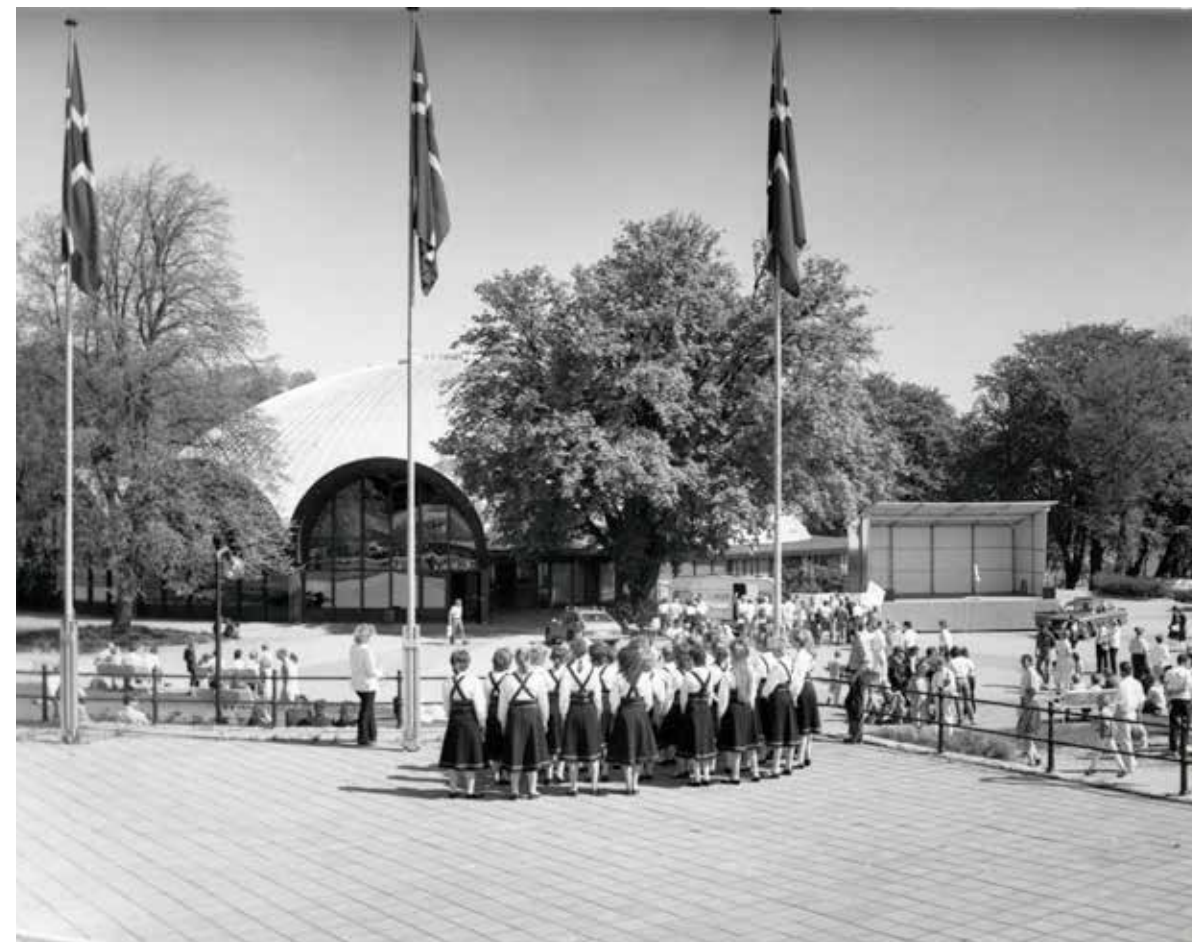
Ved den anledningen skal folkefesten ha samlet mellom 12 000 og 15 000 mennesker. Hvis det er riktig, vil det si at omtrent halvparten av byens befolkning hadde møtt frem. Helt frem til byggingen av Stavanger Ishall på slutten av 1960-tallet, var Bjergsted sentrum for alle store messer og store folkefester. Bjergsted var også sentrum i feiringen av det store byjubileet i 1925. På slutten av perioden som messeområde ble det i all hast reist en ny messebygning som skulle huse den norske møbelmessen i 1961; Kuppelhallen. I 1982 ble den bygget om til Stavangers første konserthus.

Bjergstedvisjonen 2000

Mer enn hundre år etter at ordfører Steen hadde talt om begynnelsen til et fremtidig Bjergsted, ble det satt i gang et nytt visjonsarbeid. Det resulterte i «Bjergstedvisjonen - et nasjonalt kraftsenter for musikk og kunst», som ble publisert i 2000.

Ved tusenårsskiftet var Bjergsteds tid som messeområde for lengst over. Etter lengre tids dragkamp om lokalisering, hadde Bjergstedparken i 1979 fått tilvekst av Musikkhuset. Det inneholdt lokaler for Rogaland musikkonservatorium, Norsk lydinstitut og Stavanger Symfoniorkester. Kort tid etter fikk Stavanger musikk-skole lokaler i parkens tidligere bowlinghall, og 1982 ble Kuppelhallen ombygget fra messehall til kino og konserthus. Dermed var det skapt et kulturelt tyngdepunkt i Stavanger. At det skulle ligge i Bjergsted, var ikke et opplagt valg den gangen. Initiativ-takerne anbefalte to mindre tomter nærmere Ledaal, men bystyret landet til slutt på Bjergsted. Det skulle vise seg å være et fremtidsrettet valg, som ga rom for utvikling av et unikt musikk-senter. Denne samlokaliseringen av beslektede fagmiljøer ble lagt merke til i fagmiljøer landet over, og ble ofte referert til som «Bjergstedmodellen».

Miljøet i Bjergsted vokste, og behovet for fornyelse ble etter hvert påtrengende. Utover 1990-tallet hevet det seg sterke stemmer i Stavanger symfoniorkester, med Lars Værum-Larsen og Arve Rosell i spissen, som pekte på Kuppelhallens begrensinger og som tok til orde for at byen burde bygge et nytt konserthus. Samtidig hadde både kulturskolen og de videregående skolene behov for større og mer tidsmessige lokaler. For alle de involverte var det naturlig å tenke på en videreutvikling av Bjergstedmodellen.

I forlengelsen av at Stavanger formannskap i 1989 vedtok å starte arbeidet med en disposisjonsplan for Bjergsted/Sandvigå, ble det igangsatt et utredningsarbeid som ledet frem til rapporten «Bjergsted - et nasjonalt kraftsenter for musikk og kunst». Den ble lagt ut på høring i 2000 og vant stor oppslutning. Alle de sentrale aktørene i Bjergsted bidro i prosessen. Styringsgruppen for utredningen ble ledet av daværende rådmann Ole Hetland, og utredningen ble ført i pennen av konserthusets daværende direktør Anna Marie Antonius. Dermed var begrepet «Bjergstedvisjonen» etablert. Ifølge den skulle Bjergsted bli et nasjonalt kraftsenter for musikk og kunst, og inneholde et konserthus av internasjonal standard. Bjergsted skulle bli et «regionalt og nasjonalt tyngdepunkt for musikk- og kulturopplevelser, og for kompetanse innen musikk og andre kreative områder».

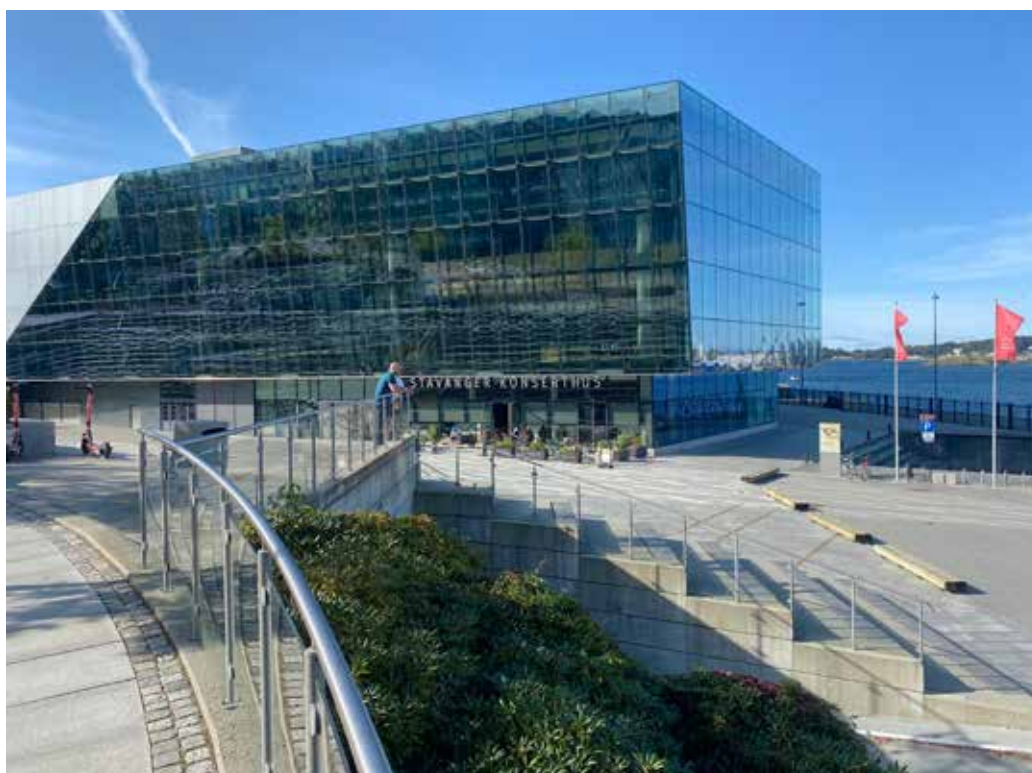
I 1982 ble Kuppelhallen ombygget fra messehall til kino og konserthus. Her opptre musikklinjen fra Lundehaugen videregående skole 25. mai 1987. Foto: Lise Bjelland, Rogalands Avis, Stavanger byarkiv.

Den bærende tanken var å samlokalisere utdanningsinstitusjoner på ulike nivåer, og slik skape et miljø for livslang læring: kulturskole med grunnopplæring, videregående skole med spesialisering i musikk, dans og drama, og musikk og danseutdanning på høyt profesjonelt nivå i regi av et fremtidig universitet. Parallelt med dette skulle frivillighetens plass i Bjergstedmodellen videreføres. Rogaland Musikkråd, Norges Musikkorps forbund, Stavanger Jazzforum, Maijazz, Kammermusikkfestivalen og flere var aktive i dette arbeidet.

Bjergsted kulturpark i dag

I dag må vi kunne slå fast at svært mye av Bjergstedvisjonens målsettinger har blitt realisert. Den videregående skolen for musikk, dans og drama er ikke lenger en luftig visjon. Den er vel etablert som en avdeling av Stavanger katedralskole. Vi snakker ikke lenger om det fremtidige universitetet. Det tidligere musikkonservatoriet er nå en selvfølgelig del av Universitetet i Stavanger, med Fakultet for utøvende kunsthøgskole i Bjergsted. Musikkhøgskolen har

Konserthuset i Stavanger ligger ved sjøen like nedenfor Bjergstedparken. På den andre siden av Konserthuset ligger Katedralskolens avdeling for musikk, dans og drama. Foto: Harald Maaland.

utviklet seg til kulturskole og er på plass i egen bygning. Og sist, men ikke minst; byen har fått et nytt konserthus. Bergstedvisjonens målsetting om et «nytt konserthus med alle former for musikkopplevelser til et bredt publikum» er innfridd. Konserthuset har årlig mer enn 260 000 besøkende på sine arrangementer, og er blitt relevant for en langt større del av byens befolkning enn det gamle konserthuset var før utbyggingen. Stavanger Symfoniorkester har fått svært gode arbeidsforhold, med en konsertsal som ofte blir brukt som referanseprosjekt når andre europeiske byer skal bygge konserthus.

Samlet var Bjergstedutbyggingen i 2012 uten sidestykke den største utbyggingen av kulturell infrastruktur etter Den Norske Opera og Ballett. Denne utviklingen hadde vi ikke fått uten en politisk ledelse som over en periode på mer enn 40 år har holdt fast ved en fremtidsrettet visjon og sørget for å realisere den steg for steg, i takt med byens utvikling. Stavanger sitter nå med en av landets tyngste kompetanseklynger på musikkfeltet.

Alle institusjonene i Bjergsted har utstrakt samarbeid med andre fagmiljøer, både regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Aktiviteten i Bjergsted har sånn sett betydning langt ut over byens grenser. Det interne samarbeidet i Bjergsted er også omfattende og foregår enten bilateralt mellom de enkelte institusjonene eller som samarbeidsprosjekter som koordineres av samarbeidsutvalget i Bjergsted.

Samarbeidsutvalget har eksistert siden begynnelsen av 80-tallet og består i dag av lederne for:

- Fakultet for utøvende kunsthøgskole, UiS
- Stavanger Katedralskole Bjergsted
- Stavanger kulturskole
- Rogaland Musikkråd
- Stavanger Symfoniorkester
- Stavanger konserthus

Et av hovedtemaene i dette samarbeidet er talentutvikling. Allerede kort tid etter at Bjergsted-utbyggingen sto ferdig i 2012, påtok Samarbeidsutvalget seg, med støtte fra Stavanger kommune og Rogaland fylkeskommune, å utarbeide strategiplanen «Talentutvikling i Rogaland», med hovedvekt på musikkfeltet. Den ble levert i 2015 og peker særlig på behovet for økt samordning av talentutviklingsarbeidet både regionalt og nasjonalt.

I Bjergsted deltar alle institusjonene i flere talentutviklingsprogrammer, hvor Unge talenter Bjergsted, Talent Dans Rogaland og Talentjakten er de mest sentrale. I tillegg er det utstakt bruk av felles lærekrefter. Bjergstedmiljøet samarbeider også i møte med publikum, gjennom hospiteringsordninger hvor studenter får opptre med SSO, tilsvarende samarbeid med Maijazz og andre felles prosjekter. Samarbeidet kom klart til uttrykk ved åpningen av konserthuset i 2012, da miljøene i Bjergsted sto for en vesentlig del av det 10 dager lange åpningsprogrammet «Husvarming». Ved konserthusets 10-års jubileum i 2022 leverte institusjonene i Bjergsted også en stor del av jubileumsforestillingen, som ble svært godt mottatt.

Fremtidens Bjergsted

Det er ingen tvil om at samlokaliseringen av kulturaktørene i Bjergsted har vært en suksess. En må huske på at alle institusjonene har ulike eiere. Universitetet er statlig, den videregående skolen eies av Rogaland Fylkeskommune og kulturskolen eies av Stavanger kommune. Symfoniorkesteret er en selveiende stiftelse, og konserthuset er et selvstendig interkommunalt selskap. De frivillige kulturorganisasjonene er selvstendige organisasjoner. Med ulikt eierskap og uten felles organisasjonsmessig tilhørighet, kunne disse miljøene lett forblitt helt separerte. Samlokaliseringen har skapt et naturlig og omfattende samarbeid på mange nivåer, som styrker alle og som er viktig for byen. Nærheten de profesjonelle fagmiljøene har til de frivillige kulturorganisasjonene i Sandvigå 27, har også styrket samarbeidet mellom frivilligheten og de profesjonelle. Tiden har vist at Bjergstedmodellen er bærekraftig. Institusjonene i Bjergsted er i vekst og utvikler seg i takt med byen.

Nettopp veksten skaper også noen utfordringer. Universitetet har lenge hatt for små og til dels lite hensiktsmessige

Elever fra Stavanger katedralskole, Bjergsted under Maijazz 2023. Foto: Eddie Andresen.

lokaler. Den videregående skolen vil på sikt trenge utvidelsesmulighet, og kulturskolen er allerede spredd i langt flere lokaler rundt i byen enn det som er ønskelig. De frivillige organisasjonene i Bjergsted har også rombehov som ikke ble løst i 2012. Hvis en skal lykkes med å holde Bjergstedmiljøet samlet, er det nødvendig å legge arealplaner som åpner for fremtidig utbygging. I Sandvigå er det mulig å møte dette behovet uten at de sentrale delene av Bjergstedparken berøres. Det langsiktige utviklingsperspektivet er viktig og bør nedfelles i offentlige planverk. Hvis en ikke skaper rom for vekst, vil en oppleve at aktørene vokser ut av Bjergsted. Universitetet kan bli tvunget til å flytte til Ullandhaug, mens de andre spres ut i andre deler av byen. Det ville være et brudd med Bjergstedmodellen, som har vært en konsekvent og vellykket politikk i over 40 år.

Da ordfører og rektor Steen talte om fremtidens Bjergsted i 1890, hadde han både utstillingsområdet og den levende folkeparken i tankene. Selv om Bjergstedparkens glanstid som folkepark for lengst er historie, har parken i alle år vært brukt til utendørs konserter og andre arrangementer. I de senere år har denne bruken fått en solid tilvekst med Utopiafestivalen. I løpet av en helg i september samler den alene mer enn 20 000 mennesker. Det viser at folkeparken fortsatt har et potensial. Den kunne med fordel tilrettelegges mer for store og små arrangementer. Kanskje kan det igjen bli grunnlag for et fast serveringssted, slik det var i parkens glansdager? Dette er ambisjoner som går ut over Bjergstedsamarbeidet. Det er en byutviklingsoppgave, men også aktørene i Bjergsted ønsker å bidra. Bjergstedfest og den årlige Bjergstedkonferansen er eksempler på det. Bjergstedfest ble arrangert første gang våren 2024. Den skal utvides i forbindelse med byjubileet i 2025 og har en målsetting om å bli et årlig arrangement i årene som kommer.

Da Stavanger bestemte seg for å bli Europeisk kulturhovedstad i 2008, ble det pekt på at kultursatsingen var viktig for å styrke Stavangers posisjon og en forutsetning for videre vekst i regionen. I dette perspektivet er videreutviklingen av Bjergsted kulturpark viktig, både for Stavanger som by og for regionen som helhet.

Kilder:

- Bjørn Saxe Utne: «Bjergsted – «Fra løkke til forlatt messområde», Stavanger Museums årbok, 1974.
- Bodil Wold Johnsen: «Køhlereiendommen i Hillevåg», Stavangeren, Nr. 1 2011.
- Trond Petter Harstad : «Kongsgårds fortid og fremtid, skolehistorie fra 1824 føres videre», Stavanger Aftenblad, 12. nov. 2022.
- Anna Marie Antonius: «Bjergsted et nasjonalt kraftsenter for musikk og kunst», Stavanger kommune, 2000.
- Gunnar M. Roalkvam: «Rom for musikk», Del II, Wigstrand forlag, 2013.
- Erland Bræin: «Talentutvikling i Rogaland», Samarbeidsutvalget i Bjergsted, 2015.
- <https://stavanger-forum.no/historie>, april 2024.
- Stavanger kommune, Protokoller Stavanger formannskap
- Muntlige kilder: Jens Torolf Larsen (UiS), Anna Marie Antonius (tidligere direktør Stavanger konserthus).

PETTER RINGEN JOHANNESSEN

KONGSGÅRDS-ELEVEN INGE STEENSLAND

En regntung juledag i 1941 forlot den lille båten Sjøgutt kaia i Kalhammarvigå i Stavanger. Ombord var ungdommene Kjell Endresen, brødrene Johannes og Olav Thorsen og Inge Steensland. Inge var 17 år og elev ved Kongsgård skole, men fremtidsplanene hadde endret seg etter at krigen hadde kommet til landet. Helt siden sommeren året før hadde vennene båret på et ønske om å komme over til Storbritannia for å melde seg til tjeneste i kampen mot nazismen.

Allerede under en sykkelturné til Danmark og Tyskland sommeren 1939 hadde han sammen med tre venner opplevd nazismens vesen på nært hold - og det hadde skremt ham. Utenfor Hamburg hadde ungdommene fra Stavanger tatt inn på et ungdomsherberge, hvor det også bodde en stor gruppe med barn og ungdommer som hørte til den nazistiske organisasjonen Hitlerjugend. Midt på natten ble de plutselig vekket av hyl og skrik, da tyske underoffiserer stormet inn og regelrett skamslo ungdommene som tilhørte Hitlerjugend. Påskuddet var at de hadde pakket ut soveposene sine på en feil måte.

Inge og hans tre venner sto vettskremte og ventet på å få juling de også, da en av dem klarte å legitimere seg som nordmann ved å vise fram passet sitt. De slapp dermed juling, men ble jaget ut av herberget midt på natten. Kadaverdisiplinen og mishandlingen de hadde vært vitne til, hadde gjort voldsomt inntrykk på Stavanger-guttene, som raskt syklet tilbake til Danmark igjen.

I over et år forberedte Inge og vennene seg på det som han i ettertid kalte for sitt livs reise. De hadde spinket og spart penger for å kjøpe seg en båt til turen over Nordsjøen, og takket være at de også fikk låne litt penger av venner,

Fenrik Inge Steensland. Avbildet i marinens uniform etter at krigen var slutt. Han fullførte sjøkrigsskolen i Storbritannia, før han i 1946 kom hjem til Norge og videre tjeneste i etterretningstjenesten. Foto: Via Inge Steensland. I Petter Ringen Johannessens arkiv.

ble Sjøgutt kjøpt inn og klargjort av de håpefulle ungdommene.

Turen over havet var ganske frisk, og det eneste de hadde å navigere etter var et kompass og atlasen Inge hadde tyvlånt på skolen. Underveis ble de overrasket av kraftig sjø, men etter tre døgn og tolv motorstopp kom de i land på en strand ikke langt fra Peterhead i Skottland.

Deretter gikk veien til London, før Inge ble innrullert i spesialavdelingen som etter krigen ble kjent som Kompani Linge. Han var i utgangspunktet altfor ung for en slik tjeneste, men avdelingens sjef, Martin Linge, forbarmet seg over unggutten som ba på sine knær, og hjalp ham derfor med å jukse litt på alderen i de offisielle papirene.

Etter flere måneder med utdanning og trening i regi av den britiske hemmelige tjenesten Special Operations Executive, var Inge klar for oppdrag bak de tyske linjene i Norge. Under raidet mot Måløy i julen 1941 falt Martin Linge, og Inges beskytter og støttespiller var borte. Det var et hardt tap, og situasjonen ble ikke noe bedre da avdelingens nye sjef fant ut at Inge egentlig var for ung, og dermed var kongsgårdsguttens tid i Kompani Linge over. Marinen var derimot ikke like streng i sine alderskrav, og Inge fikk derfor plass på et asdic-kurs, før han ble overført til operativ tjeneste i Atlanterhavet. Turen gikk deretter over havet og til USA, hvor han var til stede da president Franklin D. Roosevelt holdt sin berømte «Look to Norway-tale». I den forbindelse var Inge plukket ut til å heise flagget om bord i ubåtjageren KNM King Haakon VII, som ble gitt i gave til Norge i anledning kong Haakons 70 års dag.

Deretter fulgte en lang periode i aktiv tjeneste til sjøs, før han ble tatt opp som kadett ved den britiske Sjøkrigsskolen. Som et ledd i utdanningen, tjenestegjorde han om bord på den britiske destroyeren HMS Brissinden, og som kadett var han blant annet med under invasjonen i Normandie 6. juni 1944. Han var midt oppe i de voldsomme kampene som fant sted, og det var en opplevelse han aldri glemte.

Utpå sensommeren var han tilbake på skolebenken, men det gikk ikke så lenge før teori nok en gang ble erstattet med aktiv tjeneste. Denne gangen bar det tilbake til Kompani Linge og spesialoppdrag i Norge.

Operasjon Polar Bear 6 East

Inge ble plukket ut til å lede den såkalte beskyttelsesoperasjonen Polar Bear 6 East i Østfold. Tyskerne fryktet en eventuell alliert invasjon, og etterretningsmeldinger hadde over tid avdekket at okkupasjonsmakten forberedte store ødeleggelser av de viktige havneanleggene i grensefylket, om den ble tvunget til å trekke seg tilbake. Inges oppdrag gikk derfor ut på å lede forsøket på å forhindre bruken av den brente jords taktikk i Østfold, slik tyskerne gjorde med stor suksess på Østfronten, i Italia, Frankrike og ikke minst i Nord-Norge.

En januar dag i 1945 ble han via Sverige smuglet inn i landet ved hjelp av en liten snekke. Deretter fikk han opprettet kontakt med Milorg, og i løpet av dager hadde Inge overtatt kommandoen over mer enn 300 motstandsmenn i Moss og Fredrikstad. I Fredrikstad hadde tyskerne gravd store hull som var klargjort for sprengning langs kaja gjennom store deler av byen. I tillegg fryktet norske myndigheter at okkupasjonsmakten ville gjøre som i Frankrike, hvor store handelsskip ble manøvrert på plass i skipsledene ved hjelp av slepebåter, og deretter senket på grunt vann for å forhindre at allierte skip kunne legge til.

Inge sto bak et omfattende stabs- og forberedelsesarbeid fra sitt dekningssted i Folkets Hus i Fredrikstad sentrum. Her hadde NS sine kontorer, og i etasjene oppover var det tysk soldat-forlegning. I troen på at dette måtte være byens sikreste sted, både bodde og arbeidet Inge i skjul i toppen av det fire etasjer høye bygget – en antagelse som viste seg å stemme.

Det ble tidlig klart at den første oppgaven gikk ut på å ta kontroll over de mange slepebåtene som hadde tilhold på østsiden av Oslofjorden. En kaprergruppe på 21 mann ble plukket ut, og både transport, sambands- og etterretningsgruppene i Milorg i Fredrikstad ble mobilisert for å bistå. Rundt 70 motstandsmenn var involvert da den første aksjonen ble igangsatt 8. februar 1945. Overalt i Fredrikstad ble okkupasjonsmaktens bevegelser iaktatt av skjulte observatører, mens kaprerne slo til. Den første slepebåten ble tatt allerede klokken 07, og deretter ble båt etter båt kapret og ført ut av byen, etter hvert som de kom tilbake etter oppdragene de hadde vært ute på.

Inge Steensland i uniform. Bildet er tatt like etter at han ble innrullert i Kompani Linge i juli 1941. Som 17-åring gjennomgikk han en omfattende og krevende utdanning i regi av britiske Special Operations Executive. Han var spesialavdelingens yngste soldat, og var kun 21 år gammel da krigen var over i 1945.

Foto: Via Inge Steensland. I Petter Ringen Johannessens arkiv.

De tolv kaprede båtene oppankret i svensk farvann vinteren 1945. Mannskapene ble internert resten av krigen, før de 21. mai returnerte til Østfold med båtene. I Fredrikstad ble de ønsket velkommen av et stort publikum. Foto: Via Inge Steensland. I Petter Ringen Johannessens arkiv.

I en nøye planlagt og koordinert aksjon ble elleve slepebåter med mannskap tatt hånd om i Fredrikstad, samtidig som en større bergingsbåt ble kapret i Moss. Alle ble ført gjennom det strengt bevoktede grensefarvannet, før de sent på kvelden var over i Sverige. Her ble slepebåtmannskapene etter hvert internert og båtene lagt i opplag, mens kaprerne ble fraktet tilbake til Norge med fiskeskøyte samme natt. Uten at et skudd var avfyrt, og uten at noen hadde registrert hva som hadde funnet sted, hadde 70 mann lyktes med å kapre tolv båter og ført dem trygt over til svensk farvann. Okkupasjonstidens mest omfattende enkeltaksjon på norsk territorium var gjennomført uten egne tap, i en aksjon som ble omtalt i aviser flere steder rundt om i verden.

Sent torsdag 19. april slo Polar Bear-gruppen til igjen. Under Inges ledelse kapret en gruppe på seks motstandsmenn to handelsskip fra kaia i Fredrikstad. På en særdeles frekk og dristig måte klarte de å passere uhindret foran tyske kystfort med kurs mot Sverige. Da tyskerne omsider ble klar over kapringen, var det for sent. Nok en gang hadde Inge ledet en vellykket kapringsaksjon, og i dagene etter

ble losene på østsiden av fjorden sendt over til Sverige. På den måten mistet okkupasjonsmakten loskompetansen i farvannet, samtidig som de allierte sikret seg veivisere til en eventuell invasjonsflåte.

Under frigjøringen mobiliserte den 300 mann store Polar Bear-organisasjonen i Østfold og sikret sine mål allerede ett døgn før meldingen om tysk overgivelse kom. Men flere steder nektet tyske soldater å overgi seg til motstandsmenn som opererte i sivil. Inge tok derfor på seg sin britiske fenrik-uniform og utga seg for å være britisk offiser. Deretter reiste han rundt på kystfort og andre installasjoner i Østfold og sikret forsvarlige overtagelser av flere viktige objekter. Selv rakk han så vidt å delta litt i seiersfesten som preget grensefylket i fredsdagene, før reisen gikk tilbake til Storbritannia og videre skolegang.

Sommeren 1946 fullførte han utdannelsen på sjøkrigsskolen, og av Kong Haakon fikk han overrakt landets høyeste heder, Krigskorset med sverd, for sin innsats. I tillegg ble han dekorert med Krigsmedaljen og den britiske Distinguished Service Cross, før han skiftet over til etterretningstjenesten. Her ble han imidlertid ikke værende så lenge. Allerede under frigjøringen hadde han blitt invitert med til å kjøpe skipsandeler i nybygde skip. Det var duket for et karriereskifte for stavangergutten, som rakk en liten tur innom hjembyen og familien før skolegangen fortsatte på de britiske øyer.

Shippingmann med tett forbindelse til Stavanger

Inge brukte alt han hadde av innestående lønnsmidler fra de siste to årene av krigen til å kjøpe skipsandeler i nye skip fra Seut mekaniske verksted i Fredrikstad. I tillegg fikk han jobb innen shipping, før han i 1960 etablerte skipsmeglerfirmaet Inge Steensland AS. Han opparbeidet seg med tiden også betydelige eierandeler i Solvang-rederiet, og han var en betydelig aksjeinvestor.

I hele etterkrigstiden opprettholdt han sin nære kontakt med Stavanger og vennene. Barndomshjemmet i Lyder Sagens gate ble hyppig benyttet, og han var ofte på besøk i hjembyen. Både av hensyn til forretninger, men også for samvær med sine mange venner. Så ofte han kunne var han fast gjest da Viking spilte sine hjemmekamper, og han var

Gode venner i Hällekind i Strømstad i 2009. Fra denne brygga ble Inge Steensland flere ganger fraktet inn og ut av Norge med en liten snekke. Fra venstre marineveteranen Einar Olsen, Milorg-mannen Lars Aker, mestersabotøren Gunnar Sønsteby og Inge Steensland. Foto: Petter Ringen Johannessen

som regel også til stede da landskampene ble spilt på UL-levaal stadion. Dessuten hadde Inge et betydelig sosialt engasjement, ikke minst for krigsveteraner som hadde behov for hjelp. Han opprettet Inge Steenslands stiftelse og Inge Steenslands fond, og gjennom disse var det mange prosjekter og tiltak som nøt godt av hans gavmildhet. Ikke minst i Stavanger-regionen involverte han seg i mange prosjekter, noe også stiftelsen og fondet har fortsatt å gjøre etter hans bortgang i 2010.

I 2004 ble Inge hedret med Kongens Fortjenstmedalje i gull for sitt mangeårige virke og engasjement, og samme år ble også boken om hans virke under krigen utgitt. I 2022 ble et permanent museumstilbud i Gamlebyen i Fredrikstad åpnet. Utstillingen tar for seg krigs- og okkupasjonsårene i Østfold, og en betydelig del av arealet er viet historien om den unge stavangergutt, som under krigen kun var kjent av sine omgivelser under dekknavnet Askeladden.

Kilder:

Petter Ringen Johannessen og Lars Aker: Operasjon Polar Bear 6 East. Orion forlag 2004.

Intervjuer og samtaler med:

Lars Aker
John Hatleskog
Inge Steensland
Gunnar Sønsteby
Leif Wilhelm Tuman

Skrevet av Petter Ringen Johannessen

Statsstipendiat i historie og forfatter av boken Operasjon Polar Bear 6 East.

Er sammen med Inges barnebarn Melanie Steensland Brun også opphavsmann til det nye museumstilbudet i Fredrikstad, som de har bygget og utviklet i samarbeid med Østfoldmuseene.

Foto: Elisabeth Tønnessen/Stavanger Katedralskole

Styret i Byhistorisk Forening

Anne Tove Austbø

Tlf. 926 64 860 E-post: anne.tove.austboe@museumstavanger.no

Asbjørg Skretting Vaaland

Tlf. 908 33 066 E-post: asbjorg.vaaland@lyse.net

Hilde Krogh

Tlf. 982 06 670 E-post: hilde.krogh@me.com

Elin Schanche

Tel: 952 11 694. E-post: elin@klostergården.no.

Sjur Lærdal

Tlf. 920 10 644 E-post: plusshotellinvest@gmail.com

Ingrid Milde

Tlf. 906 60 897 E-post: ingridmilde10@gmail.com

Harald Maaland

Tlf. 480 24 327 E-post: hmaaland@gmail.com

Lars Olsen Neby

Tlf. 988 74 160 E-post: lars.neby@stavanger.kommune.no

Hans Eyvind Næss

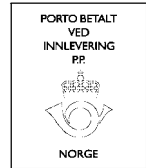
Tlf. 977 30 167 E-post: hans_e_naess@yahoo.no

Åshild Sæland

Tlf. 909 34 474 E-post: 2206aashild@gmail.com

I REDAKSJONEN:

Anne Tove Austbø (redaktør), Åshild Sæland, Lars Olsen Neby og Harald Maaland.

Returadresse: Byhistorisk forening Stavanger,
Krysantemumhagen 41, 4022 Stavanger

www.byhistoriskforening.org

ISSN 0806-184X

Foto: Elisabeth Tønnessen/Stavanger Katedralskole

